

Årsmelding 2006

Etikkrådet for
Statens pensjonsfond – Utland

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland

Årsmelding 2006

Innhold

Innledning 4

Oversikt over tilrådninger offentliggjort etter 6. januar 2006 6

Rådet og sekretariatet 7

Mandat 8

Liste over utelukkede selskaper 10

Seminar om selskapers medvirkning til brudd på menneskerettighetene 11

Tilråkningene 14

– Wal-Mart Stores Inc. 14

– Freeport McMoRan Copper & Gold Inc. 36

– Aracruz Celulose S.A. 63

– EADS Co. 64

– Midtøsten 67

– KerrMcGee Corporation 71

– Poongsan Corporation 73

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland 75

Innledning

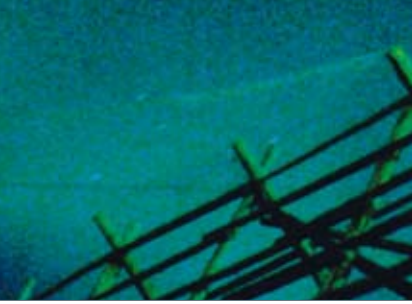
Etikkrådet for *Statens pensjonsfond – Utland* (tidligere Statens petroleumsfond) ble opprettet i statsråd 19. november 2004 samtidig med at etiske retningslinjer for fondet ble fastsatt. Etikkrådet er et uavhengig råd som skal gi anbefalinger til Finansdepartementet. Vårt mandat er å vurdere om selskaper bør utelukkes fra *Statens pensjonsfond – Utland* på grunn av handlinger eller unnlaterelser som strider mot kriteriene i de etiske retningslinjene. Rådet har hatt 12 møter i 2006.

I det første året rådet var i virksomhet (2005) var mye av arbeidet konsentrert om en første gjennomgang med sikte på å identifisere selskaper involvert i produksjon av de våpentypene som er i strid med retningslinjene. Foruten våpen som er forbudt etter folkeretten, omfatter dette kjernevåpen og klasevåpen. I 2006 har vi i større grad fokusert på menneskerettigheter, inkludert arbeidstakerrettigheter, og miljøspørsmål. De første tilrådingene innenfor et tema skaper presedens for hvordan liknende saker vil bli behandlet framover. Vi har lagt stor vekt på at tilrådingene skal være grundige, godt dokumentert og av god kvalitet. Vi mener at dette er en forutsetning for at de etiske retningslinjene for *Statens pensjonsfond – Utland* skal ha betydning på sikt. Det har vært mye oppmerksomhet rundt noen av rådets tilrådinge. Vi tror at den omfattende dokumentasjon og de grundige drøftelsene i våre tilrådinge har bidratt til at andre fond med liknende etiske kriterier har fått et bedre grunnlag å bygge sine egne beslutninger på.

Etikkrådet skal i henhold til mandatet årlig rapportere om sin virksomhet til Finansdepartementet. Mye av rådets arbeid ligger nedfelt i våre tilrådinge, som er gjengitt i sin helhet i denne årsmeldingen. Fra rådet beslutter å ta en sak opp til nærmere vurdering og til saken er offentliggjort av Finansdepartementet kan det gå fra seks måneder til halvannet år. En del av arbeidet fra 2006 vil derfor først bli publisert i neste årsrapport.

Denne meldingen omfatter de fem tilrådingene som departementet har offentliggjort etter 6. januar 2006 og fram til årsskiftet. Basert på kriteriene i retningslinjene har vi anbefalt uttrekk av ett selskap på grunn av uforsvarlige arbeidsforhold, særlig hos selskapets mange underleverandører. Et annet selskap, som tidligere var utelukket på grunnlag av oljeleting utenfor det ikke-selvstyrte territoriet Vest-Sahara, er anbefalt tatt inn igjen blant de selskapene fondet kan investere i, fordi denne letevirkomheten har opphørt. Videre har vi i 2006 avgitt vår første tilråding om å utelukke et selskap på grunn av uakseptabel risiko for å medvirke til alvorlig miljøskade. Dette gjelder et gruveselskap som deponerer avgangsmasser i en elv. Vi har videre endret begrunnelsen for å utelukke ett selskap fordi selskapet ikke lenger medvirker til produksjon av klasevåpen, men er involvert i produksjon av kjernevåpen. Til slutt anbefalte vi å utelukke ett selskap på grunnlag av produksjon av klasevåpen

Finansdepartementet har besluttet å følge disse tilrådingene. I denne årsrapporten har vi også inkludert to brev til Finansdepartementet som formelt sett ikke er endelige tilrådinge. Undersøkelsene rundt det enkelte selskaps virksomhet i disse sakene er

ikke like inngående som for selskaper som blir anbefalt for uttrekk fordi vi mener at virksomheten det var reist spørsmål om, for tiden neppe innebærer brudd på retningslinjene.

Rådet har et sekretariat på fem personer som arbeider med å innhente og kvalitets-sikre dokumentasjon, samt å tilrettelegge beslutningsprosessen for rådet. Hvilke konkrete kilder vi benytter oss av, framgår av kildehenvisninger, blant annet, i form av fotnoter i den enkelte tilrådning.

Det er i 2006 lagt mye arbeid i å systematisere innsamlingen av informasjon om selskapene i fondet. Blant annet er det inngått en avtale med den britiske informasjonsleverandøren EIRiS om å overvåke fondets portefølje med sikte på å identifisere selskaper som kan ha virksomhet i strid med retningslinjene. Ofte er det behov for utfyllende informasjon for å belyse saker utover det man finner i offentlig tilgjengelige kilder. I dette arbeidet benytter rådet kompetente personer i konsulentselskaper, forskningsmiljøer, frivillige organisasjoner, m.v., ofte i det landet der brudd på retningslinjene hevdes å foregå. Rådet legger stor vekt på å sikre kvalitet og konfidensialitet i dette arbeidet.

En stor del av Etikkrådets og sekretariatets arbeid setter aldri spor etter seg i offentlige dokumenter fordi mange selskaper som undersøkes, av ulike grunner ikke blir foreslått utelukket fra fondet. Mange saker blir avsluttet allerede etter foreløpige undersøkelser. Opplysninger som i første runde ikke er nok til at et selskap tas opp til en fullstendig vurdering, kan likevel bli trukket fram igjen hvis en blir kjent med nye forhold senere. Etikkrådet prioriterer de sakene der uttrekk synes mest sannsynlig. Rådet legger vekt på grovheten i forholdet, om et selskap beskyldes for flere uetiske forhold, om det er sannsynlig at atferden vil fortsette, samt muligheten for å kunne dokumentere de forholdene som selskapet er anklaget for. Hensikten er å identifisere selskaper der det er en uakseptabel risiko for at grove brudd på de etiske retningslinjene pågår eller vil skje i framtiden. I året som har gått, har rådet vurdert om lag 70 selskaper.

Spørsmålet om selskapers medvirkningsansvar for menneskerettighetsbrudd står sentralt i rådets arbeid og er også en juridisk og etisk aktuell problemstilling i internasjonal forskning. I oktober 2006 avholdt rådet et internasjonalt seminar for å belyse problemstillinger rundt selskapers medvirkningsansvar for menneskerettighetsbrudd. Vi fant stor nytte av å invitere internasjonale eksperter på disse fagfeltene til å diskutere dette spørsmålet med oss. Seminaret er nærmere omtalt senere i årsmeldingen.

Vi er glade for den kontakten vi har fått etablert med mange ulike fagmiljøer, frivillige organisasjoner og representanter for media og takker for alle spørsmål, kommentarer, innspill og forslag i året som har gått.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Oversikt over Etikkrådets tilrådninger offentliggjort etter 6. januar 2006

15.11.05 Tilrådning om uttrekk av Wal-Mart Stores Inc.

Tilrådning om uttrekk av det amerikanske detaljhandelselskapet Wal-Mart Stores Inc. på grunn av arbeidsforhold både i enkelte av selskapets egne forretninger og hos underleverandører.

(Offentliggjort 6. juni 2006.)

15.02.06 Tilrådning om uttrekk av Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.

Tilrådning om uttrekk av det amerikanske gruveselskapet Freeport McMoRan Copper & Gold Inc. fordi selskapet forårsaker alvorlige miljøskade ved å deponere avgangsmasser fra gruvedrift i et naturlig elvesystem.

(Offentliggjort 6. juni 2006.)

18.04.06 Endret begrunnelse for uttrekk av EADS Co.

Tilrådning om fortsatt uttrekk av det franske selskapet EADS Co. (European Aeronautic Defence and Space Company), men begrunnelsen er endret fra produksjon av sentrale komponenter til klasevåpen til produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

(Offentliggjort 18. april 2006.)

24.05.06 Tilrådning om opphevelse av uttrekk av KerrMcGee Corporation

Tilrådning om å oppheve uttrekket av det amerikanske oljeselskapet KerrMcGee Corporation fordi selskapet ikke lenger er involvert i oljeleting off-shore Vest-Sahara, som er et ikke-selvstyrt område.

(Offentliggjort 1. september 2006.)

06.09.06 Tilrådning om uttrekk fra Poongsan Corporation

Tilrådning om uttrekk av det koreanske selskapet Poongsan Corporation fordi selskapet produserer klasevåpen.

(Offentliggjort 6. desember 2006.)

Finansdepartementet har fulgt rådets tilrådninger.

22.03.06 Brev til Finansdepartementet vedrørende Aracruz Celulose S.A.

15.05.06 Brev til Finansdepartementet vedrørende investeringer med tilknytning til Midtøsten

Medlemmer av rådet og sekretariatet

Etikkrådet

Gro Nystuen (leder), førsteamanuensis dr. juris, ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.

Andreas Føllesdal professor PhD i filosofi ved Senter for menneskerettigheter, Universitetet i Oslo.

Anne Lill Gade cand. real i ferskvannsökologi, miljøsjef ved Jotun AS.

Ola Mestad professor dr. juris ved Senter for Europarett ved Universitetet i Oslo.

Bjørn Østbø siviløkonom HAE, adm. dir. i Vital Eiendom AS.

Sekretariatet

Rådet har et sekretariat som utreder og forbereder saker for rådet.

Sekretariatet hadde ved årsskiftet følgende ansatte:

Pia Rudolfsson Goyer (cand. jur, LLM)

Hilde Jervan (cand. agric)

Eli Lund (siviløkonom)

Aslak Skancke (sivilingeniør)

Kamil Zabielski (mastergradsstudent)

Mandat for Etikkrådet

«I Revidert nasjonalbudsjett 2004 la Finansdepartementet fram etiske retningslinjer for Statens petroleumsfond (nå *Statens pensjonsfond – Utland*). Stortinget sluttet seg til retningslinjene i Budsjett-innst. S. II. (2003–2004). Finansdepartementet fastsatte slike retningslinjer med virkning fra 1. desember 2004.

Retningslinjene fastsetter følgende oppgaver for Etikkrådet:
Etikkrådet består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.

Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser, etter anmodning fra Finansdepartementet.

Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper. Rådet gir tilråding til Finansdepartementet om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlatelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

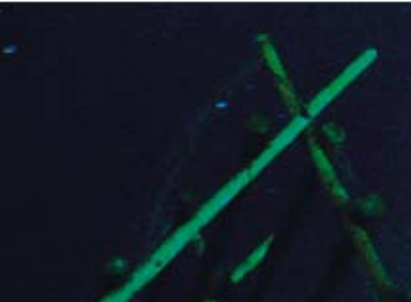
- Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- Alvorlig miljøskade
- Grov korrupsjon
- Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilråding om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilråding, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.

Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.

Det vises til Revidert nasjonalbudsjett 2004 for en utfyllende omtale av de etiske retningslinjene.

I henhold til de etiske retningslinjene er det Etikkrådets tilrådinger og Finansdepartementets beslutninger offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk fra et selskap. På denne bakgrunn skal Finansdepartementet være rett organ til å avgjøre begjæringer om innsyn etter offentlighetsloven når det gjelder rådets tilrådinger.

Finansdepartementet fastsetter utvalgsmedlemmenes og sekretærenes godtgjørelse samt utvalgets budsjett. Finansdepartementet skal være kontraktsmotpart i avtaler rådet har behov for å inngå med andre.

Finansdepartementet kan gi tillegg til eller gjøre endringer i mandatet.»

I henhold til brev fra Finansdepartementet av 24. oktober 2005 skal rådet sende brev til Finansdepartementet med tilrådninger rundt fastsatte tidspunkter fire ganger i året (15. februar, 15. mai, 15. august, og 15. november). Dersom departementet på bakgrunn av rådets tilrådninger beslutter uttrekk av selskaper, skal Norges Bank ha to hele måneder for å selge seg ned i selskapene. Departementet offentliggjør tilrådninger og beslutninger om eventuelle uttrekk etter at et nedsalg er gjennomført.

Selskaper som Finansdepartementet har utelukket fra Statens pensjonsfond – Utland

Klasevåpen

- Alliant Techsystems Inc.
- General Dynamics Corp.
- L3 Communicaionts Holdings Inc.
- Lockheed Martin Corp.
- Poongsan Corp.
- Raytheon Co.
- Thales S.A.

Kjernevåpen

- BAE Systems Plc, Boeing Co.
- EADS Co.
- EADS Finance B.V.
- Finmeccanica Sp. A.
- Honeywell International Corp.
- Northrop Grumman Corp.
- Safran S.A.
- United Technologies Corp.

Antipersonell landminer

- Singapore Technologies Engineering

Menneskerettigheter

- Wal-Mart Stores Inc.
- Wal-Mart de Mexico S.A.

Miljøskade

- Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.

Kristin Halvorsen
Gro Nystuen
Ola Mestad
Andreas Føllesdal
Simon Chesterman
John Ruggie

Seminar om selskapers medvirkning til brudd på menneskerettighetene

I henhold til de etiske retningslinjene for *Statens pensjonsfond – Utland* skal Etikkrådet tilrå uttrekk fra selskaper blant annet hvis en investering innebærer en uakseptabel risiko for medvirkning til grove eller systematiske brudd på menneskerettighetene. Etikkrådet inviterte 23. og 24. oktober 2006 en rekke personer med både akademisk og praktisk erfaring fra området til et to dagers seminar i Oslo for å belyse dette juridisk og filosofisk interessante emnet.

Seminaret, som ble åpnet av finansminister Kristin Halvorsen, ga mulighet til å diskutere selskapers medvirkning til brudd på menneskerettigheter fra flere perspektiver, blant annet ut fra internasjonal rett, internasjonale menneskerettigheter, nasjonal erstatnings- og strafferett, filosofi og etikk så vel som selskaps- og investorperspektiver. Seminaret, som var delt inn i tre hovedemner, hadde rundt 50 deltakere med bakgrunn fra disse områdene. Formålet var å diskutere i hvilken grad selskaper og investorer kan holdes juridisk eller etisk ansvarlig for medvirkning til brudd på menneskerettigheter.

Hovedinnledere var John Ruggie som er FNs generalsekretærs spesialrepresentant for næringsliv og menneskerettigheter og professor ved Harvard University, rådets medlemmer (Gro Nystuen, Ola Mestad og Andreas Føllesdal) foruten Simon Chesterman (New York University School of Law), Christopher Kutz (University of California – Berkeley), Henrik Syse (Norges Bank), Paul Munn (Hermes), Bruno Demeyre (Katholieke Universiteit Leuven), Marinn Carlson (Sidley Austin LLP), Urs Gasser (University of St. Gallen), David Rodin (Oxford Centre for Applied Ethics) og Pernilla Klein (AP3). Madeleine Albright (Albright Group) bidro med foredrag under middagen.

Foredragene og diskusjonene tok opp temaer som er sentrale i to av Etikkrådets tilrådninger, nemlig tilrådningsen om selskapet Total (trykket i årsrapporten for 2005) og tilrådningsen om Wal-Mart (trykket i denne meldingen), som begge omhandler selskapers medvirkning til menneskerettighetsbrudd. For rådet var det svært verdifullt å få så mange kompetente innspill og vurderinger om hvordan menneskerettighetskriteriet kan anvendes. Det er sannsynlig at rådet også i fremtiden vil arrangere seminarer om liknende problemstillinger av betydning for rådets arbeid.

Tilråkningene

Til Finansdepartementet

Oslo, 15. november 2005
(Offentliggjort 6. juni 2006)

Tilråkning om uttrekk fra Wal-Mart Stores Inc.

Innhold

- 1 Innledning** 15
- 2 Bakgrunn** 15
- 3 Hva rådet skal ta stilling til** 16
 - 3.1 Nærmere om punkt 4.4, annet punktum, første alternativ
 - 3.2 Om medvirkning til menneskerettighetsbrudd i forholdet mellom stater og selskaper
 - 3.3 Nærmere om mulig ansvar for normbrudd for Wal-Mart
- 4 Wal-Marts delaktighet i normbrudd** 19
 - 4.1 Påståtte normbrudd hos Wal-Marts leverandører
 - 4.1.1 Omfanget av de påståtte normbrudd
 - 4.1.2 Wal-Marts leverandørnettverk
 - 4.1.3 Wal-Marts kontrollapparat
 - 4.1.4 Nærmere om Wal-Marts innflytelse på arbeidsforholdene innen leverandørnettverket
 - 4.1.5 Eksempler på påståtte normbrudd hos Wal-Marts leverandører
 - 4.2 Påståtte normbrudd i forbindelse med selskapets egen virksomhet
 - 4.2.1 Diskriminering av kvinnelige ansatte
 - 4.2.2 Aktiv motarbeidelse av ansattes rett til å organisere seg
 - 4.2.3 Brudd på bestemmelser om bruk av mindreårige som arbeidskraft i USA
 - 4.2.4 Pålagt overtidssarbeid uten kompensasjon
 - 4.2.5 Bruk av ulovlig arbeidskraft i USA
- 5 Andre investorers utøvelse av aktivt eierskap** 26
- 6 Rådets vurderinger** 27
 - 6.1 Normbrudd i leverandørkjeden
 - 6.2 Normbrudd i egen virksomhet
 - 6.3 Selskapets ansvar
- 7 Tilråkning** 31

1 Innledning

Petroleumsfondets etiske råd besluttet i møte 27. juni 2005 å vurdere om virksomheten til selskapet Wal-Mart Stores Inc. («Wal-Mart») kunne innebære medvirkning for fondet til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter i henhold til de etiske retningslinjenes punkt 4.4.

Per 31. desember 2004 var markedsverdien av Petroleumsfondets aksjebeholdning i Wal-Mart 1,656 milliarder NOK og i Wal-Mart de Mexico S.A. 72,9 millioner NOK. Markedsverdien av Petroleumsfondets obligasjonsbeholdning i Wal-Mart var 668,6 millioner NOK.

Wal-Mart er beskyldt for å drive sin forretningsvirksomhet på en måte som bryter med internasjonalt anerkjente standarder for menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter, både gjennom sine leverandører i en rekke land i Asia, Afrika og Latin-Amerika, og i sin egen virksomhet. Det foreligger et omfattende materiale som tyder på at Wal-Mart gjennomført og systematisk opererer slik at det benyttes mindreårig arbeidskraft i strid med gjeldende internasjonale regelverk, at arbeidsforholdene hos mange av leverandørene er farlige eller helseskadelige, at arbeidere presses til å arbeide overtid uten kompensasjon, at selskapet systematisk diskriminerer kvinner når det gjelder lønnsforhold, at alle forsøk på fagorganisering blant selskapets ansatte stanses, at det i en del tilfeller benyttes urimelig avstraffing og innelåsning av arbeidere, samt en rekke andre forhold som omtales nærmere nedenfor under punkt 4.

Rådet har, gjennom Norges Bank, 14. september 2005 skrevet til Wal-Mart og Wal-Mart de Mexico S.A. og bedt om at selskapene kommenterer de ovennevnte beskyldninger og grunnlaget for dem, i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Henvendelsene er ikke blitt besvart.

For å kunne konstatere om det foreligger en risiko for medvirkning til grove eller systematiske menneskerettighetsbrudd må det, slik rådet forstår retningslinjene, foreligge en direkte sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene. Rådet forutsetter videre at bruddene må være foretatt for å tjene selskapets interesser og selskapet må ha hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å treffe tiltak for å hindre dem. Det må foreligge en uakseptabel risiko for at bruddene enten foregår nå eller vil komme til å foregå i fremtiden. Rådet finner at alle disse vilkårene er oppfylt i denne saken.

Rådet er kommet til at de etiske retningslinjene, punkt 4.4, første alternativ, gir grunnlag for å anbefale utelukkelse av selskapet Wal-Mart på grunn av risiko for medvirkning til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter.

2 Bakgrunn

Wal-Mart er verdens største selskap innen detaljhandel med en omsetning i 2005 tilsvarende over 285 milliarder USD. I Mexico opererer selskapet gjennom datterselskapet Wal-Mart de Mexico S.A. Eierandelen til Wal-Mart i Wal-Mart de Mexico S.A. er omlag 62 %.¹

Wal-Mart driver forretninger og kjøpesentre under navnene *Wal-Mart Stores*, *Supercenters*, *Neighborhood Markets* og *Sam's Club*. Selskapet selger produkter innen blant annet klær og skotøy, matvarer, husholdningsutstyr og elektronikk. Wal-Mart profilerer seg med å selge produkter til lave priser og har utsalgssteder i USA, Canada, Argentina,

Brasil, Tyskland, Mexico, Korea, Storbritannia og Puerto Rico.² Selskapet driver også salgsvirksomhet i Kina gjennom joint venture-avtaler. Wal-Mart importerer produkter fra 70 land over hele verden.³ Rådet er gjort kjent med en lang rekke påstander om at deler av Wal-Marts virksomhet drives på en etisk uakseptabel måte. Dette dreier seg tildels om arbeidsforhold til ansatte i selskapet, og til dels om uakseptable arbeidsforhold hos selskapets leverandører.

Rådets sekretariat har siden sommeren 2005 arbeidet med å undersøke disse forholdene. For å skille mellom uakseptable forhold knyttet til selskapets egne operasjoner og forhold knyttet til leverandørkjeden, er det foretatt en inndeling i to kategorier:

- Forhold hos selskapets globale leverandørnettverk, som det er gitt eksempler på i avsnitt 4.1.
- Forhold som gjelder selskapets egen virksomhet, for det meste i Nord-Amerika, som det er gitt eksempler på i avsnitt 4.2.

Det finnes et stort tilfang av informasjon om ulike anklager knyttet til Wal-Marts virksomhet. Det er i denne tilrådingen foretatt et utvalg av eksempler. Utvalget er gjort for å vise bredden i type saker, både når det gjelder forhold innen selskapet og i dets leverandørkjede, samt den store geografiske spredningen og det store omfanget av saker knyttet til Wal-Mart.

Offentlig tilgjengelige kilder som aviser og tidsskrifter er anvendt. Videre anvendes informasjon som er fremkommet i forbindelse med en rekke saksanlegg mot Wal-Mart, som gjelder både forhold i leverandørkjeden i fattige land, samt forhold i selskapets egen virksomhet i Nord-Amerika. I tillegg er det på oppdrag fra rådet fremskaffet informasjon fra blant andre advokater, ulike organisasjoner og enkeltindivider. Deler av dette kildegrunnlaget kan ikke gjøres offentlig tilgjengelig av hensyn til kildene.

Rådets oppgave er å fastslå om det foreligger en uakseptabel risiko for medvirkning til brudd på internasjonale standarder. Dette betyr at rådet ikke anser det nødvendig å finne bevis for sannhetsgehalten i hver enkelt påstand som fremkommer i det materialet rådet har hatt til rådighet.

3 Hva rådet skal ta stilling til

Rådet skal ta stilling til om Petroleumsfondet kan sies å medvirke til uetiske handlinger eller unnlater gjennom sitt eierskap i selskapet Wal-Mart.

I de etiske retningslinjene punkt 4.4, annet punktum, første alternativ heter det blant annet:

«Rådet gir tilråding om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utnyttning av barn.»

Rådet vurderer spørsmålet om utelukkelse av Wal-Mart opp mot denne regelen. De øvrige alternativene i punkt 4.4 om krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt, alvorlig miljøskade, grov korrupsjon eller brudd på andre etiske normer, anses mindre relevante i denne saken.

3.1 Nærmere om punkt 4.4, annet punktum, første alternativ

Retningslinjenes punkt 4.4, annet punktum, første alternativ inneholder en generell henvisning til menneskerettighetene. I NOU 2003: 22, som ligger til grunn for utarbeidelsen av de etiske retningslinjene, heter det blant annet: «Selskapers bidrag til grove eller systematiske brudd på menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter bør etter utvalgets mening kunne omfattes av den foreslåtte uttrekksmekanismen.»⁴ Når det gjelder rekkevidden av begrepene menneskerettigheter og medvirkning uttalte rådet i tilrådingen om Total S.A., avgitt 15. november 2005, følgende:

«Rådet legger til grunn at henvisningen til menneskerettigheter gjelder internasjonalt anerkjente menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. Det framgår av bestemmelsens ordlyd at oppregningen av spesifikke menneskerettighetsbrudd er ment som eksempler og ikke som en uttømmende liste.

Ikke alle menneskerettighetsbrudd eller brudd på internasjonale arbeidsrettsstandarder faller innenfor bestemmelsens virkeområde. I punkt 4.4 heter det at menneskerettighetsbrudd må være «grove eller systematiske». Graverutvalget anbefaler at «det settes ganske snevre grenser for hvilke selskaper som vurderes for utelukkelse...».⁵ Rådet antar at det må avgjøres konkret i hvert enkelt tilfelle om menneskerettighetskrenkelser vil kvalifisere som grove eller systematiske. Det synes imidlertid klart at det kan være tilstrekkelig med noen få menneskerettighetskrenkelser hvis de er svært grove, mens karakteren av krenkelsen ikke behøver å være like grov hvis den er systematisk.

Det er bare stater som direkte kan bryte menneskerettighetene. Selskaper kan eventuelt, som det framgår indirekte i punkt 4.4, medvirke til staters eventuelle menneskerettighetsbrudd. Fondet kan igjen medvirke til selskapers medvirkning gjennom eierskap. Det er slik medvirkning til en stats menneskerettighetskrenkelser som skal vurderes etter denne bestemmelsen.

...

Handlingene eller unnlatsene må innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker. Dette betyr for det første at det ikke kreves bevist at medvirkning vil finne sted – det er tilstrekkelig at det foreligger en uakseptabel risiko. Selve begrepet uakseptabel risiko er ikke nærmere definert i forarbeidene. Det sies i NOU 2003:22 at det bør «fastsettes visse referansepunkter for når det foreligger en uakseptabel etisk risiko. Disse referansepunktene kan utvikles på grunnlag av de internasjonale instrumenter som også ligger til grunn for fondets eierskapsutøvelse. Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk.»⁶ Det at en risiko er uakseptabel knyttes altså opp til grovheten i handlingen.

Selve begrepet risiko er knyttet til graden av sannsynlighet for at uetiske handlinger skal skje i fremtiden. I NOU'en heter det at «formålet er å treffe en avgjørelse om hvorvidt selskapet i fremtiden vil representere en uakseptabel etisk risiko for Petroleumsfondet.»⁷ Ordlyden i punkt 4.4 tydeliggjør at man må vurdere sannsynligheten for medvirkning til nåtidige og fremtidige handlinger eller unnlatelser. Rådet legger etter dette til grunn at handlinger eller unnlatelser som har skjedd i fortiden i seg selv ikke vil danne grunnlag for uttrekk av selskaper etter denne bestemmelsen. Tidligere handlingsmønstre vil imidlertid i noen grad kunne gi indikasjoner også på hva som vil skje framover. Det er derfor relevant å også undersøke selskapers tidligere praksis når fremtidig risiko for medvirkning skal vurderes.

...

Under overskriften «Medvirkning og avgrensning av selskapers ansvar» heter det videre:

For å medvirke til en handling må handlingen kunne forventes av investoren. Det må være en form for systematikk eller årsakssammenheng mellom selskapets virksomhet og handlingene en ikke ønsker å medvirke til. Investeringer i et selskap kan ikke regnes som medvirkning til handlinger man umulig kunne forvente eller kjenne til eller forhold som heller ikke selskapet en investerer i har nevneverdig kontroll over.⁸

Her beskrives først fondets medvirkningsansvar. Selskapets uetiske opptreden må kunne forventes av investoren. Videre legges det til grunn at det må være en sammenheng mellom selskapets virksomhet og de uetiske handlingene. Det sies eksplisitt at forhold utenfor selskapets kontroll ikke kan regnes som medvirkning fra investors side. Indirekte må dette også forstås slik at heller ikke selve selskapet kan anses å medvirke til normbrudd som ligger utenfor selskapets kontroll eller som selskapet umulig kunne regne med eller kjenne til.»

3.2 Om medvirkning til menneskerettighetsbrudd i forholdet mellom stater og selskaper

Medvirkning til en handling kan synes å forutsette at en annen er hovedansvarlig. Som nevnt over vil det i utgangspunktet kun være stater som kan være rettslig ansvarlige for brudd på menneskerettighetene. Som en følge av dette vil det kunne hevdes at selskapers medvirkningsansvar først kan fastslås når man har konstatert hovedansvar for de samme bruddene for en stat. Både i norsk og internasjonal strafferett er det imidlertid fullt mulig å dømme noen for medvirkning til en handling uten at det er fastslått at en annen er hovedansvarlig. Rådet legger til grunn at det neppe har vært meningen å pålegge rådet å konstatere menneskerettighetsbrudd for stater som en forutsetning for å kunne fastslå selskapers medvirkning til slike brudd. I NOU 2003: 22 heter det blant annet:

«Folkeretten som uttrykk for interesseavveininger mellom stater gjør det vanskelig å avlede handlingsnormer for markedsaktører fra folkerettslige kilder. Internasjonale konvensjoner konkretiserer på den annen side hva som ligger innenfor rammen av en internasjonal konsensus med hensyn til minstekrav som bør stilles til respekt for grunnleggende rettigheter globalt.»⁹

Man kan altså anvende internasjonale standarder og normer som indikatorer på hvilke handlinger eller unnlater som er uakseptable, uten å hevde at selskaper rettslig sett har et ansvar for brudd på internasjonale konvensjoner. Rådet legger etter dette til grunn at ordlyden i punkt 4.4 i retningslinjene ikke forutsetter at rådet må ta stilling til hvorvidt enkeltstater bryter menneskerettigheter eller arbeidsrettsstandarder hver gang man vurderer et selskaps opptreden i forhold til denne bestemmelsen. Det er tilstrekkelig å konstatere om det foreligger en uakseptabel risiko for at selskaper vil opptre på en slik måte at det vil innebære grove eller systematiske brudd med internasjonalt anerkjente minstestandarder for individers rettigheter.

3.3 Nærmere om mulig ansvar for normbrudd for Wal-Mart

Rådet vil ta utgangspunkt i internasjonalt anerkjente menneskerettighetskonvensjoner og arbeidstakerrettighetskonvensjoner som grunnlag for vurderingen av mulige normbrudd fra Wal-Marts side. Det må for det første vurderes om påståtte brudd på disse normene forekommer og for det andre om de er grove eller systematiske. Videre har rådet, med utgangspunkt i retningslinjenes forarbeider, stilt opp følgende punkter som vil utgjøre avgjørende momenter i en helhetsvurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet vil medvirke til menneskerettighetsbrudd:¹⁰

- Det må foreligge en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene, som er synlig for fondet.
- Normbruddene må være foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.
- Selskapet må enten aktivt ha medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem.
- Normbruddene må enten pågå, eller det må være en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden. Tidligere normbrudd vil kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre.

De konkrete handlingene og unnlattelsene som Wal-Mart anklages for, vil måtte vurderes i lys av disse elementene.

4 Wal-Marts delaktighet i normbrudd

4.1 Påståtte normbrudd hos Wal-Marts leverandører

4.1.1 Omfanget av de påståtte normbrudd

Wal-Mart har i lengre tid vært, og er fortsatt, gjenstand for et stort antall kampanjer rettet mot dårlige arbeidsforhold hos selskapets leverandører. Dette dreier seg både om forhold som langt fra oppfyller de standarder som Wal-Mart selv krever av sine leverandører, og om medvirkning til brudd på blant annet ILO-standarder og menneskerettighetsstandarder.¹¹

Bruddene på arbeidsrettighetsstandarder blant Wal-Marts leverandører er påstått å foregå i en lang rekke land. Dette dreier seg om forhold som bruk av barnarbeid, brudd på arbeidstidsbestemmelser, avlønninger under minstenorm, helseskadelige arbeidsforhold, urimelig avstraffing av ansatte, forbud mot fagorganisering og utstrakt bruk av et produksjonssystem som fører til arbeidsforhold som grenser mot tvangsarbeid.

4.1.2 Wal-Marts leverandørnettverk

Selskapet har trolig verdens største nettverk av leverandører. Det har ikke vært mulig å fastslå nøyaktig antallet leverandører, men det er klart at det dreier seg om titusener selskaper over hele verden.

Wal-Mart importerte i 2003 varer for over 15 mrd USD fra Kina og er verdens største enkeltimportør fra landet.¹² Wal-Marts årlige omsetning på 285 mrd USD tilsvarer om lag 2 % av USAs bruttonasjonalprodukt, og er dermed større enn bruttonasjonalproduktet i 161 av verdens stater.¹³

I Wal-Marts egen rapport, «Factory Certification Report» for 2003–2004, omtaler selskapet at det importerer produkter fra fabrikker og leverandører i 70 land.¹⁴ Videre omtales opphavet til selskapets produkter som «tens of thousands of factories».¹⁵ I 2004 hevdet selskapet å ha 5 300 leverandører som det handlet direkte med. I selskapets årsrapport for 2004 heter det «We depend on over 68 000 suppliers».¹⁶ Det antas at dette omfatter både innenlandske og internasjonale. Det må videre antas at en leverandør kan ha flere fabrikker, slik at antallet produksjonssteder vil være vesentlig høyere enn antallet leverandører.

Wal-Mart skiller mellom «direkte» og «indirekte» leverandører. En «direkte» leverandør er en leverandør som Wal-Mart handler direkte med. Det synes noe mer uklart hva som ligger i begrepet «indirekte» leverandør. Wal-Mart oppgir at selskapet også handler med indirekte leverandører, og alle produsenter innen de såkalte «high-risk» varesegmentene

(skotøy, klær, leker og sportsutstyr) regnes som indirekte leverandører.¹⁷ «High-risk» innebærer at risikoen for uakseptable arbeidsforhold av Wal-Mart selv anses som størst i disse sektorene.

4.1.3 Wal-Marts kontrollapparat

Wal-Mart har et kontrollapparat som skal sikre akseptable arbeidsforhold hos 5 300 direkte leverandører. Dette er oppgitt å også omfatte 2 300 indirekte leverandører innen de ovennevnte risikosektorer.¹⁸

Wal-Mart utga i 2004 en rapport hvor det er angitt følgende opplysninger om forhold som selskapet selv påpeker som uakseptable.¹⁹ Tallene er oppgitt som prosentvis andel av de 5 300 undersøkte leverandører:

Minimumslønninger og ytelser ikke betalt	46 %
Lønnsutbetalinger ikke kontrollerbart	31 %
Brudd på arbeidstidsbestemmelser / ikke registrert arbeidstid	36 %
Arbeid syv dager i uken	21 %
Manglende dokumentasjon av ansattes alder	31 %
Ulovlige arbeidskontrakter	10 %
Manglende brannsikring	35 %

Det er uklart hvor dekkende dette kontrollregimet egentlig er, gitt at Wal-Mart selv rapporterer om «(...) vast assortment of merchandise found in our stores is sourced from tens of thousands of factories in some 70 countries around the world.»²⁰ Det må uansett antas at antallet leverandører som blir kontrollert er langt lavere enn det totale antall leverandører Wal-Mart benytter.

Det er videre stilt spørsmål om hvor godt kontrollsystemet er med hensyn til å avdekke uakseptable arbeidsforhold i leverandørkjeden. En aktuell sak i denne sammenheng gjelder oppsigelsen av en Wal-Mart ansatt, *James W. Lynn*, som var ansvarlig for revisjon av selskapets leverandører i Latin-Amerika. Lynn hevder at han ble oppsagt fordi han sannferdig rapporterte om arbeidsforholdene hos disse leverandørene. Wal-Mart avviser at oppsigelsen skjedde på dette grunnlaget. Lynn har rettet et sivil søksmål mot Wal-Mart for urettmessig oppsigelse.²¹ I et intervju utdyper Lynn hvordan Wal-Mart la opp sine kontroller med henblikk på å avdekke færrest mulig normbrudd.²²

I rettsaken *James W. Lynn vs. Wal-Mart Stores Inc.*, er det anført at selskapets inspeksjons-system, tidligere kalt «*Factory Certification Program*»²³ kun var til for å skape et inntrykk av at arbeidsforholdene hos leverandørene er akseptable.²⁴ Disse påstandene er i samsvar med en tidligere, omfattende artikkel i tidsskriftet *Business Week* om arbeidsforholdene hos Wal-Marts leverandører.²⁵

En hovedinnvending mot selskapets kontrollapparat er at inspeksjoner i hovedsak varslers god tid i forveien, slik at leverandørene får anledning til å gjøre midlertidige forbedringer ved orden og renhold, lage falske timelister, fjerne mindreårige og forberede de ansatte på hva de skal svare dersom de blir intervjuet.²⁶ I 2003 rapporterte Wal-Mart at 1 % av inspeksjonene skjedde uten forutgående varslings. Dette er for 2004 økt til 8 %, med en målsetting om å komme opp i 20 %.²⁷

En annen innvending mot Wal-Mart's kontrollapparat er fraværet av tredjeparts verifikasjon. Flertallet av inspeksjonene, 85 %, blir utført av Wal-Mart's egne ansatte, de øvrige av tredjeparts inspektører som er godkjent av Wal-Mart.²⁸

I *James W. Lynn vs. Wal-Mart Stores Inc.* er det av saksøker anført at Wal-Mart's ledelse utøver press på egne ansatte som forestår kontroller hos leverandører for å endre på resultatene. Det er videre anført at noen i Wal-Mart's stedlige ledelse i Honduras mottok bestiklinger fra fabrikkereiere i landet mot at fabrikkene skulle godkjennes som leverandører.²⁹

Det er rettet et gruppesøksmål («*class action*») mot Wal-Mart, *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.*, hvor ansatte hos Wal-Mart's leverandører i flere land nå holder selskapet ansvarlig for uakseptable arbeidsforhold.³⁰ Det anføres blant annet at Wal-Mart opererer med spesiell kunnskap om at et stort antall av dets leverandører handler i strid med loven og i strid med Wal-Mart's egne retningslinjer.³¹

4.1.4 Nærmere om Wal-Mart's innflytelse på arbeidsforholdene innen leverandørnettverket

Wal-Mart's størrelse gir selskapet stor markedspåvirkning i leverandørindustrien. Selskapet legger da heller ikke skjul på at det stiller meget strenge krav til sine leverandører for å få disse til å redusere prisene, slik at Wal-Mart kan videreselge med lave priser til forbrukerne.³² Wal-Mart bruker gjerne en anbudsordning med «omvendt auksjon», hvilket innebærer at flere leverandører får tilbud om å levere samme vare, og den som etter flere runder med forhandlinger tilbyr seg å levere til lavest kostnader, vinner kontrakten.³³ Wal-Mart vil også reforhandle avtaler med sine eksisterende leverandører; det er rapportert at selskapet tidligere i år forlangte at leverandører må redusere sine priser med 12 % dersom kontraktene skal fornyes.³⁴

Leverandører som ikke kan eller ikke er villige til å redusere sine priser, vil oppleve at Wal-Mart sier opp kontrakten og heller finner alternative leverandører andre steder. Hos de leverandører som reduserer sine kostnader, vil dette ofte medføre lengre arbeidsdager og lavere lønn for de ansatte, og generelt at arbeidsforholdene forverres. I forbindelse med utredningsarbeidet for rådet, uttaler lederen ved en av leverandørfabrikkene «*Wal-Mart is dominating buying and selling therefore you have to match their demands ... Big size and cheap price*».³⁵ Til *Washington Post* uttaler en representant for kinesiske arbeidsmyndigheter «*Wal-Mart pressures the factory to cut its prices, and the factory responds with longer hours or lower pay... And the workers have no option*».³⁶

Wal-Mart har innført et system med produksjonskvoter som leverandørene må oppfylle. Dette kvotesystemet, samt krav om stadig reduserte priser, danner bakgrunn for flere av de normbrudd som skjer i leverandørkjeden. Det er dokumentert en rekke tilfeller av arbeidsforhold som grenser mot tvangsarbeid, ved at ansatte pålegges å arbeide svært lange dager, syv dager i uken, uten overtidkompensasjon og uten at de kan forlate arbeidsstedet.

4.1.5 Eksempler på påståtte normbrudd hos Wal-Mart's leverandører

Nicaragua³⁷ Ved fabrikken *King Young S.A.*, som har taiwanske eiere, er 80 % av produksjonen for Wal-Mart. Dette dreier seg spesielt om Wal-Mart's klesmerke «*Athletic Works*».³⁸

Det er her, som ved en rekke andre produksjonssteder, rapportert om et system med så strenge krav til å oppfylle produksjonskvoter at de ansatte alltid må arbeide overtid for at kvotene skal oppfylles. Det er videre rapportert at ansatte blir låst inne på fabrikken og utsatt for ulike former for overgrep.³⁹

Nicaraguanske arbeidsmyndigheter har påvist brudd på arbeidstidsbestemmelser, manglende betaling for overtidarbeid og en rekke brudd på forskrifter om arbeidsmiljø og sikkerhet. Da ledelsen fikk rede på at ansatte var i ferd med å organisere seg, ble disse oppsagt. Over 400 ansatte er oppsagt på denne bakgrunn, hvilket er i strid med nasjonale lover. Nicaraguanske myndigheter har forgjeves pålagt fabrikken å gjenansette de oppsagte.⁴⁰

Med hensyn til Wal-Mart's inspeksjoner er det uttalt at representanter for Wal-Mart flere ganger har inspisert fabrikken, men det er ikke kjent at Wal-Mart har foretatt seg noe overfor fabrikkens ledelse på grunnlag av de dårlige arbeidsforholdene.⁴¹

Arbeidsforholdene ved fabrikkene *King Young S.A.* og *Presitex S.A.* inngår som en del av grunnlaget for gruppesøksmålet («*class action*») *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.* Disse fabrikkene produserer tekstiler for salg i Wal-Mart's forretninger i USA. Det er her anført at ansatte ved fabrikkene pålegges å arbeide overtid uten fullgod kompensasjon og at lønningene er under lovbestemt minstelønn. En av saksøkerne hevder også å ha blitt oppsagt fordi hun søkte å danne en fagforening.⁴²

El Salvador *Hanchang Corporation of Korea* har fabrikker i El Salvador, Sri Lanka, den Dominikanske Republik og i Kina. I El Salvador skjer produksjonen for Wal-Mart ved fabrikken *Oriental Tex* hvor det produseres tekstiler under merkenavnene *Bobbie Brooks* og *Puritan*.⁴³ Det foreligger opplysninger om at den vanligste formen for normbrudd ved denne fabrikken består i at ansatte blir pålagt å arbeide 14–27 timer per uke overtid uten kompensasjon.⁴⁴ De ansatte forteller om trusler, overgrep og fysiske avstraffelser og om et svært belastende fysisk arbeidsmiljø.⁴⁵

Honduras Ved besøk hos Wal-Mart's leverandører i Honduras, fant tidligere ansvarlige for Wal-Mart's egne inspeksjoner en rekke eksempler på brudd på lønns- og arbeidstidsbestemmelser, nødutganger som var låst med hengelås, dårlig fysisk arbeidsmiljø og ulike andre forhold som var i strid med Wal-Mart's egne retningslinjer for leverandører.⁴⁶ Det er siden blitt bekreftet (ved inspeksjoner utført i april 2005) av National Labour Committee at disse forholdene ikke har blitt bedret.⁴⁷

Lesotho Det foreligger opplysninger om uakseptable arbeidsforhold hos 21 av Wal-Mart's leverandører i Lesotho. Dette dreier seg om utstrakt bruk av ulønnet overtid, lave lønninger, ulike former for fysisk mishandling og trakassering, dårlig fysisk arbeidsmiljø og forbud mot fagorganisering. Det er også rapportert om en utbredt praksis av å pålegge arbeid på søndager uten at dette blir registrert eller avlønnet, slik at Wal-Mart's standard for en hviledag pr uke tilsynelatende opprettholdes.⁴⁸

Kenya Organisasjonen Oxfam har rapportert om tilsvarende forhold hos leverandører i Kenya.⁴⁹ Det rapporteres om svært lange arbeidsdager med ubetalt overtid, ulike former for overgrep og frykt for å miste arbeidet som gjør at ingen tør klage. Rådet har også mottatt informasjon om at ansatte ved tre fabrikker i 2003 klaget til myndighetene over dårlige arbeidsforhold, lange arbeidsdager etc., og gikk så til streik. Som en følge av dette ble fabrikkene stengt for så å bli gjenåpnet med nye ansatte.⁵⁰

Uganda Uakseptable arbeidsforhold ved *Tri-Star* fabrikken i Uganda er påvist. I dette tilfellet førte dette til en klage til ILO over at myndighetene ikke opprettholder arbeidsmiljølovgivning eller ansattes streikerett.⁵¹

Namibia, Malawi, Madagaskar I disse landene dreier det seg hovedsakelig om asiatisk eide tekstilfabrikker som leverer til Wal-Mart. Rådet er kjent med en rapport som omhandler arbeidsforholdene ved slike fabrikker i disse landene. Også her rapporteres det gjennomgående om lange arbeidsdager, lav lønn, skader på grunn av manglende verneutstyr og ulike former for overgrep og diskriminering.⁵²

Swaziland Det foreligger flere opplysninger om uakseptable arbeidsforhold hos Wal-Marts leverandører i Swaziland.⁵³ I gruppesøksmålet («*class action*») *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.* inngår arbeidsforholdene ved tekstilfabrikkene *Leo Garments* og *Hong Yein* som grunnlag for søksmålet.⁵⁴ Begge fabrikkene produserer tekstiler for salg i Wal-Marts forretninger i USA. Det er anført at de ansatte pålegges overtidsarbeid med manglende kompensasjon og at lønningene er under lovbestemt minimumsnivå.⁵⁵

Bangladesh En reportasje laget med skjult kamera for *NBC Dateline* omhandler arbeidsforhold hos noen av Wal-Marts leverandører i Bangladesh.⁵⁶ Reportasjen, som ble sendt 17. juni 2005, viste arbeidsforholdene ved flere tekstilfabrikker i Bangladesh. Det vises gjennomgående dårlige arbeidsforhold med svært lange arbeidsdager, ulike former for overgrep og en praksis som ikke samsvarer med Wal-Marts egne krav til leverandører. Dokumentaren viser også et produksjonskvotesystem som krever at de ansatte produserer et visst antall klesplagg pr. dag, og de ansatte kan ikke forlate arbeidet før kvoten er oppnådd. Det betales ikke for overtid, og reportasjen viser ansatte som må arbeide fra kl 0800 til 0300 neste morgen, for så å begynne å arbeide igjen kl. 0800. Wal-Mart skal ha kommentert reportasjen ved å si at normbruddene som vises er vanlige: «...*the labor violations depicted on 'Dateline NBC' are common.*»⁵⁷

Det foreligger også en rapport fra National Labor Committee med ytterligere dokumentasjon om arbeidsforholdene hos Wal-Marts leverandører i Bangladesh. Blant annet er det påstand om bruk av barnarbeid (en 13 år gammel jente) og en ung kvinne som døde etter å ha arbeidet 38 timer i strekk til tross for at hun var syk.⁵⁸

Ytterligere en rapport omtaler hvordan 6–7 ansatte ved en tekstilfabrikk utenfor Dhaka mistet livet og mange ble skadet da ledelsen tilkalte politiet etter at de ansatte hadde gått til streik. De streiket fordi de ble pålagt fem timer ubetalt overtid pr. dag, syv dager i uken. Politiet slo de ansatte med køller og åpnet ild med håndvåpen. Blant annet ble en 13 år gammel jente skadet i skytingen.⁵⁹

I gruppesøksmålet *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.* er arbeidsforhold hos Wal-Marts leverandører i Bangladesh omtalt.⁶⁰ Det vises her til forholdene ved *Western Dresses* og *Lucid Garments* fabrikkene i Dhaka. Begge disse fabrikkene produserer tekstiler for Wal-Marts utsalg i USA. Det beskrives hvordan fabrikkledelsen rutinemessig engasjerer private sikkerhetsstyrker, kalt «*Mastans*», for å terrorisere ansatte som forsøker å klage over arbeidsforhold eller organisere seg: «*Mastans routinely assault, rape and in some cases kill workers who complain even about the most minute labor rights or who attempt to form trade unions.*»⁶¹

Kina Wal-Mart er regnet som den største enkeltimportør av varer fra Kina,⁶² og 80 % av produksjonsstedene for såkalte direkte leverandører er kinesiske.⁶³ I tillegg kommer et ukjent antall produksjonssteder til indirekte leverandører; dette kan dreie seg om flere tusen fabrikker.

Rådet legger til grunn dokumentasjon i form av en rapport⁶⁴ og filmmateriale⁶⁵ om arbeidsforholdene ved et lite antall kinesiske fabrikker.⁶⁶

Leverandør «X» er en leverandør til Wal-Mart med to fabrikker i Guandong. Det er rapportert om svært lange arbeidsdager, syv dagers arbeidsuke, ingen minstelønn, manglende kompensasjon for overtidsarbeid og et system for å gi feilaktig informasjon ved inspeksjoner. Det sistnevnte omfatter manipulering av timelister, opplæring og bestikkelse av ansatte for å svare fordelaktig på spørsmål, midlertidig endring av innkvarteringsforhold slik at det gis inntrykk av at det er færre som bor der, samt at mindreårige eller ulovlig ansatte blir midlertidig fjernet fra fabrikkområdet.⁶⁷

Leverandør «Y» er et koreansk selskap med fabrikker i Guandong som produserer leketøy for Wal-Mart. Også hos denne leverandøren er det rapportert om ulovlig lange arbeidsdager, ingen garantert minstelønn og produksjonsplaner som pålegger de ansatte urimelig mye arbeid. Imidlertid er det også rapportert om visse forbedringer ved at omfanget av manipulering av timelister og lignende i forbindelse med inspeksjoner har blitt redusert, samt at de ansatte har fått noe høyere lønn.⁶⁸

He Yi Electronics and Plastics Productions Factory (opererer også under navnet *Foreway Industrial China Ltd.*) produserer leketøy for Wal-Mart og andre selskaper. Det er mellom 600 og 2100 ansatte, avhengig av sesongen. Det foreligger rapporter om at ansatte må arbeide 18-20 timers skift, syv dagers arbeidsuke, avlønning under minstelønnstandard, de ansatte har ikke skriftlige kontrakter og et system for å manipulere inspeksjoner. Rådets sekretariat har fått kopier av «huskelapper» med svar om arbeidsforhold som de ansatte skal avgi ved inspeksjoner, samt timelister som viser arbeidsdager på 20 timer. Andelen av produksjonen ved fabrikken som går til Wal-Mart, skal være inntil 20 %.⁶⁹

I gruppesøksmålet *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.*⁷⁰ blir det anført at ansatte ved to av Wal-Marts leverandører i Senzhen har måttet arbeide uten fri- eller feriedager og uten hviletid. Arbeidsgiver har holdt tilbake tre månedslønner for å hindre at de ansatte slutter. Det er også rutinemessig innført pålagt overtidsarbeid uten fullgod kompensasjon og helseskadelige arbeidsforhold.⁷¹

Indonesia Også arbeidsforholdene ved noen av Wal-Marts leverandører i Indonesia er omtalt i *Does vs. Wal-Mart Stores Inc.* Dette dreier seg om fabrikkene *PT Citra Bumilang Admitra* og *PT Busunaremaja Agracipta*, som begge produserer tekstiler av merket «George» for salg i Wal-Marts forretninger i USA. Det er anført at ansatte er tvunget til å arbeide overtid uten kompensasjon, at lønningene er under den lovpålagte minimumssatsen og generelt at ansatte som søker å organisere seg utsettes for vold, trusler og trakassering.⁷²

4.2 Påståtte normbrudd i forbindelse med selskapets egen virksomhet

Det har vært rettet anklager mot selskapet for brudd på arbeidsrettsbestemmelser ved dets virksomhet i USA og Canada. Dette dreier seg blant annet om utstrakt bruk av ikke betalt overtid, brudd på bestemmelser om bruk av mindreårige som arbeidskraft, bruk av illegal arbeidskraft, utstrakt diskriminering av kvinnelige ansatte og aktive tiltak for å hindre fagorganisering.

4.2.1 Diskriminering av kvinnelige ansatte

Det pågår en rekke sivile søksmål mot selskapet på ulike grunnlag, blant annet *Dukes vs. Wal-Mart Stores Inc.* hvor 1,6 millioner nåværende og tidligere kvinnelige ansatte i et gruppesøksmål søker kompensasjon for diskriminering.⁷³ Det er i dette søksmålet fremsatt en

rekke anklager mot Wal-Mart, blant annet at selskapet diskriminerer kvinnelige ansatte med hensyn til lønn, opplæring og forfremmelser.⁷⁴ Det er videre rapportert at kvinnelige ansatte som forsøker å klage over slik diskriminering har mistet sine stillinger.⁷⁵

I *Dukes vs. Wal-Mart Stores Inc.* legger saksøkerne til grunn at det hos Wal-Mart er et gjennomgående trekk at kvinnelige ansatte i selskapet blir diskriminert. Dette blir understøttet av statistiske analyser som påviser et mønster av diskriminering med hensyn til forfremmelser og lønninger ved Wal-Marts virksomhet i USA.⁷⁶ Det er påvist at kvinner tjente mindre enn menn som har samme stilling, for nesten alle typer stillinger, hvert år siden 1996. Funnene er bekreftet gjennom en annen analyse, som på samme måte konkluderer med at kvinner blir lønnsmessig diskriminert med en statistisk signifikant margin og at dette ikke kan tilskrives tilfeldigheter.⁷⁷

Det foreligger en rettslig kjennelse på at *Dukes vs. Wal-Mart Stores Inc.* kan føres som gruppesøksmål («class action»). Den føderale dommeren⁷⁸ fant at det er mulig at en selskapskultur som gjennomsyrrer en organisasjon kan resultere i diskriminering, selv om selskapet hevder å motarbeide diskriminering av sine ansatte.⁷⁹

4.2.2 Aktiv motarbeidelse av ansattes rett til å organisere seg

En talsperson for Wal-Mart er sitert med følgende uttalelse om ansatte som ønsker å organisere seg: «Our philosophy is that only an unhappy associate⁸⁰ would be interested in joining a union ... so that's why Wal-Mart does everything it can to make sure that we are providing our associates what they want and need».⁸¹ Offisielt har Wal-Mart en «open-door policy» overfor sine ansatte, dvs. at ansatte fritt kan ta opp spørsmål og problemer med ledelsen. Dette er av selskapet anført som en grunn til at fagorganisering ikke er nødvendig.⁸²

Ved ingen av Wal-Marts omlag 3 600 forretninger i USA er de ansatte organiserte, og det samme gjelder i Canada.⁸³ Det er rapportert at Wal-Mart er innklaget for USAs *National Labor Relations Board*⁸⁴ for å ha brutt føderal lov ved å oppmuntre ansatte til å angi kollegaer som ønsker å organisere seg.⁸⁵ En annen kilde (*Bloomberg*) har rapportert om tilsvarende forhold, hvor selskapet aktivt søker å identifisere og motarbeide ansatte som ønsker å organisere seg.⁸⁶ En rekke nyhetsmedier, blant andre *Wall Street Journal*, har også omtalt Wal-Marts tidligere vice-president Thomas M. Coughlins såkalte «union project», som omfattet bruk av selskapets penger for å motarbeide dannelse av fagforeninger og betalinger til ansatte for å viderebringe informasjon om ansatte som prøver å danne slike.⁸⁸

Flere av Wal-Marts interne selskapsdokumenter, hvorav en bok med tittelen «*Wal-Mart: A Manager's Tool Box to Remaining Union Free*»,⁸⁸ er gjort til gjenstand for en avgjørelse i Canadas høyesterett, hvor retten har pålagt selskapet å overlevere boken til arbeidsmyndighetene i Saskatchewan-provinsen.⁸⁹ Boken omtaler selskapets ledere som «the first line of defence against unionization». Boken beskriver videre hvordan ledere skal kontakte selskapets «union hotline» når de mistenker at ansatte vil organisere seg.⁹⁰ Wal-Mart har nektet å utlevere boken til canadiske myndigheter under henvisning til at den er et internt dokument ment til bruk i USA og har aldri vært brukt i Canada.⁹¹

4.2.3 Brudd på bestemmelser om bruk av mindreårige som arbeidskraft i USA

Selv om det i selskapets virksomhet i Nord-Amerika ikke er de verste former for barnearbeid som er rapportert, foreligger det opplysninger om en rekke brudd på bestemmelser knyttet til mindreårige som arbeidskraft.

I 2000 ble selskapet bøtelagt⁹² for å ha brutt bestemmelser om bruk av mindreårige som

arbeidskraft ved alle 20 Wal-Mart forretninger i staten Maine.⁹³ I 2004 ble det rapportert at Wal-Marts egen revisjon påviste, etter gjennomgang av 128 forretninger, 1371 tilfeller av at mindreårige arbeidet for sent om kvelden, arbeidet i skoletiden eller arbeidet for mange timer pr. dag. Tidligere i år besluttet Wal-Mart å inngå forlik i rettsaken for å unngå straffeforfølgelse for brudd på føderal lovgivning om barnearbeid i statene Connecticut, New Hampshire og Arkansas.⁹⁴ Forliket omfattet 24 ulike forhold hvor ansatte under 18 år hadde betjent farlige arbeidsredskaper og maskiner. Som en del av forliket har Wal-Mart akseptert ikke å ansette personer under 14 år, eller å la ansatte under 18 år operere skjæremaskiner.⁹⁵

4.2.4 Pålagt overtidsarbeid uten kompensasjon

Wal-Mart er til enhver tid gjenstand for en rekke sivile søksmål i USA. Ifølge *Wal-Mart Litigation Project* er det for tiden anlagt 38 ulike søksmål mot selskapet i 30 delstater.⁹⁶ Et gjennomgående tema for søksmålene er at selskapet systematisk tvinger ansatte til å arbeide ulønnet overtid. Det påstås at Wal-Mart har holdt tilbake overtidsbetaling for å øke selskapets fortjeneste.⁹⁷ Det er også rapportert at det ved et søksmål mot Wal-Mart i staten Oregon ble fastslått at selskapet lokalt hadde presset hundrevis av ansatte til å arbeide ubetalt overtid, og at dette skjedde etter påtrykk fra selskapets sentrale ledelse.⁹⁸

4.2.5 Bruk av ulovlig arbeidskraft i USA

Det er rapportert at amerikanske myndigheter i 2003 arresterte 250 immigranter uten gyldig oppholdstillatelse, som arbeidet ulovlig i 60 Wal-Mart forretninger i 21 delstater i USA.⁹⁹ Disse ulovlige immigrantene, som alle arbeidet med renhold, var hovedsakelig ansatt av leverandører som også tilsynelatende har brutt andre lover og forskrifter som regulerer arbeidsforhold.¹⁰⁰ I *Zavala, et al vs. Wal-Mart Stores Inc.*, gikk noen av disse immigrantene til søksmål mot Wal-Mart på grunnlag av påstand om at selskapet, sammen med sine underleverandører, var involvert i og hadde fortjeneste av ulovlig virksomhet («engaged in and profited from a nationwide fraudulent scheme»)¹⁰¹, og at Wal-Mart er og var fullt ut klar over at det bisto underleverandører med å bryte statlige og føderale lover («Wal-Mart is and was fully aware of and acted to aid and abet the rampant violations of federal and state law by the Contractor Defendants.»).¹⁰² Saken endte med forlik i mars 2005, hvor Wal-Mart betalte 11 millioner USD.¹⁰³

5 Andre investorers utøvelse av aktivt eierskap

Flere av selskapets eiere, i første rekke pensjonsfond og andre institusjonelle investorer, har gjennom flere år søkt å oppnå forbedringer i selskapet gjennom utøvelse av aktivt eierskap. Dette har først og fremst dreiet seg om initiativer med hensikt å bedre Wal-Marts kontrollapparat for å hindre normbrudd i egen organisasjon og hos leverandører.

I 2001 fremmet en koalisjon av 38 investorer i USA og Canada forslag om at Wal-Mart skulle anvende tredjeparts inspeksjoner i sitt kontrollapparat for leverandører. Interfaith Center on Corporate Responsibility (ICCR),¹⁰⁴ som var koordinator for initiativet, forhandlet med Wal-Mart for å få selskapet til å forsøke med uavhengige, tredjeparts inspeksjoner hos en av sine leverandører i Latin-Amerika. Initiativet var resultatløst da Wal-Mart konkluderte med at selskapets eget kontrollapparat var tilstrekkelig.¹⁰⁵

I 2003 fremmet en gruppe investorer forslag på Wal-Marts generalforsamling om at selskapet skal innføre uavhengig overvåking av sine leverandører.¹⁰⁶ I forslaget heter det blant annet «...commit the company to the full implementation of human rights standards by its international suppliers and in its own international production facilities, and to commit to

a program of outside, independent monitoring of compliance with these standards.»¹⁰⁷

I mai 2005 skrev de institusjonelle investorene F&C og USS, som til sammen eier omlag 11 millioner aksjer i selskapet, brev til Wal-Mart hvor de uttrykker bekymring for de økonomiske følgene av de mange forhold som har vært avdekket om arbeidsforholdene i selskapet («...are deeply concerned about the potential contingent liabilities and negative effects on the company's stock price and reputation.»).¹⁰⁸ ICCR har i 2005 på vegne av flere investorer fremmet et forslag til vedtak på selskapets generalforsamling om at Wal-Mart skal utarbeide en rapport om hva selskapet gjør for blant annet å opprettholde arbeidstakeres rettigheter. I forslaget heter det blant annet «... there has been no stated commitment for the company to develop a public sustainability report on its efforts to protect human rights, worker rights, land and the environment» og videre «in the absence of open transparent public reporting, it is reasonable to conclude that the company has not addressed these issues adequately»¹⁰⁹

6 Rådets vurderinger

Tema for rådets vurderinger er om det foreligger en uakseptabel risiko for at Wal-Mart opptrer på en måte som kan utgjøre medvirkning til grove eller systematiske brudd på internasjonale anerkjente normer når det gjelder menneskerettigheter og arbeidstakerrettigheter. For å avgjøre dette spørsmålet må det vurderes om de angjeldende handlingene eller unnlattelsene fra Wal-Marts side dekkes av slike normer eller standarder.

Det skilles mellom normbrudd som foregår hos selskapets leverandører, og normbrudd innen selskapet og overfor egne ansatte. Når det gjelder den førstnevnte kategorien, handler dette stort sett om normbrudd for foregår i deler av Latin-Amerika, Afrika og Asia. Sistnevnte kategori foregår i USA og Canada.

6.1 Normbrudd i leverandørkjeden

Det er hevet over tvil at arbeidsforholdene ved blant annet tekstilfabrikker i Asia, Afrika og Latin-Amerika kan være svært dårlige, og at Wal-Mart kjøper en rekke produkter som er produsert under uakseptable forhold. Det er godt underbygget at det i leverandørkjeden til Wal-Mart forekommer barnarbeid, grove brudd på arbeidstidsbestemmelser, avlønninger under lokal minstelønn, helseskadelige arbeidsforhold, urimelig avstraffing, forbud mot organisering og utstrakt bruk av et produksjonssystem som fører til arbeidsforhold som grenser mot tvangsarbeid, ved innelåsing i produksjonslokaler m.v.

Alle disse eksemplene representerer brudd på internasjonalt anerkjente standarder for arbeidstakerrettigheter og menneskerettigheter.

Alle former for skadelig barnarbeid er uttrykkelig forbudt. I FN-konvensjonen om barns rettigheter, artikkel 32, heter det for eksempel at barn skal beskyttes mot å utføre «any work that is likely to be hazardous or to interfere with the child's education or to be harmful to the child's health or physical, mental, spiritual, moral or social development.»¹¹⁰ Også ILO-konvensjonen som forbyr de verste former for barnarbeid har et eksplisitt forbud mot alle former for skadelig barnarbeid.¹¹¹ Begge disse konvensjonene har stor internasjonal oppslutning. FN-konvensjonen om barns rettigheter har hele 192 statsparter, mens ILO-konvensjonen om de verste former for barnarbeid, har 156. Begge disse konvensjonene er ratifisert av samtlige av de stater som nevnes i denne tilrådingen, med unntak av at USA ikke har ratifisert FN-konvensjonen om barns rettigheter. Det at standardene om forbud mot skadelig barnarbeid gjelder for de aller fleste stater, inklusive de statene som er nevnt i denne tilrådingen, gjør at det etter rådets oppfatning foreligger en risiko

for at selskaper som benytter seg av slik arbeidskraft medvirker til grove brudd på menneskerettighetene.

Forhold som grenser til eller utgjør tvangsarbeid er også grove brudd på grunnleggende normer. I FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 8 (3) heter det at «*No one shall be required to perform forced or compulsory labour.*»¹¹² Det samme forbudet er nedfelt i ILO-konvensjonene om forbud mot tvangsarbeid.¹¹³ Å tvinge personer til å arbeide utover arbeidstiden uten kompensasjon vil etter omstendighetene kunne dekkes av forbudet mot tvangsarbeid.

Innestengning av arbeidere i produksjonslokaler vil også kunne omfattes av forbudet mot tvangsarbeid. I tillegg vil slike handlinger utgjøre et klart brudd på retten til personlig frihet. I FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, artikkel 9, heter det: «*Everyone has the right to liberty and security of person. No one shall be subjected to arbitrary arrest or detention. No one shall be deprived of his liberty except on such grounds and in accordance with such procedure as are established by law.*» Avstraffing og trakassering er også brudd på arbeidstakerrettigheter. Særlig fysisk avstraffing er et grovt brudd. Retten til fysisk integritet og personlig frihet er grunnleggende menneskerettigheter og et eksempel på internasjonale normer som ligger klart innenfor det Graverutvalget omtalte som «*en internasjonal konsensus med hensyn til minstekrav som bør stilles til respekt for grunnleggende rettigheter globalt.*»¹¹⁴

De normbruddene som er nevnt her, representerer de aller groveste. Det legges til grunn at det også foregår brudd på arbeidstakerrettigheter generelt i mange stater i den tredje verden. Når retningslinjenes punkt 4.4 kvalifiserer de normbruddene som skal kunne føre til uttrekk, betyr dette ikke at ethvert brudd på arbeidstakerrettigheter vil være i strid med retningslinjene. Bruddene må være enten grove eller systematiske. Rådet legger til grunn at de eksemplene som er nevnt i denne tilrådingen, oppfyller dette vilkåret.

6.2 Normbrudd i egen virksomhet

Det er relativt godt dokumentert at Wal-Mart har en gjennomført kjønnsdiskriminerende praksis, blant annet gjennom å føre en lønnspolitikk hvor kvinner og menn får ulik lønn for samme stilling og arbeid. Dokumentasjonen i *Dukes vs. Wal-Mart Stores Inc.* synes å vise at en kvinnesdiskriminerende praksis er utbredt i organisasjonen. En slik praksis er i strid med både spesielle og generelle menneskerettighetsnormer. I FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter¹¹⁵ og i FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter¹¹⁶ er det eksplisitte bestemmelser (i artikkel 2 og 3) som forbyr diskriminerende forskjellsbehandling av kvinner. I FNs kvinnekonvensjon¹¹⁷ er dette forbudet utdypet ytterligere.¹¹⁸ I ILO-konvensjon nr. 100 om lik lønn for kvinner og menn er det samme prinsippet fastslått.¹¹⁹ USA er part til FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter, og det foreligger derfor, etter rådets mening, en risiko for at fondet kan medvirke til mulige brudd på denne konvensjonens standarder om likebehandling mellom kvinner og menn.

Det synes videre godt dokumentert at selskapet stanser ethvert forsøk blant ansatte til å danne fagforeninger. Det er en grunnleggende menneskerettighet å kunne danne fagforeninger og organisere seg. Denne rettigheten er nedfelt i en rekke både generelle og spesielle konvensjoner. I de to FN-konvensjonene fra 1966 (om sivile og politiske, og økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter) er det klart slått fast at alle har rett til organisasjons-, forenings- og forsamlingsfrihet.¹²⁰ I artikkel 8 i konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter heter det blant annet at alle har rett til å «*form trade unions and join the trade union of his choice.*» I artikkel 22 i konvensjonen om sivile og politiske

rettigheter heter det «*Everyone shall have the right to freedom of association with others, including the right to form and join trade unions for the protection of his interests.*» Retten til å organisere seg er videre nedfelt i ILO-konvensjon nr. 87 om organisasjonsfrihet,¹²¹ og i ILOs trepartserklæring om grunnleggende prinsipper for multinasjonale selskaper og sosiale hensyn. Likevel er det ikke lovgivning i USA som sikrer organisasjonsfriheten i praksis, og det foreligger derfor en risiko for medvirkning til brudd på denne rettigheten for fondet. Organisasjonsfriheten er en fundamental demokratisk rettighet, og åpenbart innenfor det forarbeidene omtaler som *grunnleggende rettigheter*.

Som omtalt overfor, anklages Wal-Mart, i sin egen virksomhet, jevnlig for brudd på regler mot å bruke mindreårige som arbeidskraft, dels til farlige arbeidsoppgaver, og dels på tidspunkter hvor mindreårige ikke skal arbeide. Rådet finner det sannsynlig at en slik praksis kan være utbredt i selskapet. Videre viser dokumentasjon at selskapet systematisk tvinger ansatte til å arbeide ubetalt overtid.

Rådet legger til grunn at selskapet i en rekke tilfeller har benyttet seg av ulovlig arbeidskraft i sin virksomhet i Nord-Amerika. Det kan vises til flere hundre tilfeller av brudd på bestemmelser om bruk illegale immigranter som arbeidskraft. Dette synes ikke å dreie seg om enkeltstående tilfeller, men om gjentatte og omfattende normbrudd. Når arbeidstakerne arbeider illegalt, vil det i langt mindre grad enn ellers komme fram anklager om farlig arbeidsmiljø, ubetalt overtid, betaling under minstelønn, forbud mot organisering m.v.. Illegale arbeidere er prisgitt arbeidsgivers betingelser. Det er derfor grunn til å anta at arbeidsbetingelsene for illegale arbeidere i minst like stor grad som for de legalt ansatte kan være kritikkverdige.

6.3 Selskapets ansvar

Når det gjelder de påviste normbruddene i selskapets egne anlegg og butikker i Nord-Amerika, er det klart at selskapet har direkte ansvar for dette. Med hensyn til påståtte normbrudd hos selskapets leverandører, er ansvaret mer avledet. Det vil være vanskelig å føre bevis for et direkte ansvar for alle normbrudd som skjer i leverandørkjeden rundt om i verden. Rådets mandat er imidlertid ikke å føre bevis for hendelser som har skjedd tidligere, men å vurdere om det kan sies å foreligge en uakseptabel risiko for at selskapet medvirker og vil fortsette å medvirke til normbrudd.

Rådet vil, med utgangspunkt i den dokumentasjonen det er gjort rede for ovenfor, vurdere risikoen for uakseptable normbrudd i forhold til de fire punktene som oppsummerer forarbeidenes krav til konstatering av medvirkning til menneskerettighetsbrudd, se ovenfor under punkt 3.3.

Det første elementet i vurderingen er om det *foreligger en form for sammenheng mellom selskapets virksomhet og de foreliggende normbruddene, som er synlig for fondet*. Etter rådets oppfatning er dette klart tilfellet. De normbruddene som er drøftet ovenfor, er enten skjedd i forbindelse med utøvelse av selskapets drift og virksomhet i Nord-Amerika, eller i tilknytning til produksjon av varer produsert til salg i Wal-Marts butikker. Selv om det kan være vanskelig å føre bevis for at Wal-Mart har et direkte ansvar for brudd på arbeidstakerrettigheter hos sine leverandører i den tredje verden, legger rådet til grunn at det er en uakseptabel risiko for at det foreligger en slik sammenheng. Når det gjelder normbruddene i selskapets egen virksomhet, er sammenhengen mellom selskapets virksomhet og normbruddene relativt opplagt. På grunn av den store offentlige interessen for Wal-Mart i pressen og blant ulike interesseorganisasjoner er sammenhengen i dette tilfellet svært synlig.

Det andre elementet i vurderingen er om *normbruddene er foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet*. Etter rådets oppfatning er det sannsynlig at den type normbrudd innen Wal-Marts virksomhet det har vært fokusert på her, er foretatt med den hensikt å øke selskapets fortjeneste. Rådet legger til grunn at selv om alle selskaper i utgangspunktet ønsker å maksimere sin fortjeneste, er det etisk uakseptabelt å gjøre dette gjennom å begå, eller stilltiende akseptere, grove og systematiske normbrudd. Rådet finner at normbruddene er foretatt med sikte på å tjene selskapets interesser eller tilrettelegge forholdene for selskapet.

Det tredje elementet i vurderingen er om *selskapet aktivt har medvirket til normbruddene, eller hatt kunnskap om normbruddene, men unnlatt å søke å forhindre dem*. Rådet legger til grunn at Wal-Mart, når det gjelder normbruddene i Nord-Amerika, er direkte ansvarlig for de rapporterte normbruddene, og dermed må kunne sies å aktivt ha medvirket til dem. Når det gjelder de rapporterte mønstre av normbrudd i leverandørkjeden, legger rådet til grunn at Wal-Mart i stor grad har kunnskap om normbrudd, og at selskapet i stor grad unnlater å søke å forhindre dem. Det legges videre til grunn at Wal-Mart, spesielt overfor de produsentene de selv omtaler som direkte leverandører, har en betydelig påvirkningsmulighet når det gjelder arbeidsmiljø, lønninger m.v. Dette skyldes ikke minst selskapets størrelse og utbredelse i mange land, og dermed deres inngrep med et stort antall leverandører.¹²² Også på dette punktet finner derfor rådet at selskapets handlinger og unnlatelser faller innefor det angitte vurderingstema.

Det fjerde og siste elementet i vurderingen er om *normbruddene pågår per i dag, eller om det er en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden*. Her vil også tidligere normbrudd kunne gi en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre. Rådet legger til grunn at de handlingsmønstre som rapporteres når det gjelder Wal-Mart, er pågående. Det foreligger, så vidt rådet kjenner til, ingen indikasjoner på at selskapet planlegger å endre sin praksis når det gjelder å søke å forhindre brudd på arbeidstakerrettigheter hos sine leverandører, eller når det gjelder brudd på standarder om arbeidstakerrettigheter, inklusive kjønnsdiskriminering og organiseringsforbud, i sin egen virksomhet. Rådet har ikke fått svar på sin henvendelse til selskapet, og det synes som henvendelser fra andre investorer heller ikke fører til endringer i selskapets praksis.¹²³ Det kan i dette tilfellet dermed se ut som om tidligere handlingsmønstre nettopp kan være en indikasjon på fremtidige handlingsmønstre. Dette innebærer at det, etter rådets oppfatning, foreligger en uakseptabel risiko for at grove og systematiske brudd på internasjonale standarder foregår per i dag og vil kunne fortsette å foregå i fremtiden.

Rådet har lagt til grunn at de fire ovenstående elementene må utgjøre *avgjørende momenter i en helhetsvurdering*, og at det ikke nødvendigvis er slik at alle fire vilkår må være oppfylt for at et selskap skal anses å medvirke til menneskerettighetsbrudd. I denne saken er det imidlertid slik at vurderingen av *alle fire* elementer trekker i retning av å konstatere at det foreligger en uakseptabel risiko for medvirkning til menneskerettighetsbrudd.

Som det fremgår av punkt 4.4 må eventuelle normbrudd, for å danne grunnlag for å anbefale uttrekk, være *grove* eller *systematiske*. Det synes klart at en del av de bruddene som det er rapportert om, særlig i leverandørkjeden, er svært grove. Det er tale om brudd på grunnleggende internasjonale standarder om barnearbeid, arbeidsforhold som grenser mot tvangsarbeid, grove brudd på arbeidstidsbestemmelser, avlønninger under lokal minstelønn, helseskadelige arbeidsforhold, og urimelig avstraffing. Trolig vil ikke enkeltstående hendelser av denne typen, selv om de er grove, være nok til å utelukke et selskap fordi slike hendelser ikke vil utgjøre tilstrekkelig grunnlag for å konstatere

risiko for brudd i fremtiden. I denne saken later det imidlertid til å være et handlingsmønster fra selskapets side å ikke søke å unngå slike brudd hos sine leverandører. Når det gjelder bruddene på arbeidsmiljøstandarder, organiseringsforbud og diskriminering på grunnlag av kjønn ville trolig heller ikke slike normbrudd i seg selv vært tilstrekkelig for å anbefale utelukkelse, selv i tilfeller hvor de anses som systematiske. Det er etter rådets oppfatning den *totale summen av normbrudd*, både i selskapets egen virksomhet og i leverandørkjeden, som gjør denne saken spesiell. Det later til å være en systematisk og planlagt praksis fra selskapets side å bevege seg på, eller over, grensen for det som er aksepterte normer for arbeidsmiljø. Mange av bruddene er grove, de fleste bruddene ser ut til å være systematiske, og til sammen danner dette et bilde av et selskap som gjennom sin totale aktivitet utviser manglende vilje til å motvirke normbrudd i sin virksomhet. Selv om det er legitimt å treffe tiltak for å holde prisene på sine varer nede og øke selskapets fortjeneste, er det ikke legitimt å gjøre dette gjennom brudd på gjeldende minstestandarder. Fordi Wal-Mart er et så stort selskap får denne praksisen følger for svært mange mennesker, både i mange fattige land i verden og i Nord-Amerika.

Flere investorer har gjennom ulike initiativ forsøkt å bedre selskapets praksis på de områder denne tilrådommen omhandler. Det er ikke kjent at Wal-Mart har imøtekommet noen av disse initiativene eller at de har medført forbedringer. Rådet har heller ikke grunn til å anta en utvikling i Wal-Mart som i nær fremtid vil redusere risikoen for fondets medvirkning til normbrudd.

7 Tilråddning

Petroleumsfondets etiske råd legger etter dette til grunn at det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom å være investert i Wal-Mart Stores Inc. og Wal-Mart de Mexico S.A., vil kunne medvirke til grove eller systematiske brudd på menneskerettighetene.

Rådet anbefaler at Wal-Mart Stores Inc. og Wal-Mart de Mexico S.A. utelukkes fra Petroleumsfondets portefølje.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 http://www.hoovers.com/wal-mart-de-m%C3%A9xico/--ID__42411--/free-co-factsheet.xhtml
- 2 Wal-Mart Stores SEC Filing, <http://investor.walmartstores.com/>
- 3 Wal-Mart Stores, Inc., «Factory Certification Report: March 2003 – February 2004,» s 23. Hele rapporten: www.walmartfacts.com/docs/131_NewsDeskFactShtSourcingarticle_1161280340.pdf
- 4 NOU 2003: 22, s 166.
- 5 NOU 2003: 22, s 34.
- 6 NOU 2003: 22, s 35.
- 7 NOU 2003: 22, s 35.
- 8 NOU 2003: 22, s 164–165.
- 9 NOU 2003: 22, s 96.
- 10 Tilrådning om Total, avgitt 14. november 2005.
- 11 Wal-Mart Stores Inc. – Standards for Suppliers. Internal Code of Conduct. www.walmartstores.com/Files/SupplierStandards-Revisions12.2.04.pdf
- 12 Anderson Sarah, og Williams, Spain, MarketWatch.com, 13. januar 2005 og Goodman, Peter S. & Pan, Phillip P., «Chinese Workers Pay for Wal-Mart's Low Prices,» Washington Post, 8. februar. 2004, s A01.
- 13 I flg. Verdensbanken, se <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/GDP.pdf>
- 14 Wal-Mart Stores, Inc., «Factory Certification Report: March 2003 – February 2004,» s 23. Hele rapporten på: www.walmartfacts.com/docs/131_NewsDeskFactShtSourcingarticle_1161280340.pdf
- 15 Wal-Mart Stores, Inc., «Factory Certification Report: March 2003 – February 2004,» s 8.
- 16 Wal-Mart årsrapport 2004, s 8 http://library.corporate-ir.net/library/WAL-MART_final.pdf
- 17 Wal-Mart Stores Inc., «2004 Report on standards for Suppliers,» s 2 og 6. Se fotnote 11.
- 18 Se fotnote 14.
- 19 Wal-Mart Stores Inc., «2004 Report on standards for Suppliers,» s 15–19. Se fotnote 11.
- 20 Wal-Mart Stores, Inc., «Factory Certification Report: March 2003 – February 2004,» s 8.
- 21 James W.Lynn v. Wal-Mart Stores Inc. s 3. www.nlcnet.org/faxes/lawsuit/index.html se også Greenhouse, Steven, «Fired Officer Is suing Wal-Mart,» New York Times, 1. juli 2005.
- 22 National Labor Committee: «Wal-Mart Whistleblower Speaks out: Working for Wal-Mart as a Monitor» http://www.nlcnet.org/news/james_lynn.shtml
- 23 Wal-Mart kaller nå systemet «Ethical Standards Program (ES).» Før januar 2005 het det «Factory Certification Program» Wal-Mart Stores Inc., «2004 Report on standards for Suppliers,» s 5.
- 24 Det anføres i søksmålet at kontrollapparatet er «...designed only to create the impression that Wal-Mart was producing its goods under humane working conditions when, in fact, working conditions at the factories were terrible.», se www.nlcnet.org/faxes/lawsuit/index.html s 2.
- 25 Business Week, 2. oktober 2000., «A Life of Fines and Beatings»: Indications that products for Wal-Mart, and other firms, continue to be produced in China under sweatshop conditions».
- 26 Goodman Peter S og Pan, Phillip P., «Chinese Workers Pay for Wal-Mart's Low Wages,» Washington Post, 8. februar, 2004, s A01.
- 27 Wal-Mart Stores Inc., «2004 Report on standards for Suppliers,» s 21. Se fotnote 11.
- 28 Wal-Mart Stores Inc., «2004 Report on Standards for Suppliers,» s 26. Wal-Mart bruker to eksterne selskaper for revisjon av leverandører: Global Social Compliance, og Intertek Testing Service. Wal-Mart hevder videre at det i 2005 vil benytte ytterlige fire revisjonsselskaper.
- 29 Se www.nlcnet.org/faxes/lawsuit/index.html, s 7.
- 30 Se <http://www.laborrights.org/projects/corporate/walmart/WalMartComplaint091305.pdf>
- 31 Se fotnote 30, s 19.
- 32 Se f.eks. Hansen, Chris and Greenberg, Richard, NBC Dateline – Primetime Report, «Human Cost behind Bargain Shopping: Dateline hidden camera investigation in Bangladesh – Human Cost Behind Bargain Shopping: Part 3,» 17. juni 2005. www.msnbc.msn.com/id/8243331/
- 33 Oxfam International, «Trading Away Our Rights: Women working in global supply chains,» Oxfam International, 2004, s 55. www.maketradeair.com
- 34 Fortune (Asia Edition), 16. mai 2005, sitert av The National Labor Committee (NLC) «How Can Wal-Mart Sell a Denim Shirt for \$ 11.67?» 20. juni 2005. www.nlcnet.org/news/denim_shirt.pdf
- 35 Referanse finnes i rådets arkiv.
- 36 Se fotnote 26.

- 37 Rådet har innhentet informasjon om arbeidsforhold i Latin-Amerika fra National Labour Committee. For mer informasjon om National Labour Committee (NLC), se <http://www.nlcnet.org>. Undersøkelsene som er foretatt er dokumentert i form av film, intervjuer og rapporter og inngår i rådets arkiv. Uberculture, en interesseorganisasjon i Montreal, Canada, har på oppdrag for sekretariatet foretatt en uavhengig gjennomgang og oppdatering av materialet fra NLC, og supplert med eget materiale i form av film og intervjuer.
- 38 NLCs rapport » King Yong, Nicaragua: A major Test Case for the Central American Free Trade Agreement, July 2004» s 3. Se <http://www.nlcnet.org/campaigns/kingyong/>
- 39 Se fotnote 38. Dessuten bekreftet av arbeidet til Uberculture, ref. fotnote 37. I rådets arkiv.
- 40 Se fotnote 38.
- 41 Se fotnote 38.
- 42 Se fotnote 30, seksjon II E, s 9–10.
- 43 NLCs rapport: «Hanchang Textiles/Oriental Tex: El Salvador,» 17. desember 2003, se <http://www.nlcnet.org/campaigns/cao3/hanchang/report.body.pdf>
- 44 I følge National Labour Committees representant for Latin-Amerika, Serigo Chavez. I rådets arkiv.
- 45 Se fotnote 39.
- 46 James W.Lynn v. Wal-Mart Stores Inc.s 7, og Greenhouse, Steven, «Fired Officer Is suing Wal-Mart,» New York Times, 1 juli 2005.
- 47 New York Times, 1 juli 2005.
- 48 Kilden til disse opplysningene er i rådets arkiv. Påstandene er omfattende og gjelder alle 21 leverandører. Påstandene blir bekreftet av Lesotho Clothing and Allied Workers Union (LECAWA) og av African Office of the International Textile, Garment and Leather Workers Federation.
- 49 Se fotnote 33.
- 50 Kilden til denne opplysningen er i rådets arkiv.
- 51 Se <http://www.itglwf.org/displaydocument.asp?DocType=Press&Index=821&Language=EN>
- 52 Denne rapporten er pr. dato ikke offentliggjort. En kopi finnes i rådets arkiv.
- 53 Denne rapporten er pr. dato ikke offentliggjort. En kopi finnes i rådets arkiv.
- 54 Se <http://www.laborrights.org/projects/corporate/walmart/WalMartComplaint091305.pdf>
- 55 Se fotnote 54, seksjon II D, s 8.
- 56 Hansen, Chris and Greenberg, Richard, NBC Dateline – Investigatory Report, «Human Cost Behind Bargain Shopping: Dateline hidden camera investigation in Bangladesh,» 17. juni 2005. www.msnbc.msn.com/id/8243331/
- 57 Ellis, Kristi, «Wal-Mart Rebutts 'Dateline' Flap,» Women's Wear Daily, 21 juni 2005, www.wwd.com
- 58 The National Labor Committee (NLC), «Testimony of Masuma: Factory Worker from Bangladesh,» www.nlcnet.org/campaigns/bangtour/maksuda.shtml
- 59 The National Labor Committee (NLC), «Testimony of Sk Nazma: President of the Bangladesh Center for Worker Solidarity (BCWS),» www.nlcnet.org/campaigns/bangtour/sknazma.shtml
- 60 Se <http://www.laborrights.org/projects/corporate/walmart/WalMartComplaint091305.pdf>
- 61 Se fotnote 60, seksjon II B, s 5–6.
- 62 Se fotnote 12.
- 63 Se fotnote 26.
- 64 Rådet legger til grunn en rapport fra organisasjonene SwedWatch, Fair Trade Center og Hong Kong Christian Industrial Committee, se www.swedwatch.org, www.fairtradecenter.se og www.cic.org.hk/. Rapporten har tittelen, «Easy to Manage: A report on Chinese toy workers and the responsibility of the companies,» Engelsk versjon fra mai 2005, www.fairtradecenter.se/index.php/ftc/content/view/full/436.
- 65 Funnene er videre dokumentert i form av filmoptak. Ledelsen ved fabrikkene har gitt samtykke til filmingen, under forutsetning av at navnene på fabrikkene ikke oppgis. En del av filmmaterialet inngår i SwedWatch' film »Santa's Workshop» fra 2004. Noe tilleggsmateriale fra SwedWatch er også benyttet.
- 66 Navnene på to av fabrikkene oppgis ikke.
- 67 Se fotnote 64 og 65.
- 68 Se fotnote 64 og 65.
- 69 Dokumentasjon finnes i rådets arkiv. Se også rapporten Toys of Misery 2004.
- 70 Se <http://www.laborrights.org/projects/corporate/walmart/WalMartComplaint091305.pdf>
- 71 Se fotnote 70, del II A, s 3–4.
- 72 Se fotnote 70, del II C, s 6–7.

- 73 The Economist, «Trial by Checkout: Facing a giant sex-discrimination suit,» Economist, Vol.371, Issue 8381, 26. juni 2004, s 64. og Serwer, Andy, «Bruised in Bentonville,» Fortune Magazine, 18 april 2005, s 45.
- 74 Dukes v. Wal-Mart, se <http://news.findlaw.com/wp/docs/walmart/dukeswalmart61901.pdf>
- 75 The National Organization for Women (NOW), «Wal-Mart Designated «Merchant of Shame,» www.wal-martlitigation.com/currentd.htm
- 76 Analyser utført av Dr Richard Drogin, prof. emeritus i statistikk, California State University, se også fotonote 74.
- 77 Analyser utført av Dr Marc Benedic jr, se også fotnote 74.
- 78 Judge Martin Jenkins, 22. juni 2004.
- 79 The Economist, «Trial by Checkout: Facing a giant sex-discrimination suit,» Economist, Vol.371, Issue 8381, 26. juni 2004, s 64.
- 80 Hos Wal-Mart brukes konsekvent begrepet «associate» om alle ansatte.
- 81 Goldman, Abigail og Cleeland, Nancy, «An Empire Built on Bargains Remakes the Working World: Wal-Mart is so powerful that it moves economies of entire countries, bringing profit and pain. The prices can't be beat, but the wages can,» Los Angeles Times, 23 november 2003. Pulitzer Prize Winner: www.pulitzer.org/year/national-reporting/works/walmart1.html
- 82 Jo Lynne Sheane, «Documentary on the move to unionize Wal-Mart,» CBC News: Dateline, august 2003, http://winnipeg.cbc.ca/regional/servlet/View?filename=mb_walmartdecision20030819
- 83 Weinberg, Paul, «Labour: Closure of First Unionized Wal-Mart Sends Signal,» Inter Press Service News Agency (IPS), 15. april 2005, også på CorpWatch, 1. mai 2005, www.corpwatch.org/article.php?id=12194
- 84 «The National Labor Relations Board is an independent federal agency created by Congress in 1935 to administer the National Labor Relations Act, the primary law governing relations between unions and employers in the private sector. The statute guarantees the right of employees to organize and to bargain collectively with their employers or to refrain from all such activity.» Se <http://www.nlr.gov/nlr/home/default.asp>
- 85 Barbaro, Michael og Joyce, Amy, «Union Files Wal-Mart Complaint,» Washington Post, 13. april 2005.
- 86 Woolner, Ann, «Let me Count the Ways People Don't Love Wal-Mart,» Bloomberg, 13. februar 2004.
- 87 Bandler, James og Zimmerman, Ann, «A Wal-Mart Legend's Trail of Deceit,» Wall Street Journal, 8. april 2005.
- 88 Kopi av boken er lagt ut på nettstedet <http://reclaimdemocracy.org/walmart/antiunionman.pdf>
- 89 Brieger, Peter, »Wal-Mart loses fight over 'union prevention' book – Supreme Court Ruling: Tried to shield documents from Sask. labour probe,» Financial Post, 8. april 2005.
- 90 Blant annet omtalt av Jo Lynne Sheane, «Documentary on the move to unionize Wal-Mart,» CBC News: Dateline, 15. august 2003 http://winnipeg.cbc.ca/regional/servlet/View?filename=mb_walmartdecision20030819
- 91 Wienberg, Paul, «Labour: Closure of First Unionized Wal-Mart sends Chilling Signal,» Inter Press Service News Agency (IPS), 15. april, 2005, www.ipsnews.net/africa/print/asp?idnews=28317
- 92 Boten var på USD 205 000.
- 93 Greenhouse, Steven, »Wal-Mart Agrees to Pay Fine in child Labour Cases,» New York Times, 12. feb. 2005.
- 94 Se fotnote 93.
- 95 Se fotnote 93.
- 96 Hensikten med Wal-Mart Litigation Project er å bistå advokater som på vegne av klienter anlegger søksmål mot Wal-Mart. Dette gjøres ved samle og utveksle informasjon om juridiske aspekter ved og utfallet av ulike søksmål som er rettet mot selskapet. Se www.wal-martlitigation.com
- 97 Rådet har fra et amerikansk advokatkontor fått tilgang til saksdokumenter til forestående søksmål mot Wal-Mart. I rådets arkiv.
- 98 Goldman, Abigail og Cleeland, Nancy, »An Empire Built on Bargains Remakes the Working World: Wal-Mart is so powerful that it moves economies of entire countries, bringing profit and pain. The prices can't be beat, but the wages can,» Los Angeles Times, 23. nov 2003. Pulitzer Prize Winner: www.pulitzer.org/year/national-reporting/works/walmart1.html
- 99 Greenhouse, Steven, »Illegally in U.S., and Never a Day Off at Wal-Mart,» New York Times, 5. nov. 2003.
- 100 Se fotnote 97.
- 101 Se fotnote 97.
- 102 Se fotnote 97.

- 103 «Wal-Mart Agrees to \$11 Million Settlement in Illegal Foreign Janitors' Class Action Lawsuit Holding Wal-Mart Liable for Its Contract Janitorial Firms' Violations of Federal Immigration and Labor Laws» (Zavala et.al. v. Walmart Stores, Inc., U.S. D.Ct. D. N.J.), forlik inngått 18. mars 2005. De illegale immigrantene var ansatt av Wal-Marts leverandør av vaktmestertjenester. Wal-Mart ble ansett som medansvarlig for deres ulovlige arbeidsforhold. Selskapet som hadde ansatt personalet ble rettsforfulgt for kriminell virksomhet og bøtelagt 4 millioner USD. Se også <http://www.contingentlaw.com/>
- 104 Interfaith Center on Corporate Responsibility (ICCR) er en internasjonal koalisjon av 275 institusjonelle investorer med ulik religiøs orientering som forvalter blant annet midlene til pensjonsfond, stiftelser og institusjoner. Samlede midler under forvaltning er omlag 100 mrd USD. Mer informasjon på www.iccr.org
- 105 Se http://www.iccr.org/news/press_releases/pr_walmart.htm
- 106 Støttet av bl.a. New York City Employees Retirement System, New York City Teachers Retirement System, New York City Police Pension Fund, New York City Fire Department Pension Fund.
- 107 Letter to Wal-Mart Board of Directors, 31 januar 2003, www.uusc.org/news/walmartreso13103.html
- 108 Joint shareholder letter to Wal-Mart Inc., F&C and USS Ltd., 25. mai 2005, i Rådets arkiv.
- 109 Sustainability Report to Shareholders – Wal-Mart Stores, Inc., Proposal for Shareholder Action, ICCR, se http://www.iccr.org/shareholder/proxy_book05/
- 110 Convention on the Rights of the Child.
- 111 ILO Convention 182, Worst Forms of Child Labour, 1999.
- 112 Se for eksempel FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (ICCPR), artikkel 8 (3).
- 113 ILO Convention 29, 105, Forced Labour, 1930 og 1957.
- 114 NOU 2003: 22, s 96.
- 115 International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR) 1966.
- 116 International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESR) 1966.
- 117 Convention on the Elimination on All Forms of Discrimination Against Women (CEDAW) 1979.
- 118 I artikkel 11 heter det bl.a. at kvinner skal ha «the right to the same employment opportunities, including the same criteria for selection in matters of employment.», og videre at kvinner har krav på «the rights of equal remuneration, including benefits, and to equal treatment in respect of work of equal value...».
- 119 ILO-Convention no.100, Equal Remuneration, 1951.
- 120 Se artikkel 8 i International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, som fastslår retten til å danne fagforeninger, og artikkel 21 og 22 i International Covenant on Civil and Political Rights, som også fastslår retten til å danne fagforeninger i tillegg til forsamlings- og organisasjonsfrihet i sin alminnelighet.
- 121 ILO-Convention no. 87, Freedom of Association, 1948.
- 122 Se avsnitt 4.1.
- 123 Se over, kapittel 5.

Til Finansdepartementet

Oslo, 15. februar 2006
(Offentliggjort 6. juni 2006)

Tilråding om uttrekk av Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.

Innhold

- 1 Innledning** 37
- 2 Hva rådet skal ta stilling til** 38
 - 2.1 Rådets mandat vedrørende alvorlig miljøskade
 - 2.2 Nærmere om medvirkning og uakseptabel risiko
 - 2.3 Nærmere om alvorlig miljøskade
 - 2.3.1 Skadeomfang
 - 2.3.2 Selskapets handlinger eller unnlater
 - 2.4 Oppsummering
- 3 Om Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.** 42
 - 3.1 Anklagene mot selskapet
 - 3.2 Bakgrunn
 - 3.3 Skader på natur og miljø
 - 3.3.1 Deponering av avgangsmasser
 - 3.3.2 Deponering av avdekningsmasser og gråberg
 - 3.3.3 Brudd på nasjonale lover
- 4 Rådets vurdering** 52
 - 4.1 Freeports svar til rådet
 - 4.2 Rådets vurdering av risiko for medvirkning til alvorlig miljøskade
 - 4.3 Oppsummering
- 5 Tilråding** 56

1 Innledning

Etikkrådet for *Statens pensjonsfond – Utland* besluttet i møte 4. oktober 2005 å vurdere om investeringene i selskapet Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.¹ vil kunne innebære en risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade i henhold til retningslinjenes punkt 4.4.

Per 31. desember 2005 hadde Petroleumsfondet, nå *Statens pensjonsfond – Utland*, aksjer for 116,3 millioner kr i selskapet, som tilsvarer en eierandel på 0,174 prosent.

Dette er rådets første tilrådning om uttrekk på grunn av medvirkning til alvorlig miljøskade. Rådet har i kapittel 2 gitt en konkretisering av begrepet alvorlig miljøskade og hvilke momenter som vil være avgjørende for om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade.

Freeport er beskyldt for omfattende natur- og miljødeleggelse i forbindelse med selskapets gruvedrift i Indonesia. Freeport eier og driver en av verdens største kobbergruver på Papua, Indonesia, og bruker et naturlig elvesystem for deponering av avgangsmasser. Det er også påvist tungmetallavrenning fra selskapets deponier for gråberg og avdekningsmasser. Det foreligger et omfattende materiale som viser at selskapets virksomhet har forårsaket omfattende og varige miljøskader på økosystemene i og langs hele vassdraget og at selskapet i liten grad har gjennomført tiltak for å forhindre eller redusere disse skadene. Disse forholdene er omtalt nærmere i kapittel 3.

Rådet har gjennom Norges Bank kontaktet Freeport og bedt selskapet om å kommentere de ovennevnte beskyldningene og grunnlaget for dem i samsvar med retningslinjenes punkt 4.5. Norges Bank mottok svar fra selskapet den 20. januar 2006. I sitt svar skriver Freeport at rådets fremstilling av selskapets virksomhet er feilaktig, og at fremstillingen er basert på utdatert informasjon og tendensiøse rapporter fra organisasjoner som er imot gruvedrift eller har en politisk agenda. Freeport avviser de beskyldningene som er reist mot selskapet, men velger ikke å fremlegge konkrete data eller vitenskapelige vurderinger som kan underbygge selskapets påstander om at gruvedriften ikke resulterer i alvorlig og langsiktig miljøskade.

For å kunne konstatere om det foreligger en risiko for medvirkning til alvorlig miljøskade, må det foreligge en direkte sammenheng mellom selskapets virksomhet og normbruddene. Rådet legger til grunn at miljøskaden må være stor, og at det må legges vekt på om skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger, og om den har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse. Videre må det vurderes i hvilken grad selskapets handlinger eller unnlater har forårsaket miljøskaden, herunder om skaden er et resultat av brudd på nasjonale lover og internasjonale normer, om selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade eller rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad. Det må også være sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette i fremtiden. Rådet finner at alle disse vilkårene er oppfylt i denne saken.

Rådet er kommet til at de etiske retningslinjene, punkt 4.4, annet punktum, 3. alternativ, gir grunnlag for å anbefale utelukkelse av selskapet Freeport McMoRan Copper & Gold Inc. på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til alvorlig miljøskade.

2 Hva rådet skal ta stilling til

Rådet skal ta stilling til om *Statens pensjonsfond – Utland* vil kunne medvirke til uetiske handlinger gjennom sitt eierskap i det amerikanske selskapet Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.

2.1 Rådets mandat vedrørende alvorlig miljøskade

I de etiske retningslinjene punkt 4.4, annet punktum, 3. alternativ heter det: «Rådet gir tilrådning om å trekke ett eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlater som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til: alvorlig miljøskade.»

Rådet vil vurdere spørsmålet om utelukkelse av Freeport opp mot denne regelen.

De øvrige alternativene i punkt 4.4 om krenkelse av individers rettigheter i krig og konflikt, grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, grov korrupsjon eller brudd på andre etiske normer, vil også kunne hevdes å være relevante, på grunn av alvorlige anklager reist mot selskapet. Rådet vil kort beskrive disse anklagene, men velger ikke å vurdere dem i forhold til brudd på de etiske retningslinjene, da rådet anser at selskapets medvirkning til alvorlig miljøskade er tilskrekkelig for å tilrå uttrekk.

2.2 Nærmere om medvirkning og uakseptabel risiko

De etiske retningslinjene forutsetter at investorer kan medvirke til normbrudd. Det forutsettes således i punkt 4.4 at fondet kan medvirke til uetiske handlinger gjennom å eie andeler i selskaper som er ansvarlige for uetiske handlinger eller unnlater.

Selskapets handlinger eller unnlater må innebære en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til alvorlig miljøskade (punkt 4.4). Selve begrepet uakseptabel risiko er ikke nærmere definert i forarbeidene. Det sies i retningslinjenes forarbeider at det bør «fastsettes visse referansepunkter for når det foreligger en uakseptabel etisk risiko. Disse referansepunktene kan utvikles på grunnlag av de internasjonale instrumenter som også ligger til grunn for fondets eierskapsutøvelse. Det er bare de groveste former for brudd på disse normer som bør danne grunnlag for uttrekk.»² Det at en risiko er uakseptabel knyttes altså opp til grovheten i handlingen og hvor alvorlig miljøskaden er.

Selve begrepet risiko er knyttet til graden av sannsynlighet for at uetiske handlinger skjer eller vil skje i fremtiden. Utgangspunktet for uttrekk er at fondet skal unngå å komme i en slik situasjon at det medvirker til en etisk uakseptabel praksis. Ordlyden i punkt 4.4 tydeliggjør at det er snakk om nåtidige og fremtidige handlinger eller unnlater. Rådet legger etter dette til grunn at handlinger eller unnlater som har skjedd i fortiden normalt ikke vil danne grunnlag for uttrekk av selskaper etter denne bestemmelsen. Tidligere handlingsmønstre vil imidlertid kunne gi indikasjoner også på hva som vil skje fremover. Enkelte normbrudd som har startet i fortiden vil også kunne betraktes som fortsatte brudd. Dette vil særlig kunne være aktuelt i forhold til visse typer miljøskader, der resultatet av tidligere handlinger eller unnlater fortsetter å påføre mennesker, natur og miljø store skadevirkninger.

2.3 Nærmere om alvorlig miljøskade

Forarbeidene har ikke gitt en entydig definisjon av begrepet alvorlig miljøskade. Det vises til at det ikke er mulig å sette eksakte grenser for hva miljøskade innebærer, og at det må vurderes i det enkelte tilfelle: «Utvalget finner det rimelig at uttrekksmekanismen vurderes ved handlinger som forårsaker betydelig skade på natur og miljø ved forurensning av luft, vann

og jord, ved oppbevaring og bortskaffelse av avfall, eller ved inngrep som gir alvorlige irreversible virkninger i natur og miljø for eksempel i forhold til biologisk mangfold, inngrep i vernede områder eller menneskers helse».³

Natur- og miljøskade kan defineres som en målbar negativ endring i en naturressurs eller miljøtilstand forårsaket av en direkte eller indirekte påvirkning. Det går frem av forarbeidene at denne endringen må være betydelig, og at skader på natur og miljø må kunne knyttes direkte til selskapets handlinger eller mangel på slike. Dette innebærer at en vurdering av alvorlig natur- eller miljøskade både må omfatte selve skadeomfanget, og selskapets handlinger eller unnlatelser som har forårsaket skadevirkningene.

2.3.1 Skadeomfang

For å vurdere skadeomfanget, må det vektlegges:

- hvilke natur- og miljøpåvirkninger det er snakk om
- hvilke typer skader påvirkningene gir, og
- hvilke konsekvenser skadene på natur og miljø medfører både i forhold til naturområdets nåværende og fremtidige funksjon og i forhold til menneskers levevilkår

Natur- og miljøpåvirkninger

Forarbeidene går i liten grad inn på hvilke typer natur- og miljøskader som kvalifiserer for uttrekk, men nevner ulike påvirkninger som kan forårsake skade, som forurensende utslipp til luft, vann og jord, oppbevaring og bortskaffelse av avfall og inngrep i vernede områder.

Rådet legger til grunn at forurensende utslipp både kan omfatte forurensninger knyttet til selskapets produksjon og produkter. Rådet anser at også avfallshåndteringen i et foretak kan utgjøre et betydelig forurensningsproblem, avhengig av hvordan avfallet blir håndtert, transportert og behandlet.

Fysiske inngrep i naturområder kan medføre betydelig skade. Inngrep i vernede områder er i følge Graver-utvalget et eksempel på miljøpåvirkning som kan vurderes som grunnlag for uttrekk. I hvilken grad inngrep i vernede områder innebærer en alvorlig miljøskade vil imidlertid kunne være en vanskelig vurdering, spesielt i de situasjoner der nasjonale myndigheter har opphevet eller gitt dispensasjon fra områdets vernestatus. Sammenholdt med retningslinjenes krav om at uttrekk kun gjelder de alvorligste tilfeller av miljøskade, anser rådet at det ikke vil være riktig å oppstille noen generell regel om at inngrep i vernede områder automatisk skal kvalifisere for uttrekk, men at denne vurderingen må gjøres i det enkelte tilfelle.

Flere internasjonale konvensjoner (med tilhørende protokoller) tar sikte på å verne om natur- og miljøverdier eller begrense forurensende utslipp og spredning av miljøfarlige stoffer og miljøfarlig avfall fra industriell produksjon.⁴ Konvensjonene reflekterer hvilke verdier det internasjonale samfunn mener det er viktig å ta vare på, og hvilke forurensninger som gir så store miljø- og eller helseskader at de bør begrenses eller reduseres. Selv om konvensjonene er rettet mot stater, anser rådet at de vil kunne være retningsgivende for en vurdering av hvilke typer natur- og miljøpåvirkninger knyttet til selskapers virksomhet som bør vektlegges.

Rådet legger til grunn at alle typer påvirkninger i form av forurensninger, fysiske inngrep eller ressursforbruk som kan knyttes til det enkelte selskaps virksomhet, kan forårsake alvorlig natur- og miljøskade. Påvirkningene kan skje kontinuerlig over tid eller ved uhell. Rådet anser de miljøpåvirkninger som er nevnt i NOU 2003:22 som eksempler og ikke en uttømmende liste.

Natur- og miljøskade

Type og omfang av inngrep eller påvirkninger, i tillegg til naturområdets følsomhet og resipientens⁵ mottakskapasitet, vil ha betydning for hvilke skader som utslipp og inngrep medfører. De skadevirkningene som nevnes i forarbeidene, er skader som følge av forurensning av luft, vann og jord, samt alvorlige irreversible virkninger på natur og miljø, og som rammer for eksempel biologisk mangfold og menneskers helse.

Irreversible virkninger er blant annet knyttet til tap av arter og naturområder (biologisk mangfold), klimaendringer, høye konsentrasjoner av miljøgifter⁶ og radioaktive stoffer. Irreversible endringer er alvorlige fordi konsekvensene er varige. Imidlertid anser rådet at også andre typer miljøskader kan være alvorlige, selv om de ikke nødvendigvis er irreversible i ordets absolutte forstand. Enkelte skader på natur og miljø, som for eksempel kan skyldes omfattende og langvarig vann- eller grunnforurensning, vil over tid kunne rehabiliteres dersom tilførselene av forurensninger opphører. Som regel vil dette likevel være skader som vedvarer over lang tid og som det kan kreve store ressurser for å rydde opp i. Avhengig av hvilke konsekvenser slike skader medfører, anser rådet at også slike typer skader kan vurderes for uttrekk.

Mange stoffer som slippes ut som forurensninger fra industriell produksjon eller ved bruk av produkter, er dokumentert som helseskadelige. I følge NOU 2003:22 er også alvorlige skader på menneskers helse en type skade som kan vurderes som grunnlag for uttrekk. Ofte kan det imidlertid være vanskelig å bevise at forurensninger knyttet til en enkelt virksomhet forårsaker helseskader i befolkningen. I slike tilfeller anser rådet at det vil kunne være tilstrekkelig å etablere en slik sammenheng med en høy grad av sannsynlighet, men også dette må vurderes fra tilfelle til tilfelle.

Konsekvenser av natur- og miljøskade

Hvor alvorlig en natur- eller miljøskade er, vil kunne vurderes på ulike måter avhengig av områdets nåværende eller fremtidige funksjon og om det er økonomiske, økologiske, sosiale eller andre verdier som vektlegges. For eksempel vil mange miljøpåvirkninger og naturinngrep potensielt kunne føre til tap av natur- og miljøverdier for nåværende og fremtidige generasjoner. Spørsmålet er likevel om et slikt tap kan være akseptabelt i forhold til de økonomiske eller sosiale gevinstene man oppnår ved å bruke området fremfor å bevare det. Gevinstene må her veies opp mot hvilke verdier som faktisk går tapt, for eksempel om det er truede arter som mister leveområdet, om området har unike verdier i forhold til artsmangfold, eller om området fyller viktige økologiske funksjoner (vannhusholdning, vern mot erosjon, etc.).

Denne vurderingen kan ikke gjøres på et generelt grunnlag. Rådet vil imidlertid legge vekt på at for tap av natur eller miljøverdier skal vurderes som alvorlig miljøskade, må skaden være stor, det må være spesielle naturverdier som går tapt, eller skaden må ha betydning for fremtidige generasjoner. Rådet anser det ikke hensiktsmessig å oppstille generelle kriterier for hva som er spesielle natur- og miljøverdier eller hvilke konsekvenser som kan være akseptable. Også denne vurderingen må gjøres i hvert enkelt tilfelle.

Rådet anser at det i tillegg til tap av selve natur- og miljøverdiene også må vurderes hvilke konsekvenser et slikt tap har for de menneskene som berøres. I utviklingsland vil naturområder for eksempel kunne være leveområde og livsgrunnlag for mange mennesker, og kan dessuten representere betydelige kulturelle eller sosiale verdier for befolkningen i området. Ødelegges naturområder gjennom fysiske inngrep eller forurensninger, ødelegges i mange tilfeller ikke bare folkenes kilde til mat og drikkevann, men også deres livsgrunn-

lag, identitet, kultur og tradisjon. Rådet anser at også slike virkninger må trekkes inn når alvorlig natur- og miljøskade skal vurderes.

I vurderingen av hva som er alvorlig natur- og miljøskade, legger rådet til grunn at skaden må være stor, og det må legges vekt på, men ikke begrenses til, om den medfører irreversible endringer eller har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse. Skadene kan omfatte både tap av natur- og miljøverdier og menneskers leveområder. Sannsynligheten for fremtidige skadevirkninger må også vurderes.

2.3.2 Selskapets handlinger eller unnlater

Når det gjelder selskapets atferd, er det bare i de tilfeller der selskapet er direkte ansvarlig for uakseptable normbrudd at uttrekk er aktuelt. I NOU 2003:22 heter det at *«uttrekk bør begrenses til de alvorligste tilfeller der selskapet Petroleumsfondet er investert i, er direkte ansvarlig for uakseptable normbrudd, og der en ikke forventer at denne praksis vil opphøre.»*⁷

Det må med andre ord være selskapets handlinger eller mangel på slike som har forårsaket skaden. I vurderingen av selskapets atferd er det i NOU 2003:22 lagt vekt på to forhold: på hvilken måte selskapets handlinger har forårsaket skaden, og hva selskapet har gjort for å unngå at skaden oppstår.

Under førstnevnte bør det, i følge innstillingen, vektlegges på hvilken måte selskapets handlinger har forårsaket skadevirkningene – *«om skadevirkningene er et resultat av illegale handlinger, en systematisk atferd, om den er planlagt eller om skaden er blitt større fordi selskapet har forsøkt å skjule handlingene.»*⁸

Illegale handlinger kan forstås som handlinger i strid med nasjonale lover og internasjonale traktater og normer. I en nasjonal sammenheng vil lovstridige handlinger som medfører alvorlige skader på natur og miljø defineres som miljøkriminalitet,⁹ og der vil uttrekksmekanismen i følge forarbeidene kunne komme til anvendelse.¹⁰ Rådet antar at det er de groveste tilfellene av miljøkriminalitet som i så fall bør vurderes, og spesielt der selskapet har handlet med hensikt, og der det er sannsynlig at praksisen vil fortsette. Ved en systematisk atferd vil kravene til alvorligheten av skaden være lavere.

Internasjonal rett, herunder internasjonale miljøavtaler, skaper ikke juridiske forpliktelser for private selskaper, og selskaper vil dermed ikke kunne anklages for brudd på internasjonal rett. Imidlertid vil flere av konvensjonene gi en internasjonal norm for hvilke krav som bør gjelde for beskyttelse av natur, miljø og menneskers liv og helse. På miljøområdet finnes det også internasjonale retningslinjer (for eksempel innenfor EU) for hva som er beste praksis eller beste teknologi innenfor ulike sektorer med hensyn til å redusere forurensninger, avfall og energi- og ressursutnyttelse. Rådet anser at internasjonal rett og normer på den måten kan være retningsgivende også for selskapers virksomhet, spesielt i stater med utilstrekkelig miljølovgivning eller mangelfull håndhevelse, og der selskaper utnytter dette for å unngå investeringer i miljøtiltak. Spørsmålet om i hvilken grad selskaper utnytter svake miljøreguleringer i et land må imidlertid vurderes i det enkelte tilfelle. Det er ikke nødvendigvis slik at det er rimelig å legge en norsk eller vestlig miljøstandard til grunn i enhver sammenheng. Samtidig kan det heller ikke være slik at svak nasjonal miljølovgivning i et land automatisk legitimerer høye miljøbelastninger dersom skadevirkningene er betydelige.

I følge forarbeidene er det relevant å vurdere natur- og miljøskadene ut i fra hva som er rimelige forventninger til selskapers miljøansvar – implisitt hva selskapet har gjort for å

forhindre og/eller begrense skaden. En slik forventning «er at selskaper har en miljøstrategi og et miljøledelsessystem som kan forhindre alvorlige miljøskader både på kort og lang sikt» og videre at «selskapene ikke utnytter utilstrekkelige miljøreguleringer og manglende håndhevelse som en mulighet for å senke selskapets miljøprestasjoner på en slik måte at det fører til store skadevirkninger.»¹¹ Rådet legger dette til grunn. Hvorvidt de tiltakene som selskapet har gjennomført kan anses som tilstrekkelige, må imidlertid vurderes i det enkelte tilfelle.

I vurderingen av selskapets handlinger og unnlaterer legger rådet til grunn at natur- og miljøskaden må vurderes i forhold til om selskapet har handlet med hensikt, om handlingene bryter med internasjonale traktater og normer, og om selskapet systematisk har unnlatt å gjennomføre tiltak for å forhindre eller redusere skaden. I dette ligger det også en vurdering av sannsynligheten for at denne praksisen vil fortsette i fremtiden eller om skaden vil vedvare fordi selskapet ikke rydder opp etter seg.

2.4 Oppsummering

Rådet har med utgangspunkt i forarbeidene lagt til grunn at fondet, gjennom eierskap i selskaper, kan sies å medvirke til selskapers medvirkning til alvorlig natur- og miljøskade. Det er eksisterende og fremtidige normbrudd som i prinsippet omfattes av retningslinjene. Tidligere normbrudd vil imidlertid kunne gi en indikasjon om fremtidig opptreden. Poenget er at det må foreligge en uakseptabel risiko for at normbrudd vil skje i fremtiden.

Rådet vil med utgangspunkt i retningslinjenes forarbeider og vurderingene i avsnitt 2.3 foreta en helhetsvurdering av om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til «alvorlig miljøskade,» hvor det særlig må legges vekt på om:

- skaden er stor
- skaden medfører irreversible eller langsiktige virkninger
- skaden har store negative konsekvenser for menneskers liv og helse
- skaden er et resultat av brudd på nasjonale lover og internasjonale normer
- selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade
- selskapet har ikke gjennomført tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad
- det er sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette

3 Om Freeport McMoRan Copper & Gold Inc.

Freeport McMoRan Copper & Gold Inc. er et gruveselskap med hovedkontor i USA, men som gjennom flere datterselskaper også har interesser i energiproduksjon og raffinering av kobber.

Selskapet har gruvedrift kun i Indonesia der det gjennom datterselskapet PT Freeport Indonesia eier og driver Grasberg-gruven. Freeport McMoRan eier 90,64 prosent og den indonesiske staten eier 9,36 prosent i PT Freeport Indonesia. PT Freeport Indonesia inngikk i 1995 et joint venture med Rio Tinto PLC, som dermed får en del av overskuddet fra Grasberg-gruven.

3.1 Anklagene mot selskapet

I forbindelse med gruvedriften i Indonesia er Freeport av en rekke miljø- og menneskerettighetsorganisasjoner, herunder Friends of the Earth Indonesia (Walhi), Jatam (Indonesia), The Mineral Policy Institute og Global Witness anklaget for omfattende miljøødeleggelser, overgrep mot lokalbefolkningen, medvirkning til brudd på menneskerettigheter, samt korrupsjon.¹²

Beskyldningene om miljøødeleggelser er i hovedsak knyttet til deponering av avfall fra gruvedriften i naturlige elvesystemer, en praksis som internasjonalt anses som uakseptabel, på grunn av de omfattende skader dette påfører natur og miljø. I desember 2005 og januar 2006 er selskapet dessuten blitt anklaget for ikke å ha myndighetenes tillatelse til elvedeponering. Det er også påvist avrenning av tungmetaller fra selskapets enorme deponi for gråberg og avdekningsmasser, noe som selskapet er beskyldt for ikke å håndtere tilfredsstillende. Miljøskadene påstås også å ha ødelagt levegrunnet for urfolkene i området blant annet ved at drikkevannet er blitt forurenset, og at mulighetene for jakt og fiske er betydelig redusert. Freeport er også beskyldt for ikke å ha gitt tilstrekkelig kompensasjon for de skadene som selskapet har påført lokalbefolkningen.

Det er selskapets medvirkning til alvorlig miljøskade som er grunnlaget for rådets tilråding.

Anklagene om medvirkning til brudd på menneskerettigheter er særlig knyttet til Freeports samarbeid med det indonesiske militæret som er engasjert som sikkerhetsstyrker for selskapet. Gruveområdet har vært beskyttet av indonesiske militære styrker siden 1970-årene. Menneskerettighetsorganisasjoner har i mange år rapportert om tilfeller av sikkerhetsstyrkens overgrep mot lokalbefolkningen, herunder drap, tortur og kidnapping innenfor og i nærheten av Freeports konsesjonsområde.¹³ Selskapet beskyldes for å ha medvirket til slike menneskerettighetsbrudd ved at det har kjent til overgrepene, men unnlatt å handle for å stanse disse, på tross av at overgrep skal ha skjedd innenfor kontraktsområdet til Freeport. Flere institusjonelle investorer har i løpet av det siste året bedt Freeport om å redegjøre for sitt forhold til den indonesiske hær, herunder også selskapets kostnader og utbetalinger til sikkerhetsstyrkene.¹⁴

Når det gjelder beskyldningene om korrupsjon, er Freeport anklaget for å ha betalt betydelige beløp til navngitte offentlig tjenestemenn ansatt i det militære. Også de paramilitære politistyrkene, Brimob, har mottatt store utbetalinger.¹⁵ Dette vil i så fall være i strid med indonesisk lov.¹⁶ Amerikanske myndigheter, har i følge selskapet selv, begynt å gjøre forespørsler i saken, etter at institusjonelle investorer har bedt den amerikanske børskommisjonen¹⁷ om å starte etterforskning i saken.¹⁸ Freeport hevder å ha vært åpen om sine utbetalinger til sikkerhetsstyrkene.¹⁹

Rådet har ikke undersøkt beskyldningene om medvirkning til brudd på menneskerettigheter og korrupsjon nærmere, men basert tilrådingen på de natur- og miljøskadene som selskapets virksomhet medfører og som er gjennomgått i det følgende.

3.2 Bakgrunn

Grasberg-gruven er et stort gruvekompleks som ligger i den indonesiske provinsen Papua (tidligere kjent som Irian Java) på øya Ny Guinea.²⁰ Freeports gruvevirksomhet i Indonesia har siden kontrakten om gruvedrift ble undertegnet med indonesiske myndigheter i 1967 vært kontroversiell. Det har sammenheng med at virksomheten har foregått i et område preget av betydelige konflikter mellom myndigheter og lokalbefolkning, og der selskapet er blitt oppfattet som å ha nære bånd til indonesiske myndigheter (ikke minst det daværende

Suharto-regimet) og det militære, samtidig som forholdet til lokalbefolkningen har vært særdeles konfliktfylt.²¹

Det er en utbredt oppfatning, spesielt blant urfolket på Papua, at myndighetene, herunder også det militære,²² urettmessig har tatt ressurser og landområder fra folket på Papua. Papuas naturressurser (metaller, skog og petroleum) har stor verdi for den indonesiske stat, det militære og næringslivet.²³ Den indonesiske stat har gitt konsesjoner til nasjonale og utenlandske selskaper på land som papuanerne oppfatter som sitt eget. Freeport er et eksempel på dette.²⁴ Opplevelsen av urett er forsterket av de omfattende ødeleggelsene utnyttelsen av naturressursene påfører miljøet og naturen, som er livsgrunnlaget for størstedelen av befolkningen på Papua. Verdier skapt av gruvedriften og utnyttelsen av andre naturressurser har i liten grad kommet hele samfunnet til gode. Svak miljølovgivning og manglende håndhevelse fra myndighetenes side har bidratt til de store miljøødeleggelsene. Utslippene fra industri, og spesielt gruvedrift, er blant de største kildene til vannforurensning på øya.²⁵

Grasberg-gruven

Freeport undertegnet den første kontrakten (en såkalt Contract of Work) med indonesiske myndigheter i 1967, og fikk dermed enerett til å drive gruvevirksomhet innenfor et 10 km² stort område på Ertsberg, som er en del av Grasberg-komplekset. I 1988 ble Grasberg kobber- og gullforekomsten oppdaget og produksjonen startet opp i 1990. Kontrakten ble fornyet i 1991 og har en gyldighet på 30 år med mulighet for 10 års forlengelse. Gruven har verdens største gullreserver og de nest største kopperreservene i verden. Det er forventet at gruven vil gi lønnsom drift til 2041, forutsatt at nye gruver, blant annet et nytt dagbrudd innenfor gruvekomplekset, åpnes.²⁶

Grasberg-gruven ligger på 4 000 m høyde og grenser opp til Lorentz National Park, som står på UNESCOs verdensarvliste. Området som gruvedriften foregår i, strekker seg fra fjellområdet, gjennom lavlandet og ned til kysten av Arafura-havet over en strekning på ca 130 km. Området har ekstremt mye nedbør (8 000–11 000 mm per år) og er utsatt for jordskjelv.

Gruven drives som et dagbrudd, men har også soner med underjordsdrift. I 2004 ble det tatt ut i underkant av 640 000 tonn masser per dag som ga en produksjon på ca 185 000 tonn malm per dag. Selskapet forventer at uttaket av masser vil ligge på mellom 600 000 og 750 000 tonn med steinmasser per dag frem til 2015.²⁷ Det vil, i følge selskapet, gi en produksjon av malm på 240 000 tonn per dag.²⁸ Avdekningsmasser og gråberg vil følge utgjøre 360 000–510 000 tonn per dag. Selskapet har tillatelse til å prosessere 300 000 tonn malm per dag.²⁹

Malmen som inneholder gull, sølv og kobber fraktes ved hjelp av samlebånd til et flotasjonsanlegg som ligger 1 000 høydemeter lavere enn gruven. Her blir malmen prosessert til kobberkonsentrat, i et volum på 9 000 tonn per dag.³⁰ Resten, dvs. ca 230 000 tonn, er avgangsmasser som deponeres. Ved hjelp av en rørledning blir konsentratet fraktet til et havneanlegg ved Amamapare hvor det blir avvannet og lagret før utskipping.³¹

Ved Grasberg-gruven har Freeport valgt å bruke et naturlig elvesystem for deponering av avgangsmassene, mens avdekningsmasser og gråberg lagres i et eget deponi. Frem til dagbruddsdriften skal avsluttes i 2015, anslår Freeport at det totalt vil bli produsert 3 milliarder tonn gråberg og avdekningsmasser.³² Den kumulative produksjonen av avgangsmasser er anslått til 3,25 milliarder tonn fra gruvedriften startet og frem til 2041.³³

Gruver og miljø³⁴

Blant de største miljøproblemene knyttet til gruvedrift generelt, herunder også Grasberg-gruven, er håndtering av store avfallsmasser. Dagbruddsdrift starter med at berggrunnen åpnes ved at vegetasjon fjernes og steinmasser sprenges løs for å avdekke malmårene. Disse såkalte avdekningsmassene flyttes og lagres, evt. til bruk når gruven skal lukkes. Etter hvert sprenges og graves massene ut i terasseliknende strukturer. Avfallet som genereres består av gråberg fra selve uttaket i gruven og restprodukter fra oppredningen (prosesseringen) av malmen, såkalte avgangsmasser. Avgangsmassene er en tykflytende blanding (slurry) bestående av finmalt malm, oppredningskjemikalier og vann.

Fordi metallinnholdet i malmen er relativt lavt, må stort sett all masse som tas ut deponeres. Malmen fra Grasberg-gruven har et kobberinnhold på 12 kg per tonn, dvs. ca 1 %.³⁵ Det medfører at mengden avdekningsmasser, gråberg og avgangsmasser for denne gruven kommer opp i nærmere 700 000 tonn per dag.

Elvedeponering

Elvedeponering innebærer at avgangsmasser, avdekningsmasser og/eller gråberg deponeres i naturlige elvesystemer. Avfallet slippes ut i vannet som så transporterer massene med strømmen til elveslettene, der de avsettes (sedimenteres). Behovet for infrastruktur er minimalt, og dersom man ser bort fra miljøkostnadene og eventuell rehabilitering, er dette en svært billig måte å bli kvitt avfallet på.

Elvedeponering gir imidlertid store miljøskader, fordi økosystemene knyttet til elver er svært sårbare for tilførsel av store mengder sedimenter. Sedimenteringen øker faren for oversvømmelser og flom, som bidrar til å heve vannspeilet på elveslettene. Dette kan føre til at skog og vegetasjon langs elver og naturlige oversvømmelsesområder dør fordi sedimentene reduserer tilgjengelig oksygen for plantene. Det igjen innebærer at flora og fauna som ikke kan flytte til andre områder blir utslettet, noe som kan påvirke tilgangen til mat for andre arter. Vannforurensningen vil som regel øke betydelig, ikke bare på grunn av tilførselen av sedimenter, men også fordi avgangsmassene inneholder tungmetaller og kjemikalier som løses ut i vannet. I tillegg til å være giftige for mange vannlevende organismer vil metallene kunne akkumulere i organismer og i sedimenter. Avhengig av hvor forurenset vannet er, vil alt liv kunne dø ut, artssammensetningen endres og gyteområdene for fisk ødelegges. I sedimentene kan akkumulering av metaller utgjøre et langvarig forurensningsproblem fordi metallene kan løses ut over tid og dermed bli mer tilgjengelig for levende organismer.

Konsekvensen for befolkningen, som lever av og langs vassdragene, er som regel at vannet ikke kan brukes som drikkevann eller til matlaging. Muligheten for fangst og fiske kan bli sterkt redusert, noe som både vil påvirke kosthold, ernæring og tradisjonelle levemåter. Flom og endringer i elveløp kan ødelegge krysningspunkter og gjøre det vanskelig å bruke elven som transportvei.

På grunn av miljøskadene er elvedeponering forbudt i de fleste land, men Indonesia og Papua Ny Guinea tillater dette fremdeles.

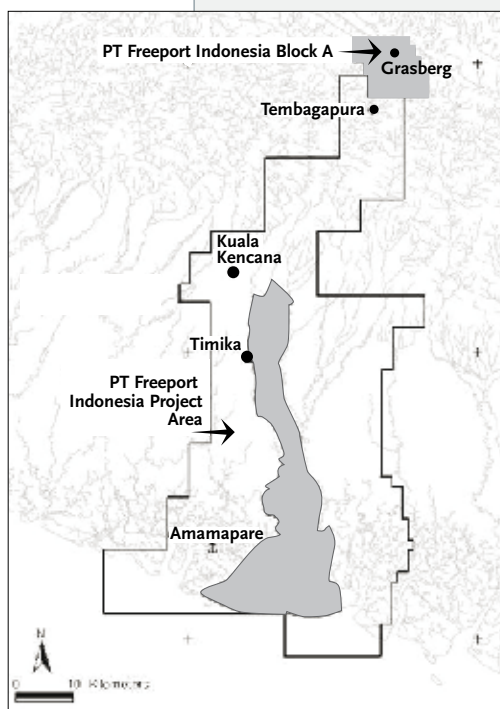
Tungmetallavrenning

Tungmetallavrenning er en vesentlig problemstilling ved deponering av gråberg og avgangsmasser. Tungmetallavrenning regnes for å være blant de mest alvorlige miljøproblemene ved gruvedrift over hele verden.

Både kobber, gull, sølv og andre edelmetaller forekommer ofte i bergarter som inneholder svovel. Tungmetallavrenning (*Acid rock drainage*) oppstår når sulfidholdige mineraler kommer i kontakt med både vann og luft (oksygen) og det dannes svovelsyre. I denne prosessen kan tungmetaller som finnes naturlig i malmen mobiliseres. Resultatet er at det oppstår surt vann som inneholder tungmetaller, og som kan resultere i betydelig forurensning av grunnvann og vassdrag. Når denne prosessen først har startet, er den ikke reverserbar og kan pågå i hundrevis av år.

Tungmetallavrenningen vil blant annet variere med egenskaper ved malmen, temperatur og nedbør. Miljøskadene er spesielt knyttet til langsiktigheten i prosessen som kan innebære et mer eller mindre kontinuerlig utslipp av tungmetaller over svært mange år og med en ødeleggende virkning på vassdrag og grunnvann. I praksis kan det utrydde alt liv i et vassdragssystem for svært lang tid og som det kan være vanskelig og ekstremt kostbart å rehabilitere.

Figur 1
Grasberg-området³⁸

Tiltak for å begrense tungmetallavrenning vil variere med om gruven er i drift eller nedlagt. Det kan blant annet innebære innblanding eller tilsetning av mineraler som kan nøytralisere syren, tildekking av masser og deponering med duk og/eller tett morene. Effekten vil variere både med utforming av tiltaket og naturgitte forhold på stedet.

3.3 Skader på natur og miljø

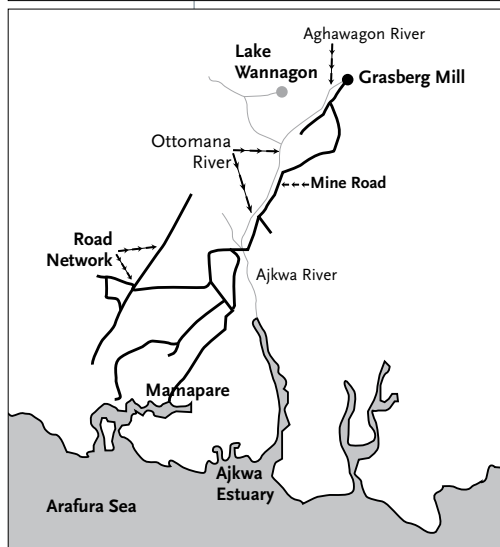
3.3.1 Deponering av avgangsmasser

Freeport bruker et naturlig elvesystem for å transportere avgangsmasser fra fjellområdet til deponeringsområdet i lavlandet, det såkalte *Modified Ajkwa Deposition Area*. Nærmere 230 000 tonn avgangsmasser slippes hver dag direkte ut i Aghawagon-elven, som igjen munnar ut i Otomona-elven. Otomona-elven renner gjennom en elveslette med regnskog og deretter ut i Ajkwa-estuariet³⁶ (se figur 1). Mesteparten av avgangsmassene sedimenterer på elvesletten, mens de resterende massene når ut til estuariet der de blir skyllet ut i Arafura-havet, og spredt opp og ned langs kysten av tidevann og havstrømmer.

Valget av elvedeponering som metode var basert på en produksjon av 7 500 tonn malm per dag. I dag er produksjonen og dermed også utslippene over 30 ganger større.³⁷ Miljøvirkningene er både knyttet til den store mengden av sedimenter og til innholdet av miljøfarlige stoffer som blir tilført elvesystemet.

Tilførsel av sedimenter

Utslippene av avgangsmasser tilfører vassdraget betydelige mengder sedimenter. Etter det rådet er kjent med, viser Freeports egne målerapporter for andre kvartal 2005 en konsentrasjon av suspendert materiale³⁹ på 732 000 mg/l ved utslippspunktet oppstrøms for deponeringsområdet og 1 300 mg/l nedstrøms for deponeringsområde.⁴⁰ Miljøvernmyndig-

hetenes egne målinger fra 2004 viser en konsentrasjon på 37 500 mg/l i det elven når lavlandet og 7 500 mg/l der elven renner ut i Arafura-havet.⁴¹ Indonesiske standarder setter en grense på maksimum 400 mg/l.⁴² Tilførselen innebærer en betydelig overskridelse av standardene.

Selve deponeringsområdet, det såkalte Modified Ajkwa Deposition Area, omfatter et areal på 235 km².⁴³ Det er avgrenset på øst og vestsiden med langsgående voll, men er åpent både oppstrøms og nedstrøms. Vollene ligger ca 3 km fra hverandre på hver sin side av elven og i en strekning på 40 km.⁴⁴ Det er forventet at lagene med avgangsmasser som blir deponert mellom vollene vil komme opp i en tykkelse på 10–15 m.⁴⁵

Ettersom deponeringsområdet fylles med sedimenter vil en større del av avgangsmassene også nå kysten. I Freeports miljøkonsekvensutredning fra 1997 anslås det at 37 prosent av avgangsmassene har rent ut i havet, og det er antatt at det kan øke til 50 prosent.⁴⁶ New York Times rapporterer om at omtrent en tredjedel av avgangsmassene har nådd ut i estuariet.⁴⁷ Ettersom deponeringsområdet fylles opp anslår andre kilder at utslippene til elvedeltaet og havet vil øke til 76 000 tonn per dag.⁴⁸ Freeport oppgir i sitt svar til rådet at bare 14 prosent av avgangsmassene unnslipper deponeringsområdet og at en del av dette igjen renner gjennom Ajkwas elvemunning ut i Arafura-havet.⁴⁹ Freeport informerer også om at selskapet har gjennomført tiltak i deponeringsområdet som det mener vil holde igjen en større andel av avgangsmassene.⁵⁰ Selv om beregningene varierer betydelig er det ingen tvil om at estuariet og kystsonen er påvirket av utslippene. Freeport argumenterer med at indonesiske myndigheter har kjent til at en del av avgangsmassene unnslipper deponeringsområdet og godkjent dette.

I følge Freeports egen miljørisikoanalyse viser modellberegninger at havstrømmene vil spre avgangsmassene langs kysten til elvemunninger øst og vest for utløpet av Ajkwa-elven, noe visuelle observasjoner kan bekrefte.⁵¹ I sin respons til rådet hevder Freeport imidlertid at selskapets overvåkingsprogrammer ikke viser noen tegn til negative langsiktige miljøvirkninger i Arafura-havet.⁵²

Utslippenes innhold av miljøfarlige stoffer

I tillegg til de fysiske virkningene av de enorme avfallsmengdene som daglig slippes ut i elven har også innholdet av miljøskadelige stoffer betydning for skadevirkningene. Utslippene av avgangsmasser inneholder tungmetaller og kjemiske stoffer fra oppredningsprosessen.⁵³

I følge selskapet selv inneholder avgangsmassene blant annet tungmetallene kobber, arsen, kadmium og kvikksølv.⁵⁴ Av disse er det kobber som forekommer i størst mengde. Kobber er en akuttvirkende gift for vannlevende organismer, herunder virvelløse dyr, fisk og amfibier.⁵⁵ Kobber kan også forårsake uønskede langtidsvirkninger i miljøet. Kobberkonsentrasjonen har stor betydning for reproduksjon hos vannlevende organismer og for deres mulighet til å overleve. I denne sammenheng vil kobber mest sannsynlig være det metallet som har størst betydning for vannkvaliteten.⁵⁶

Freeport hevder at vannkvaliteten i vassdraget er god og at selskapet overholder indonesiske krav til drikkevann for oppløst kobber.⁵⁷ I sitt svar til rådet fremholder selskapet at deres målinger viser at konsentrasjonen av oppløst kobber ligger langt under myndighetenes krav, og at innholdet av kobber i avgangsmassene ikke utgjør noen risiko verken for helse eller miljø.⁵⁸ Dette underbygges imidlertid ikke med konkrete måleresultater.

Selskapet hevder også at målinger som er gjennomført innenfor kontraktsområdet (Contract of Work area) ikke viser signifikante nivåer av kvikksølv i avgangsmasser, vann eller sedimenter. Det skal heller ikke være funnet signifikante nivåer av prosesskemikalier i vannet.⁵⁹ Dette dokumenteres imidlertid ikke nærmere.

Fra miljøorganisasjoner og andre har det vært reist betydelig tvil om Freeports påstander og målinger. Den statlige amerikanske organisasjonen *Overseas Private Investment Corporation* (OPIC)⁶⁰ gjorde i 1994 en detaljert vurdering av gruvedriften.⁶¹ I denne studien refereres det til at Freeport i sin miljøkonsekvensutredning fra 1994 opplyser at utslippene av kobberinnholdet i avgangsmassene ligger på rundt 0,15 prosent (tilsvarende 1 500 mg/l). Dette gir i så fall en massiv tilførsel av kobber til hele økosystemet langs elven og i havet, noe som i følge OPIC-vurderingen mest sannsynlig vil gi betydelige irreversible virkninger.⁶²

Freeports egen rapportering til det indonesiske miljøverndepartementet for annet kvartal 2005 viser en kobberkonsentrasjon nedenfor deponeringsområdet på 0,022 mg/l.⁶³ Samtidig viser andre målinger som det indonesiske miljøverndepartementet har foretatt rett utenfor deponeringsområdet at kobberkonsentrasjonen ofte overstiger nivåer på 0,03 mg/l.⁶⁴ Høye kobberkonsentrasjoner i vann og sedimenter i områdene ved elvemunningen ble også påvist i Freeports konsekvensutredning, på nivåer som kan medføre akutt giftvirkning for vannlevende organismer.⁶⁵ I sitt svar til rådet hevder Freeport at deres målinger ikke viser høye forurensningsnivåer i vannet, men dokumenterer ikke dette ytterligere.⁶⁶

Rådet har ikke gått nærmere inn på vurderinger av hvorfor måleresultatene spriker. Uansett tyder målingene på at det skjer en betydelig tilførsel av kobber til miljøet. Sammenliknet med både australske og amerikanske vannkvalitetsstandarder, overstiger konsentrasjonen av kobber grensene for hva som regnes for å være giftig for vannlevende organismer.⁶⁷ Kobber har også et potensial for akkumulering i sedimenter og organismer.⁶⁸ I OPIC-vurderingen ble det allerede i 1994 reist sterkt kritikk mot at effekter og konsekvenser av høye utslippsnivåer av kobber ikke er blitt utredet,⁶⁹ en kritikk som siden er blitt gjentatt mange ganger av miljøorganisasjoner. Freeport hevder i sitt svar til rådet at miljørisikoanalysen ikke gir noen indikasjoner på at kobberinnholdet i avgangsmassene utgjør en trussel mot miljø og helse.⁷⁰

Miljøskader

OPIC kom i sin vurdering frem til at Freeports håndtering av avfallsmassene hadde forårsaket alvorlig miljøskade på elvene Ajkwa og Minajervi og at gruvedriften fortsetter å være en urimelig eller stor miljø-, helse- eller sikkerhetstrussel for de vassdragene som er påvirket av avgangsmassene, de omkringliggende terrestriske økosystemene og de lokale innbyggerne.⁷¹ Som følge av dette sa OPIC opp forsikringen for Grasberggruven i oktober 1995, men den ble midlertidig fornyet igjen fra april 1996 og ut året etter intens lobbyvirksomhet fra amerikanske politikere som støttet Freeport.⁷² Freeport valgte senere i 1996 selv å si opp forsikringen.⁷³ I følge de undersøkelser som rådet har foretatt, er det lite som tyder på at miljøforholdene er blitt forbedret siden OPIC gjorde sin vurdering.

I følge et internt notat fra det indonesiske miljøverndepartementet fra 2000 har elvedeposeringen ødelagt alt liv i vassdragene.⁷⁴ Også i miljørisikoanalysen som ble gjennomført på oppdrag av Freeport og Rio Tinto i 2002, slås det fast at vassdragene mellom utslippspunktet og deponeringsområdet og de områdene som er oversvømmet av

avgangsmassene er uegnet for akvatisk liv.⁷⁵ Elvene som strømmer gjennom lavlandet, og som nå utgjør deponeringsområdet, har vært beskrevet som et av de mest artsrike akvatiske habitatene i verden.⁷⁶ Dette økosystemet er nå fullstendig ødelagt.

I sitt svar til rådet avviser Freeport dette, men utdyper det ikke nærmere. Freeport fremholder i stedet at elvedeponering er det beste alternativet, gitt den ekstreme topografien i området, store nedbørmengder og faren for jordskjelv som øker risikoen for rasfare om massene skulle lokaliseres på land. Selskapet hevder at det samarbeider med nasjonale og internasjonale eksperter «to ensure that the tailings management practices represent the best possible alternative.»⁷⁷ Freeport mener selv at det driver en miljømessig ansvarlig gruvedrift. Selskapet fastholder at vannkvaliteten i elven tilfredsstiller indonesiske og amerikanske krav til drikkevannsstandarder for oppløste metaller.⁷⁸

Elvedeponeringen forårsaker også omfattende oversvømmelser som har ødelagt store deler av den omkringliggende regnskogen. Omkring 2000 ble det rapportert at regnskogen langs elven og annen vegetasjon (blant annet sago som er en viktig matplante for lokalbefolkningen) var død i et område på 30 km².⁷⁹ Dette ble bekreftet i en studie som den indonesiske miljøorganisasjonen Walhi, i samarbeid med The National Space and Aeronautic Institute (LAPAN) gjennomførte i 2001, der satelittbilder viste at vel 35 km² lavlandsskog og 84 km² av Arafura-havet var negativt påvirket av utslippene.⁸⁰ Vegetasjonen dør på grunn av oksygenmangel fordi sedimentene reduserer tilgjengelig oksygen for plantene. Etter det rådet er kjent med, har de skadede områdene i løpet av de siste 5 årene vokst ytterligere, som følge av at Freeport har økt produksjonen uten å gjennomføre tiltak for å begrense utslippene.⁸¹ Det er antatt at området med død vegetasjon vil omfatte hele deponeringsområde på 230 km² når gruvedriften opphører.⁸² I følge Freeport vil ytterligere 220 km² bli påvirket av avgangsmassene i tillegg til deponeringsområdet.⁸³ Hva dette innebærer er ikke konkretisert. Når skog og annen vegetasjon visner bort i et så stort område, vil det også ha store konsekvenser for hele det terrestriske økosystemet i dette området, inklusive dyrelivet.

Freeport benekter ikke at disse skadene har oppstått, men viser til at selskapet har myndighetenes godkjenning for deponeringsområdet. I sitt svar til rådet skriver Freeport at myndighetene har kjent til de miljøskadene som er observert og at de tillatelsene til produksjonsøkninger selskapet har fått, er en aksept for at myndighetene har godtatt disse skadene.⁸⁴ Selskapet avviser at de skadene som er oppstått er alvorlige eller irreversible, og viser til at de planlegger å rehabilitere hele deponeringsområdet når gruvedriften opphører.⁸⁵ I følge Freeport er det gjort omfattende studier og vellykkede forsøk med beplantning av de påvirkede områdene både i høylandet og lavlandet. Selskapets mål-setting er å omdanne hele deponeringsområdet til produktivt jordbruksland eller naturområder med stedefen vegetasjon når gruvedriften opphører.⁸⁶ Freeport hevder også at forsøkene viser at stedefene arter regenererer naturlig på jord som inneholder avgangsmasser.

Av de 230 km² som deponeringsområdet utgjør, var vel 0,06 km² rehabilitert i 2004.⁸⁷ Freeport har heller ikke konkretisert hvilke mål de har for den årlige rehabiliteringen av områdene. Selv om Freeport ikke gir detaljerte opplysninger, synes demonstrasjonsforsøkene i stor grad å ha foregått helt i utkanten av deponeringsområdet (utenfor vollene) der avgangsmassene utgjør et relativt tynt lag, og der jordsmonnet er blitt tilsatt betydelige mengder organisk materiale. Freeport har, etter det rådet kjenner til, ikke sagt noe om i hvilken grad en rehabilitering vil være vellykket på sedimenter som har en dybde på 10 meter eller mer.⁸⁸ På bakgrunn av de opplysningene som Freeport har gitt, anser rådet det som lite sannsynlig at de miljøskadene som virksomheten har medført blir

vesentlig redusert gjennom de planene for rehabilitering som selskapet har informert om, gitt det omfanget deponeringsområdet faktisk har.

Også estuariet der Ajkwa-elven renner ut i Arafura-havet er påvirket, som følge av at en del av utslippene unnslipper deponeringsområdet. I henhold til Freeports miljørisikoanalyse har artssammensetningen av og tilgangen på fisk og virvelløse dyr endret seg betydelig, blant annet ved at organismer som er avhengig av klart vann nå ikke lenger finnes i de områdene av estuariet som er påvirket, og at artsrikdommen er betydelig redusert.⁸⁹ Med andre ord har estuariet mistet økologisk viktige arter som er blitt erstattet av organismer som kan tilpasse seg det forurensede vannet.

I sitt svar til rådet hevder Freeport at estuariet (som ligger nedenfor selve deponeringsområdet) er et fungerende økosystem.⁹⁰ I lys av det som fremkommer ovenfor kan nok dette være korrekt, men i denne sammenheng kan det likevel oppfattes som misvisende. Freeport gir ingen opplysninger om at økologien i estuariet faktisk har endret seg betydelig over tid, og sier ingenting om hva de langsiktige konsekvensene av en kontinuerlig tilførsel av sedimenter vil medføre. Når det gjelder Arafura-havet, hevder Freeport at deres målinger viser at vannkvaliteten tilfredsstiller relevante vannkvalitetsstandarder, men presiserer ikke dette nærmere. Selskapet opplyser riktignok at det har skjedd en svak reduksjon i artssammensetningen av bunnlevende organismer i området utenfor elvemunningen.⁹¹ Konsekvensen av dette er ikke utdypet.

Sosiale virkninger

Det er 71 landsbyer i gruveområdet (Mimika distriktet) hvorav 29 er sterkt påvirket av gruedriften.⁹² Amungme-folket (fjellfolket) og Kamoro-folket (lavlandsfolket) er urfolk som er bosatt i områdene som er påvirket av gruedriften. Deres levestandard var basert på selvbergingsjordbruk, jakt, fiske og høsting av sago og andre skogprodukter. Elven var den viktigste drikkevannskilden og ble ellers brukt til vask, bading, etc. Deres kultur og identitet er sammenvevd og basert på naturen rundt dem. Elvedeponeringen har hatt størst konsekvenser for innbyggerne i lavlandet, mens fjellfolkene er mest berørt av selve gruvevirksomheten.

Det har jevnlig vært rapportert om konflikter med og overgrep mot lokale befolkningsgrupper – der Freeport blant annet er beskyldt for manglende respekt for urfolkets kultur og tradisjon, for å ha ødelagt levestandarden for folk i området og for ikke å ha kompensert lokalbefolkningen for sine tap.⁹³ Gjennom kontrakten (Contract of Work) fikk Freeport mulighet til å ta landområder, ressurser, tømmer og til å gjennomføre tvangsflytting av innbyggerne til nye områder.⁹⁴ Tvangsflyttingen har skjedd ved myndighetenes hjelp og bruk av sikkerhetsstyrker.⁹⁵ Rapportene er mange på at gruedriften og de miljøskadene som elvedeponeringen har forårsaket (se ovenfor), har ødelagt levestandarden og kulturelle verdier for innbyggerne i området.⁹⁶ Også i OPIC vurderingen ble de betydelige og urimelige skadevirkningene som ble påført mennesker, natur og miljø som følge av Freeports håndtering av avgangsmasser påpekt.⁹⁷

Freeport har betalt kompensasjon, men lokalbefolkningen hevder at denne ikke dekker tapet av naturverdier som rent vann, jakt og fiskemuligheter og jordbruksområder og andre tap av naturverdier og kulturverdier.⁹⁸ Freeport avviser dette, og hevder at selskapet gjennom sine sosiale og økonomiske utviklingsprogrammer tar hensyn til lokalbefolkningens interesser, at de kompenserer for befolkningens tap, og at selskapet har bidratt til å bedre levestandarden for innbyggerne i området.⁹⁹ Selskapet inngikk i 2000, etter fem år med forhandlinger, et «*memorandum of understanding*» med lokale

Amungme- og Kamoro organisasjoner og lokale myndigheter med fokus på sosioøkonomiske ressurser, landrettigheter og miljøspørsmål.¹⁰⁰ Selskapet har opprettet et eget fond for Amugme- og Komoro-folket som ble tilført 6,5 millioner USD i 2004 og som årlig skal tilføres 1 million USD. Dette fondet kommer i tillegg til det såkalte *Freeport Partnership Fund for Community Development*, som ble etablert i 1996 og som nå er på 152 millioner USD. Fondet er brukt til bygging av skoler og utdanning, sykehus og helsetjenester, hjelp til sosial- og næringsutvikling for lokal befolkningen, m.m.¹⁰¹ Etter det rådet er kjent med har likevel forvaltningen og fordelingen av fondsmidlene vært kritisert blant annet fordi de har skapt betydelige interne konflikter mellom lokalsamfunnene.¹⁰²

3.3.2 Deponering av avdekningsmasser og gråberg

Avdekningsmasser og gråberg blir deponert i to dalsøkk som grenser opp til gruen i fire deponier – West Grasberg, Wanagon, Lower Wanagon og Carstenz stockpiles, i en mengde på 360 000–510 000 tonn per dag.¹⁰³ Som nevnt tidligere, vil det i henhold til gjeldende planer totalt bli deponert ca 3 milliarder tonn steinmasser i løpet av gruven levetid.¹⁰⁴ Deponiene dekker nå et område på ca 8 km² og er enkelte steder opp mot 300 m dype.¹⁰⁵

Tungmetallavrenning fra deponiene ble første gang observert i 1993,¹⁰⁶ og det er også rapportert om at det skjer en utlekking til grunnvannet,¹⁰⁷ som blant annet har medført forurensning av vannkilder i Lorentz nasjonalpark.¹⁰⁸

Freeport erkjenner at det har forekommet tungmetallavrenning og at det er en risiko for fortsatt tungmetallavrenning fra deponiene.¹⁰⁹ Freeport hevder at selskapet har gjennomført tiltak som det forventer vil redusere tungmetallavrenningen fra deponiet i fremtiden og at det kommer til å gjennomføre de tiltakene som er nødvendige.¹¹⁰ I sitt svar til rådet skriver Freeport:¹¹¹

- «Freeport has extensively studied the potential for production of ARD¹¹² and is managing its overburden stockpile plan to take these potentials into account.»
- «[Freeport] has designed an ARD collection and treatment facility and continues to monitor and upgrade modeling of groundwater flows in the area to assist in addressing ARD issues.»
- «A major aspect of the studies' focus has been to determine best procedures for overburden stockpile closure. These procedures both prevent and, where required, mitigate any ARD generation.»
- «Acid rock drainage mitigation plans provide for capture and treatment of the existing acid rock drainage, in conjunction with limestone blending and limestone capping of existing overburden placement areas to minimize future acid rock drainage generation.»
- «In addition, PT-FI¹¹³ has an established response plan [to acid-generating tailings] that includes, among other things, the application of lime or limestone to neutralize any indication of acid-producing potential within the tailings deposition area.»

Freeport konkretiserer imidlertid ikke når og hvordan planene skal realiseres, eller nærmere hva dette faktisk innebærer for eksempel hvilke målinger som gjennomføres, hvilke parametre som overvåkes, og hvordan tungmetallavrenningen forventes å utvikle seg fremover. Rådet anser at den informasjonen som selskapet har presentert er generell og bemerker at selskapet ikke velger å underbygge sine påstander med konkrete data og vitenskapelige vurderinger.

3.3.3 Brudd på nasjonale lover

I en artikkel om Freeport i New York Times 27. desember 2005, ble det hevdet at Freeport ikke har tillatelse til elvedeponering og at forurensningene i utslippene ikke tilfredsstill

indonesiske standarder. Av artikkelen fremgår også at det indonesiske miljøverndepartementet gjentatte ganger siden 1997, har advart selskapet om at det bryter loven og anbefalt selskapet å slutte med elvedeponering.

I 1999 reviderte myndighetene lovgivningen for miljøfarlig avfall, noe som medførte at avgangsmasser ble klassifisert som miljøfarlig avfall. Myndighetene kan fravike dette, basert på tester av avgangsmassene. Myndighetene mener at Freeport ikke er unntatt fra denne regelen og fastslår at de ikke har utstedt den påkrevde utslippstillatelsen for Freeport.¹¹⁴ Miljøvernministeren har i januar 2006 nedsatt en undersøkelseskomisjon for å vurdere omfanget av miljøskadene.¹¹⁵

Freeport fastholder i sitt svar til rådet at selskapet driver sin virksomhet i samsvar med de krav og pålegg som er gitt av indonesiske myndigheter og avviser at de opererer ulovlig. I sitt svar til rådet skriver selskapet «*The new regulations stated that mine tailings can be classed as «non-hazardous» if certain tests are conducted and standards are met. Over the years, PT-FI has submitted the results of extensive test work showing that tailings are non-toxic based on United States, Australian and international protocols.*»¹¹⁶ Selskapet viser til at det også har fått andre tillatelser, blant annet ved at myndighetene har godkjent selskapets konsekvensanalyse (300K AMDAL), og tillatelse fra den lokale guvernøren på Papua til å benytte elvene til deponering av avfall. Selskapet opplyser ikke hvorvidt det eksplisitt har søkt om ny utslippstillatelse i henhold til den reviderte loven.

Den lokale guvernøren har imidlertid ingen myndighet til å utstede en slik utslippstillatelse. Dette er bekreftet skriftlig i et brev fra den indonesiske miljøvernministeren til guvernøren av Papua og andre myndigheter i 2001. I brevet fastslås det at tillatelsen er ugyldig og guvernøren blir bedt om å oppheve den tillatelsen som var gitt til selskapet.¹¹⁷

Rådet antar at Freeport har kjent til miljøverndepartementets oppfatning i denne saken. Samtidig kan det synes som om manglende håndhevelse av miljøkravene fra myndighetenes side har bidratt til at selskapet ikke har ansett det nødvendig å klargjøre hvilke krav selskapet skal forholde seg til.

4 Rådets vurdering

4.1 Freeports svar til rådet

Freeport fikk tilsendt rådets rapport om selskapet den 22. desember 2005, med anmodning om et svar innen 3 uker fra rapporten ble mottatt. Norges Bank mottok svar fra selskapet den 20. januar 2006.

I sitt svar til rådet skriver Freeport «*The portrayal of FCX [Freeport] is utterly false and bears no resemblance to our company and its operations. This is perhaps because the report appears to be based largely on outdated information or biased reports issued by non-governmental organizations who are anti-mining or have a political agenda.*»¹¹⁸ Selskapets øvrige kommentarer til de enkelte punktene er behandlet i teksten ovenfor samt i dette og etterfølgende punkter.

Selv om Freeports svar til rådet er omfattende, bringer det etter rådets oppfatning lite ny informasjon til saken. Freeport avviser de beskyldningene som er reist mot selskapet, men velger ikke å fremlegge data, måleresultater eller annen konkret informasjon eller vitenskapelige vurderinger som kan underbygge selskapets påstander om at gruve drift ikke resulterer i alvorlig og langsiktig miljøskade. Rådet noterer at Freeports svar på mange punkter er av generell karakter og lite treffende i forhold til de problemstillingene som er reist i tilrådningsen.

Rådet vil fremheve at Freeport har hatt muligheter til å fremlegge den informasjon selskapet måtte ønske, og som ville kunne ha bidratt til å dokumentere selskapets påstander. Freeport har imidlertid valgt ikke å gi rådet konkret informasjon. I sitt brev til rådet refererer selskapet til flere miljøutredninger som selskapet har gjennomført og som i følge selskapet er tilgjengelig hos indonesiske myndigheter. Likevel velger Freeport ikke å fremlegge disse for rådet. Tilsvarende gjelder for måleresultatene fra miljøovervåkingsprogrammene. Mangelen på konkrete data og gjennomsiktighet i den informasjonen som Freeport presenterer, gjør at selskapets påstander ikke lar seg etterprøve og dermed, etter rådets oppfatning, fremstår som lite troverdige.

4.2 Rådets vurdering av risiko for medvirkning til alvorlig miljøskade

Rådet skal vurdere om det foreligger en uakseptabel risiko for at fondet, gjennom sitt eierskap i Freeport medvirker til alvorlig miljøskade, i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, 3. alternativ, slik denne bestemmelsen er tolket ovenfor under kapittel 2.

Det er et faktum at gruvevirksomheten som Freeport eier og driver er årsaken til de miljøskadene som er beskrevet under kapittel 3 i denne tilrådingen. Med utgangspunkt i denne dokumentasjonen vil rådet vurdere hvorvidt miljøskadene som selskapet forårsaker er så alvorlige at de innebærer et brudd på retningslinjene. Vurderingen knyttes til oppsummeringen i avsnitt 2.4.

Det første elementet i vurderingen gjelder *omfanget av skaden og i hvilken grad den medfører irreversible endringer*. Det er hevet over tvil at elvedeponering av avgangsmasser i dag er det altoverskyggende miljøproblemet ved Freeports gruvedrift. Rådet finner at utslipp av avgangsmasser på 230 000 tonn eller mer per dag medfører betydelig og langsiktig miljøskade, slik dette er beskrevet i avsnitt 3.3.1. Rådet finner det også sannsynliggjort at tungmetallavrenning fra landdeponiet vil representere et økende og betydelig miljøproblem med potensielt store skadevirkninger i fremtiden, slik det fremgår av avsnitt 3.3.2. Rådet legger derfor til grunn at skadeomfanget er betydelig og at det er en uakseptabel risiko for at de miljøskadene som gruvedriften forårsaker er langsiktige og irreversible.

Rådet anser at det også er en uakseptabel risiko for at skadene på natur og miljø kan ha medført store *konsekvenser for menneskers liv og helse*, slik det er beskrevet i avsnitt 3.3.1 (sosiale konsekvenser), selv om dette spørsmålet ikke er behandlet like grundig som de fysiske miljøskadene.

Det neste punktet for vurdering er hvorvidt selskapets atferd bryter med *nasjonal lov og internasjonale normer*. Freeport hevder, blant annet i sitt svar til rådet,¹¹⁹ at selskapet overholder alle nasjonale miljøkrav. Rådet konstaterer imidlertid at indonesiske myndigheter bestrider både om selskapet i det hele tatt har en gyldig tillatelse til elvedeponering og om kravene til vannkvalitet overholdes, se avsnitt 3.3.3. I den sammenheng kan det være relevant å påpeke at de miljøkrav som indonesiske myndigheter stiller til selskapet er langt mindre strenge enn det som gjelder i selskapets hjemland USA, der elvedeponering ikke er tillatt.

Fra myndighetenes side har miljøkravene i liten grad blitt håndhevet. Det innebærer at konsekvensene for selskapet av ikke å overholde kravene er relativt små. Svake miljøkrav og mangelfull håndhevelse innebærer at det ikke er et regime på plass som kan bidra til å redusere skadene fra gruvedriften, og bidrar på den måten ytterligere til å øke risikoen for at alvorlige miljøskader oppstår.

Det finnes ingen internasjonale konvensjoner eller omforente retningslinjer for hva som

er beste praksis for gruveindustrien når det gjelder avfallsdeponering. EU arbeider imidlertid med et direktiv om avfallshåndtering fra gruver som vil stille omfattende miljøkrav til gruveindustrien i Europa.¹²⁰ Etter det rådet kjenner til, er det bare Indonesia og Papua Ny Guinea som i dag tillater elvedeponering.

Verdensbanken finansierer ikke lenger prosjekter som benytter seg av elvedeponering. Heller ikke den internasjonale finansieringsinstitusjon, *The International Finance Corporation*, aksepterer elvedeponering med mindre spesifikke utslippsgrenser overholdes, hvilket i praksis innebærer at utslippene må behandles før de ledes ut i vassdrag.¹²¹

Også «*The Extractive Industries Review*» (EIR) fra 2003,¹²² og det internasjonale prosjektet «*Mining, Minerals and Sustainable Development*» (MMSD)¹²³ fraråder elvedeponering på grunn av miljøskadene dette medfører. EIR skriver «*Scientific evidence clearly demonstrates that this method of waste disposal causes severe damage to water bodies and surrounding environments... In practice, this technology is being phased out due to recognition of its negative consequences: today only three mines in the world, all on the island of New Guinea, still use this method to dispose of mine wastes. The EIR agrees with the call for a ban on riverine tailings disposal.*»¹²⁴ Og i sine anbefalinger om fremtidig beste praksis for gruveindustrien etterlyser MMSD «*A clear commitment by industry and governments to avoid this [riverine tailings disposal] practice in any future projects would set a standard that would begin to penetrate to the smaller companies and remoter regions where this is still accepted practice.*»¹²⁵ Verdens største gruveselskap, BHP Billiton, har også erklært at det ikke vil benytte seg av elvedeponering i nye prosjekter.¹²⁶

Rådet legger vekt på at myndigheter i mange land og betydningsfulle internasjonale aktører anser elvedeponering for å være en uakseptabel metode for deponering av gruveavfall på grunn av miljøskadene dette medfører. Rådet vurderer derfor Freeports praksis som klart i strid med internasjonale normer. Rådet anser også at Freeport med denne praksisen utnytter at landet det opererer i har lave miljøstandarder og en svak håndhevelse av loven.

Rådet skal videre ta stilling til om *selskapet har unnlatt å handle for å forhindre skade, herunder om unnlattelsen er planlagt.*

Elvedeponering har vært et bevisst valg fra Freeports side, og selskapet har gjentatte ganger, senest i sitt svar til rådet, hevdet at dette er den beste løsningen gitt de vanskelige topografiske forholdene, faren for jordskjelv og nedbørsforholdene (se avsnitt 3.3.1).¹²⁷ Lave kostnader både i infrastruktur og vedlikehold er den største fordelene ved elvedeponering. Det er rimelig å anta at dette var et tungtveiende argument for Freeport, noe som underbygges av at selskapet omtaler seg selv som kobberprodusenten med verdens laveste produksjonskostnader (*the world's lowest-cost copper producer*).¹²⁸ Rådet antar at dette er riktig så lenge verken de nåværende eller fremtidige miljøkostnadene inkluderes i regnestykket. Det betyr samtidig at det er lokalsamfunnet og fremtidige generasjoner som må bære disse kostnadene ved Freeports virksomhet.

I 1991, på samme tid som Freeport fikk fornyet sin kontrakt, var det internasjonalt kjent hvilke miljøskader elvedeponering kunne ha.¹²⁹ I OPIC- vurderingen refereres det til Freeports egne dokumenter der selskapet forutsier at utslippene vil føre til økt sedimentering og endre utformingen av hele elvesystemet.¹³⁰ I følge uttalelser fra CEO Bob Moffet kjente Freeport til at utslippene av avgangsmasser også hadde et høyt innhold av kobber, og at utslippene på den måten representerte et økonomisk tap for selskapet.¹³¹

Rådet legger til grunn at elvedeponering var et bevisst og planlagt valg fra Freeports side. Rådet anser videre at Freeport hadde kunnskap om at elvedeponeringen kunne føre til alvorlige skader på natur og miljø, men at miljøhensyn ble tillagt liten vekt både fra selskapet og myndighetenes side.

Rådet skal også vurdere i hvilken grad selskapet har gjennomført *tiltak for å rette opp skadeomfanget i tilstrekkelig grad*.

Etter rådets vurdering ser det ikke ut til at selskapet har gjennomført vesentlige tiltak som bidrar til å redusere skadene på natur og miljø i vesentlig grad. Selskapet har tvert imot økt produksjonen betydelig i forhold til forutsetningene i den opprinnelige utslippstillatelsen, uten at det har fått vesentlige konsekvenser for håndtering av avfallet (jfr. avsnittene 3.2 og 3.3.1). I hvilken grad forsøkene med rehabilitering av deponeringsområdet (se avsnitt 3.3.1) faktisk vil bidra til å bøte på skadene, gitt det omfanget ødeleggelsen har, opplyser selskapet ingenting om.

Freeport fremhever at det har et omfattende program for overvåking og kontroll av vannkvalitet i vassdrag og grunnvann. Selskapet opplyser også at det foretar andre målinger, blant annet på metallinnholdet i sedimenter, planter og akvatiske organismer. Måleresultatene blir oversendt det indonesiske miljøverndepartementet hvert kvartal. I følge selskapet dokumenterer disse målingene at forurensningsnivåene holder seg innenfor myndighetenes grenseverdier og at gruvedriften ikke medfører alvorlige irreversible miljøskader.¹³² Selskapet velger imidlertid ikke å dokumentere sine påstander, og rådet bemerker at måleresultatene, som vist i avsnitt 3.3.1, indikerer at selskapets påstander ikke nødvendigvis er riktige.¹³³

Freeport har, i samarbeid med joint-venture partner RioTinto, gjennomført en omfattende miljørisikoanalyse for å vurdere hvordan håndteringen av avgangsmasser påvirker natur og miljø. Studien ble avsluttet i 2002 og beskrives av Freeport som et resultat av en omfattende og grundig prosess, inkludert mer enn 90 vitenskapelige studier. I følge Freeport ble det ikke identifisert noen nye risiki i denne prosessen, og de risiki som ble identifisert var i samsvar med de miljøeffektene som er forutsatt i godkjenningen fra myndighetene.¹³⁴ Selskapet velger verken å informere om hvilke miljøeffekter som var forutsatt i godkjenningen fra myndighetene eller hvilke risiki som ble identifisert i miljørisikoanalysen, og gir heller ingen konkrete opplysninger som kan bidra til å identifisere eller vurdere de langsiktige miljøkonsekvensene knyttet til gruvevirksomheten, herunder potensialet for akkumulering og spredning av tungmetaller.

Rådets oppfatning er at selskapet forsøker å gi et inntrykk av at miljøvirkningene av gruvevirksomheten er små og at den ikke har varige effekter. Det er ingen gjennomsiktighet i miljøinformasjonen fra selskapet, hvilket gjør det praktisk umulig å etterprøve selskapets opplysninger. Påstandene fra selskapet om at utslippene ikke har langsiktige skadevirkninger, er etter rådets oppfatning ikke troverdige når selskapet ikke dokumenterer påstandene med måleresultater eller vitenskapelige vurderinger.

Rådet legger til grunn at Freeport ikke har lagt vekt på gjennomføre tiltak for å redusere skadeomfanget av gruvedriften i vesentlig grad, og at selskapet ikke ønsker å dokumentere sine påstander om at gruvedriften ikke medfører alvorlig miljøskade verken på kort eller lang sikt. Rådet anser at manglende miljøtiltak og gjennomsiktighet i miljøinformasjonen bidrar til å øke risikoen for at fondet kan medvirke til alvorlig miljøskade.

Rådet skal til slutt ta stilling til hvorvidt *selskapets uakseptable praksis kan forventes å fortsette i fremtiden.*

Grasberggruven har en forventet levetid til 2041, og Freeport har tillatelse til å drive gruven i 30–40 år til. Kongsnesjon tillater et uttak av malm på 300 000 tonn per år. Freeport opplyser i sin rapportering til den amerikanske børskommissjonen at selskapet planlegger å opprettholde produksjonsvolumet i årene som kommer.¹³⁵ Freeport fastholder at elvedeponering er det beste alternativet for avfallshåndteringen. Selskapet gir ingen indikasjoner på at det har til hensikt å endre denne praksisen i fremtiden, eller at det vil iverksette tiltak som vesentlig vil redusere skadene på natur og miljø.

Rådet anser det derfor som sannsynlig at selskapets uakseptable praksis vil fortsette.

4.3 Oppsummering

Basert på den dokumentasjonen rådet har hatt tilgang til om selskapet og Freeports eget svar til rådet, finner rådet at Freeports gruvevirksomhet medfører en uakseptabel risiko for medvirkning til omfattende og irreversible skader på natur og miljø. Etter rådets vurdering er selskapets praksis med elvedeponering et brudd på internasjonale normer, og det kan reises spørsmål om selskapet også bryter med nasjonale miljøkrav. Rådet anser selskapets påstander om at dets virksomhet ikke medfører langsiktige og irreversible miljøskader som lite troverdige. Dette forsterkes av mangelen på åpenhet og gjennom-siktighet i selskapets miljørapportering. Med de planer som selskapet har lagt frem med hensyn til utvidelse av produksjon og ny leteaktivitet er det grunn til å tro at *selskapets uakseptable praksis vil fortsette i fremtiden.*

5 Tilrådning

Rådet vil, etter disse vurderingene av innholdet i anklagene mot Freeport McMoRan Copper and Gold Inc. vurdert opp mot punkt 4.4 i de etiske retningslinjene, anbefale at selskapet utelukkes fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland på grunn av uakseptabel risiko for medvirkning til nåværende og fremtidig alvorlig miljøskade.

Gro Nystuen Andreas Føllesdal Anne Lill Gade Ola Mestad Bjørn Østbø
(Leder) (sign) (sign) (sign) (sign)

Fotnoter

- 1 Omtales i tilrådingen også som Freeport.
- 2 NOU 2003: 22, s 35.
- 3 NOU 2003:22, s 167.
- 4 Blant andre konvensjonen om biologisk mangfold (5.juni 1992), konvensjonen om verdens natur og kulturarv (16. november 1972), konvensjonen om langtransporterte, grenseoverskridende luftforurensninger (13. november 1979), Wien-konvensjonen for beskyttelse av ozonlaget (22.mars 1985), Stockholm-konvensjonen om persistente organiske miljøgifter (23. mai 2001) og Basel-konvensjonen om kontroll av grensekryssende transport og behandling av farlig avfall (22. mars 1989).
- 5 Resipient er vassdraget, luften eller grunnen som forurensningene slippes ut i.
- 6 Miljøgifter kjennetegnes ved at de kan gi skadevirkninger selv i små konsentrasjoner, fordi de kan være giftige, lite nedbrytbare og/eller at de kan akkumulere i levende organismer (bioakkumulering). Giftigheten kan være akutt eller gi langtidsvirkninger som kreft, reproduksjonsskader eller arvestoffskader. Både tungmetaller, som bly, kadmium og kvikksølv, og organiske stoffer, som PCB, DDT og dioksiner, regnes blant miljøgiftene. Det er ikke mulig å fastsette trygge nivåer i naturen for disse stoffene. Miljøgiftene kan dessuten spres over store avstander også til andre deler av jordkloden, hvor de kan gi betydelige og langsiktige miljø- og helseskader. Se for eksempel Miljøstatus i Norge, http://www.miljostatus.no/templates/PageWithRightListing_____3834.aspx
- 7 NOU 2003: 22, s 34.
- 8 NOU 2003:22, s 167.
- 9 I følge Økokrim omfatter miljøkriminalitet natur- og faunakriminalitet, forurensningskriminalitet og kulturminnekriminalitet, se http://www.okokrim.no/menyen/hva_er_miljokrim.html
- 10 NOU 2003:22, s 167.
- 11 NOU 2003:22, s 167.
- 12 Organisasjonenes hjemmesider er henholdsvis <http://www.eng.walhi.or.id/>; <http://www.jatam.org/english/index.html>; <http://www.mpi.org.au/>; <http://www.globalwitness.org/>
- 13 Bryce, Robert 1996: Spinning Gold, tilgjengelig på www.motherjones.com; Project Underground 1998: Risky Business. The Grasberg Gold Mine. An independent Annual Report on P.T.Freeport Indonesia, tilgjengelig på http://www.moles.org/ProjectUnderground/downloads/risky_business.pdf; Global Witness 2005: Paying for Protection. The Freeport mine and the Indonesian security forces, tilgjengelig på <http://www.globalwitness.org/>
- 14 Global Witness 2005: Paying for Protection, s 12.
- 15 Global Witness 2005: Paying for Protection; Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005, tilgjengelig på <http://select.nytimes.com/gst/abstract.html?res=FBoC15F839540C748EDDAB0994DD404482>
- 16 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005; Siboro, Tiarna: Companies urged to stop paying soldiers, Jakarta Post 30. desember 2005.
- 17 United States Securities and Exchange Commission.
- 18 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: New York Urges U.S. Inquiry in Mining Company's Indonesia Payment, New York Times 28. januar 2006.
- 19 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 6–7.
- 20 Ny Guinea er verden nest største øy, der den ene halvdelen, Papua, hører til Indonesia, mens den andre halvdelen tilhører Papua Ny Guinea.
- 21 International Crisis Group 2002: Indonesia: Resources and Conflict in Papua. ICG Asia report no 39, kap. V, tilgjengelig på www.crisisweb.org
- 22 Det militære er også involvert i omfattende næringsvirksomhet herunder sikkerhetsoppdrag for private selskaper, men også illegale aktiviteter som gambling, pengeutpressing, prostitusjon og ulovlig hogst og fiske. Anslag indikerer at omtrent 70 % av de militæres aktiviteter fremdeles er finansiert utenom statsbudsjettet. En lov fra 2004 pålegger imidlertid det militæret å trekke seg ut av all næringsvirksomhet i løpet av 5 år. (Economist Intelligence Unit: Country Profile Indonesia 2005, s 10).

- 23 Indonesia styrte Papua, som til da hadde vært en nederlandsk koloni, under FN mandat fra 1962 til 1969. I 1969 ble Papua underlagt Indonesia. Den nåværende regjering har gitt støtte til at Papua skal få et spesielt selvstyre. (Economist Intelligence Unit: Country Profile Indonesia 2005).
- 24 Economist Intelligence Unit: Country Profile Indonesia 2005.
- 25 Se fotnote 24; World Bank Group Indonesia 2003: Indonesia Environment Monitor 2003, s 31, tilgjengelig på http://www-wds.worldbank.org/servlet/WDS_IBank_Servlet?pcont=details&eid=000012009_20030716161307
- 26 Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s 8, tilgjengelig på <http://www.sec.gov/Archives/edgar/data/831259/000083125905000021/fcx200410-k.htm>
- 27 Se fotnote 26, s 11, Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 2. I sitt svar til rådet skriver Freeport at selskapet etter 2015 forventer at produksjonen av malm vil bli redusert til 200 000 tonn per dag og at dagbruddsdriften vil opphøre. Ved underjordsdrift vil det ikke bli produsert avdekningsmasser.
- 28 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 2.
- 29 Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s 23.
- 30 Se fotnote 28.
- 31 Se fotnote 29, s 17.
- 32 Informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver. Kilden refererer til Freeports egne dokumenter: AMDAL 300K (1997), som er en miljøkonsekvensutredning og Environmental Risk Assessment (2002), en miljørisikoanalyse som Freeport og Rio Tinto har latt gjennomføre.
- 33 Informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver. Kilden refererer til Freeports egne dokumenter: AMDAL 300K (1997), fig. 5.6 a: «Cumulative production from beginning of PTFI operations»
- 34 Hovedkilder: International Institute for Environment and Development (IIED) 2002: Mining for the Future. Appendix A Large Volume Waste Working Paper, Mining, Minerals and Sustainable Development Project, tilgjengelig på <http://www.iied.org/mmsd/> ; US Environmental Protection Agency 1997: Potential Environmental Impact of Hard Rock Mining, tilgjengelig på <http://cfpub.epa.gov/npdes/ind-permitting/mining.cfm>; www.miljostatus.no, Avrenning fra gruver.
- 35 Se fotnote 28, s 8.
- 36 Et estuarie er overgangssonen mellom et elveutløp og sjøen der ferskt vann fra vassdraget blandes med det saltere sjøvannet. Redusert strømhastighet bidrar til en ansamling av finere sediment som ofte formes til et delta. Estuarier er verdifulle habitater for marine liv, fugler og annet dyreliv.
- 37 IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study. Mining, Minerals and Sustainable Development Project.
- 38 Freeport's SEC Filings 2004 s 4, Mining for the Future 2002: Grasberg Riverine Disposal, s J-4.
- 39 Suspendert materiale er faste partikler som er suspendert («svever») i vannet.
- 40 Informasjon som rådet har motatt, finnes i rådets arkiver. Det referes her til Freeports egen rapportering til indonesiske myndigheter for annet kvartal 2005.
- 41 Referert i Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.
- 42 Government Regulation 82/2001 Regarding Water Quality Management Water Pollution Control fastsetter fire ulike maksimumsgrenser for innholdet av forurensninger i vannet avhengig av hva vannet skal brukes til. Klasse 1 er den strengeste kategorien og gjelder drikkevann, mens klasse 4 er den minst strenge og gjelder for «gardens and other uses.» Maksimumsgrensen for innhold av suspendert materiale er 50 mg/l for drikkevann og 400 mg/l i klasse 4, se også fotnote 41.
- 43 PT Freeport Indonesia 2005: Riverine Tailings Transport, s 4, tilgjengelig på www.fcx.com
- 44 IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study, s J-6. Opphopning av steinmasser og sedimenter førte i midten av 1990 årene til at elven ble blokkert og fant seg et nytt elveleie slik at utslippene ble spredt til et tilgrensende elvesystem (Minajerwi River) Det førte til at Freeport i 1997 startet bygging av kunstige voller for å opprettholde deponeringsområdet.
- 45 Se fotnote 44. Freeport, referert i New York Times 27. desember 2005 (se fotnote 41), oppgir at vollene som skal holde på avgangsmassene er antatt å komme opp i mer enn 20 m enkelte steder i lavlandet.

- 46 Informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver. Det refereres til indonesiske departementsnotater som siterer AMDAL 300K: «Estimates of materials balance suggest that a large portion of tailings (37 %) have flowed into the Arafura Sea and it is estimated that this portion may increase to 50 %.».
- 47 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005. Det refereres her til en tidligere Freeport ansatt som arbeidet med avfallsdeponeringen frem til 2004.
- 48 Se fotnote 44, s J-9.
- 49 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 9.
- 50 Se fotnote 49.
- 51 Freeport og joint venture partner RioTinto engasjerte det amerikanske konsultentselskapet Parametrix til å gjennomføre en vurdering av miljø- og helseisiko forbundet med deponeringen av avgangsmasser. Studien ble sluttført i 2002. Spredningen av utslippene til havet er beskrevet i Vol.1, Aquatic Ecological Risk Assessment (August 2002), i henhold til informasjon som rådet har mottatt, finnes i rådets arkiver.
- 52 Se fotnote 49.
- 53 EnviroSearch International 1994: Environmental Review of PT Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation (OPIC), s 13
- 54 IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study Table J2. Freeports egne målinger refereres som kilde.
- 55 I Norge er kobber på grunn av egenskaper som bioakkumulering og giftighet ved lave konsentrasjoner klassifisert som en miljøgift. Giftvirkningen av kobber på akvatiske organismer er relativt godt dokumentert, se for eksempel <http://www.epa.gov/waterscience/criteria/copper/pdf/master.pdf> og http://www.miljostatus.no/templates/pagewide____2828.aspx
- 56 http://www.miljostatus.no/templates/themepage____2912.aspx
- 57 Government Regulation 82/2001 Regarding Water Quality Management Water Pollution Control fastsetter maksimumskrav for kobber til 0,02 mg/l for drikkevann. Mennesker har normalt høyere toleransegrenser for kobber enn akvatiske organismer. Drikkevannstandardene tar også høyde for at vann ofte ledes gjennom kobberrør som kan avgi kobber. Grenseverdiene for drikkevann er derfor ingen garanti for at akvatiske organismer ikke blir påvirket. Grenseverdier som tar sikte på å hindre skader på vannorganismer er som regel lavere, se også fotnote 67.
- 58 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 13. Freeport skriver: «Our monitoring of surface and groundwater shows dissolved copper levels well below the standard. Our monitoring of locally caught seafood and of plants grown on soils containing tailings show they are safe to consume. Extensive studies performed in our Environmental Risk Assessment show that copper in tailings poses negligible risk to aquatic organisms and terrestrial plants and animals. In addition, the same studies showed copper in our tailings poses no risk to human health.».
- 59 Se fotnote 58.
- 60 «The Overseas Private Investment Corporation (OPIC) was established in 1971 as a self-sustaining U.S. government development agency whose mission is to mobilize and facilitate the participation of United States private capital and skills in the economic and social development of less developed countries and areas, and countries in transition from nonmarket to market economies,» se <http://www.opic.gov/>. Organisasjonen tilbyr selskaper blant annet forsikring mot politisk risiko.
- 61 EnviroSearch International 1994: Environmental Review of P.T.Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation.
- 62 Se fotnote 61, s 9.
- 63 Informasjon som rådet har mottatt, finnes i rådets arkiver. Dette måleresultatet er på nivå med indonesiske drikkevannsstandarder, se fotnote 57.
- 64 Gjelder prøvepunktet S260, like utenfor deponeringsområdet. I følge en rapport fra det indonesiske miljøverndepartementet fra november 2004, hadde mer enn 25 prosent av prøvene en kobberkonsentrasjon på mer enn 0,03 mg/l. Informasjon som rådet har mottatt, finnes i rådets arkiver.
- 65 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.

- 66 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 13.
- 67 I stedet for å sammenlikne kobberkonsentrasjonene med drikkevannstandarder vil det, etter rådets oppfatning, være mer relevant å forholde seg til vannkvalitetsstandarder for ferskvann og som fokuserer på ulike parametre som påvirker vannorganismer. Australske vannkvalitetsstandarder (ANZECC Water Quality Guidelines) opererer med tålegrenser for akvatisk liv på mellom 0,001 og 0,0025 mg/l kobber, mens amerikanske vannkvalitetsstandarder (USEPA Aquatic Life Copper Criteria (nov 2003)) setter en grense på 0,0042 mg/l kobber. I henhold til Statens Forurensningstilsyns (SFT) vannkvalitetskriterier er ferskvann med et innhold av mer 0,006 mg/l kobber klassifisert som meget sterkt forurenset. I norske vassdrag som er forurenset av tungmetallavrenning fra gruver er det en målsetting å komme ned i en kobberkonsentrasjon i vannet på 0,01 mg/l. Dette målet skal sikre at biologisk liv opprettholdes til tross for avrenning fra gruveområdet. Se henholdsvis <http://deh.gov.au/water/quality/nwqms/volume1.html>, <http://www.epa.gov/waterscience/criteria/copper/pdf/master.pdf> og http://www.miljostatus.no/templates/themepage_____2912.aspx#A
- 68 Biotilgjengeligheten av metaller vil blant annet variere med pH, innhold av organisk og partikulært materiale, og vannets hardhet.
- 69 EnviroSearch International 1994: Environmental Review of P.T.Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation s 12–13
- 70 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 13.
- 71 OPIC letter to Freeport McMoran 1995. OPIC oppdaget at Freeport hadde fordoblet sitt produksjonsvolum uten at det var meddelt OPIC. OPIC konkluderer som følger i brevet: «If OPIC had, prior to the issuance of the Contract, understood that the [PT Freeport Indonesia project's] ore and tailings production rates would be at such high levels, (and that unreasonable or major environmental, health or safety hazards would result), the agency clearly would not have issued the subject policy.» Tilgjengelig på <http://www.foe.org/international/shareholder/OPICletter.htm>
- 72 Gedicks, Al 2005: West Papua: The Freeport/Rio Tinto Campaign, in Moody, Roger 2005: The Risks We Run International Books; Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.
- 73 Se fotnote 70, s 14, se også fotnote 72.
- 74 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.
- 75 Se fotnote 74 hvor det refereres til Freeport og RioTintos miljørisikoanalyse. Se også fotnote 51.
- 76 Se fotnote 74.
- 77 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 8.
- 78 Se fotnote 77.
- 79 IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study, s J-9.
- 80 Walhi/Friends of the Earth Indonesia 2003: Undermining Indonesia, Adverse Social and Environmental Impacts of Rio Tinto's Mining Operations in Indonesia, s 20, tilgjengelig på http://www.eng.walhi.or.id/kampanye/tambang/050228_undermining_rep/
- 81 Informasjon som rådet har mottatt, finnes i rådets arkiver.
- 82 Se fotnote 79.
- 83 Se fotnote 77, s 11.
- 84 Se fotnote 77.
- 85 Se fotnote 77, s 11–12.
- 86 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 12.
- 87 Freeport 2004: Making the Commitment. Working towards Sustainable Development, s 33; se fotnote 86, s 22.
- 88 Informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver
- 89 Se fotnote 88, det referes til Freeports miljørisikoanalyse.
- 90 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 9, 11, 12 og 16.
- 91 Se fotnote 90, s 8.

- 92 IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study, s J-11.
- 93 Se for eksempel Moody, Roger 2005: Freeloading Freeport in The Risks We Run. Mining, Communities and Political Insurance. International Books.
- 94 Abigail Abrash 2004: Mining a Sacred Land. Carnegie Council on Ethics and International Affairs, tilgjengelig på, <http://www.cceia.org/viewMedia.php/prmTemplateID/8/prmID/4459>, se også fotnote s. 112.
- 95 Gedicks, Al 2005: West Papua: The Freeport/Rio/Tinto Campaign, s 112. In Moody, Roger 2005: The Risks We Run. Mining, Communities and Political Insurance. International Books.
- 96 Se fotnote 94 og 95; Amnesty International USA: Business and Human Rights – The Environment/Freeport McMoran in Papua, tilgjengelig på <http://www.amnestyusa.org/business/environment/indonesia.html>
- 97 OPIC letter to Freeport McMoran 1995, tilgjengelig på <http://www.moles.org/ProjectUnderground/motherlode/freeport/opicletter.html>
- 98 Se fotnote 94.
- 99 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 3–7.
- 100 Se fotnote 99, s 3–4.
- 101 Se fotnote 99, s 3–4.
- 102 Informasjon mottatt av rådet, finnes i rådets arkiver.
- 103 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 2; Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004, s 11, basert på Freeports tall for uttak av masse og produksjon av malm.
- 104 Se s 44, basert på informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver. Kilden refererer til Freeports egne dokumenter: AMDAL 300K (1997) og Freeport og Rio Tintos Environmental Risk Assessment (2002).
- 105 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005.
- 106 Se fotnote 105.
- 107 Bryce, Robert: Printed in Stone. The Austin Chronicle, 23. September 2005 tilgjengelig på http://www.austinchronicle.com/issues/dispatch/2005-09-23/pols_feature.html; IIED 2002: Mining for the Future. Appendix J Grasberg Riverine Disposal case study, s J-7; se også fotnote 105.
- 108 Se fotnote 105.
- 109 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 17.
- 110 Freeport 2004: Making the Commitment. Working towards Sustainable Development, s 38.
- 111 De følgende sitatene er fra Freeports svar til rådet, se fotnote 109, s 17–18.
- 112 ARD står for Acid Rock Drainage som betyr tungmetallavrenning.
- 113 PT-FI står for PT Freeport Indonesia, dvs. Freeport.
- 114 Tempo Interactive: Freeport Not Licensed to Dispose of Tailing Waste. Tempo Interactive, Jakarta 6. januar 2006. Avisen refererer Rasio Ridho Sani, Assistant to the Minister for Poisonous and Dangerous Materials (B3) Waste Management Affairs: «There has not yet been any license issued by the state Ministry for the Environment for this», tilgjengelig på <http://www.tempointeractive.com/>
- 115 Antara News: Damage Caused by Freeport to Environment is Serious: Minister Says. Antara News 26. januar 2006, tilgjengelig på <http://www.antara.co.id/en/seenws/?id=8484>
- 116 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 10.
- 117 Perlez, Jane and Bonner, Raymond: Below a Mountain of Wealth, a River of Waste, New York Times 27. desember 2005; Informasjon som rådet har fått tilgang til, finnes i rådets arkiver.
- 118 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 24.
- 119 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 1.
- 120 <http://www.europa.eu.int/comm/environment/waste/mining/index.htm>

- 121 IFC 2004: Environmental, Health and Safety Guidelines for Precious Minerals Mining. Draft, tilgjengelig på www.ifc.org
- 122 «The Extractive Industries Review was launched by the World Bank Group to discuss its future role in the extractive industries with concerned stakeholders. The aim of this independent review was to produce a set of recommendations that will guide involvement of the World Bank Group in the oil, gas and mining sectors.» Informasjon og rapporter tilgjengelig på www.worldbank.org
- 123 «Mining, Minerals and Sustainable Development (MMSD) was an independent two-year process of consultation and research with the objective of understanding how to maximise the contribution of the mining and minerals sector to sustainable development at the global, national, regional and local levels. MMSD was a project of the International Institute for Environment and Development (IIED) commissioned by the World Business Council for Sustainable Development (WBCSD)» Informasjon og rapporter tilgjengelig på <http://www.iied.org/mmsd/>
- 124 EIR 2004: Striking a Better Balance - The World Bank Group and Extractive Industries: The Final Report of the Extractive Industries Review, s 33, tilgjengelig på <http://siteresources.worldbank.org/INTOGMC/Resources/finaeirmanagementresponse.pdf>
- 125 IIED 2002: Mining, Minerals and the Environment, chapter 10, p 250, in Breaking New Ground: Mining, Minerals, and Sustainable Development. Mining, Minerals and Sustainable Development Project, tilgjengelig på <http://www.iied.org/mmsd/finalreport/index.html>
- 126 Bakgrunn for dette er de omfattende miljøskadene elvedeponeringen har forårsaket ved OK Tedi gruen på Papua Ny Guinea som BHP eide sammen med den papua ny guineanske staten frem til 2002. BHP ønsket på grunn av miljøskadene å legge ned gruen tidligere, men dette var uakseptabelt for myndighetene på Papua Ny Guinea som overtok gruen i 2002, se www.bhpbilliton.com
- 127 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 8 og 16. I følge OPIC vurderingen ble andre alternativer presentert i forbindelse med søknaden om utslippstillatelse, men forkastet uten tilstrekkelig og konsistent analyse. Se EnviroSearch International 1994: Environmental Review of P.T.Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation, s.14.
- 128 Se hjemmesidene: <http://www.fcx.com/aboutus/co-overvw.htm>
- 129 Polly Ghazi skriver i artikkelen Unearthing Controversy at the OK Tedi Mine fra 2003 blant annet: «In 1992, a group of indigenous landowners presented their grievances against Ok Tedi Mining to the International Water Tribunal in The Hague. The tribunal's judgments lack legal force. But its 1992 ruling, that the Papua New Guinea government should either prevent further damage or close the mine, brought Ok Tedi into the international spotlight.» Artikkelen er publisert i World Resources Institute Features, July 2003, Vol.1, No.6, tilgjengelig på http://newsroom.wri.org/wrifeatures_text.cfm?ContentID=1895&NewsletterID=39
- 130 EnviroSearch International 1994: Environmental Review of P.T.Freeport Indonesia Copper and Precious Metals Mine Irian Jaya, Indonesia. Submitted to the Overseas Private Investment Corporation, vedlegg 016.2.
- 131 Project Underground 1998: Risky Business. The Grasberg Gold Mine. An independent Annual Report on P.T.Freeport Indonesia, s. 15. Moffett hevdet i 1997 at selskapets utslipp tilsvarte 200 tonn kobber per dag.
- 132 Freeport 2006: Response of FCX to the Draft Report by the Advisory Council on Ethics for the Norwegian Government Petroleum Fund, s 12–13.
- 133 Selskapet hevder at miljøanalyser som det har gjennomført er offentlige for allmennheten. Disse er imidlertid ikke tilgjengelig på selskapets eller Miljøverndepartementets nettsider. Freeport har informert rådet om at man kan få innsyn i disse hos Miljøverndepartementets arkiver i Jakarta.
- 134 Se fotnote 132, s 24.
- 135 Freeport-McMoRan Copper&Gold Inc. Form 10-K Filings to the Stock and Exchange Commission (SEC) 2004 s 16.

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 22. mars 2006

Vedrørende Aracruz Celulose S.A.

Vi viser til brev fra Finansdepartementet 23.08.05 der departementet oversender en anmodning fra fem brasilianske organisasjoner om å utelukke selskapet Aracruz Celulose S.A. fra det daværende Petroleumsfondet, nå Statens pensjonsfond – Utland.

Aracruz er verdens største produsent av bleket kortfibret cellulose, og hadde i 2005 en omsetning på 685,9 millioner USD. Statens pensjonsfond – Utland hadde ved utgangen av 2005 aksjer for 34 682 millioner kr i selskapet, tilsvarende en eierandel på 0,14 prosent.

Aracruz beskyldes for urettmessig å ha ervervet landområder som tradisjonelt har tilhørt indianerfolkene i området. Disse gruppene har stilt krav om å få dette landet tilbake ut i fra urinnbyggernes grunnlovsfestede rettigheter. Aracruz hevder at landområdene ble kjøpt på lovlig vis av de rettmessige grunneierne, og at dette er dokumentert i offentlige registre.

Konflikten om land har pågått siden 1979. Det har i denne tiden også pågått en prosess der både myndighetene ved justisdepartementet, det brasilianske indianerdirektoratet (FUNAI), representanter for indianere og Aracruz har vært involvert. Aracruz har gjennom en avtale med de indianske kommunene (fra 1998 og revidert i 2002) forpliktet seg til å bidra til finansiering av sosiale prosjekter på ca 1,4 millioner NOK årlig over 20 år og har avstått vel 2 500 hektar land til indianerreservatet.

Indianerfolkene hevder imidlertid at de har rett til ytterligere 11 000 hektar land, som de hevder at FUNAI, gjennom en studie fra 1997 og senest i en rapport fra 20. februar 2006, har ansett for å være indianerterritorium. Aracruz avviser dette og viser blant annet til at justisministeren ikke har gitt støtte til dette kravet tidligere. Etter det rådet er kjent med, skal saken behandles i FUNAIs juridiske kontor på nytt i løpet av våren, før den vil bli oversendt til justisministeren for avgjørelse. Aracruz opplyser på sine nettsider om at selskapet arbeider for at denne saken skal avgjøres av domstolene.

Slik rådet ser det, er denne saken i første rekke en konflikt om landrettigheter mellom indianere og Aracruz, selv om også miljøspørsmål og arbeidstakerrettigheter har vært trukket inn i konflikten. Urfolks rettigheter til land er en viktig problemstilling. I denne saken legger rådet til grunn at det er etablert en prosess med sikte på å finne en løsning på konflikten. Rådet vektlegger også at brasilianske myndigheter har engasjert seg i saken og at alle berørte parter synes å være involvert i prosessen. Rådet vil avvente utviklingen i saken, før en eventuelt grundigere utredning vurderes.

Hilsen

Gro Nystuen

Leder for etikkrådet

Til Finansdepartementet

Oslo, 18. april 2006
(Offentliggjort 18. april 2006)

Supplerende tilrådning om EADS Co.

1 Innledning

Det er foretatt en ny vurdering av utelukkelsen av selskapet EADS fra investeringsuniverset til Statens pensjonsfond – Utland.

Grunnlaget for å utelukke investeringer i selskapet på grunn av dets medvirkning til produksjon av klasevåpen er ikke lenger tilstede.

Utelukkelsen av selskapet tilrådes imidlertid opprettholdt da selskapet medvirker til produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

2 Bakgrunn

Den 16. juni 2005 avga Petroleumsfondets etiske råd en tilrådning til Finansdepartementet om uttrekk fra fondet av selskaper som produserer klasevåpen.¹ Selskapet EADS (European Aeronautic Defence and Space Company) var blant de selskaper som var omfattet av denne tilrådingen.

Grunnlaget for å utelukke EADS var at selskapet i et brev til Norges Bank den 8. juni 2005 oppgav at selskapet eide 50 % av selskapet TDA gjennom et joint venture med selskapet Thales S.A. EADS oppgav videre at TDA produserte blant annet bombekastergranaten PR Cargo, som av rådet ble ansett å være et klasevåpen som omfattes av fondets etiske retningslinjer.

I et nytt brev til Norges Bank datert 21. mars 2006 meddelte EADS at selskapet ikke lenger eier andeler i TDA, og at grunnlaget for å utelukke selskapet fra investeringer på grunn av produksjon av klasevåpen dermed ikke lenger er tilstede. Norges Bank viderefønte brevet til Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland den 23. mars d.å.

Den 19. september 2005 avga Etikkrådet en tilrådning om uttrekk av selskaper som utvikler og produserer kjernevåpen.² Selskapet EADS blir i denne tilrådingen omtalt på grunn av sitt eierskap i selskapet MBDA og på grunn av utviklingen av det kjernefysiske missilet M51. Da EADS allerede var utelukket på grunnlag av produksjon av klasevåpen, ble selskapet ikke foreslått utelukket også på grunnlag av sin medvirkning til produksjon av kjernevåpen.

Nærmere om MBDA og M51

EADS eier 37,5 % av selskapet MBDA.³ MBDA har i følge *Jane's Air Launched Weapons*⁴ kontrakt på å utvikle og produsere missilet ASMP-A for det franske flyvåpenet. ASMP-A beskrives som «nuclear warhead air-to-surface missile». ASMP-A vil i følge *Jane's* utrustes

med et kjernefysisk stridshode som blir levert av det statlige franske CEA (*Commissariat à l'Énergie Atomique*). Kontrakten om leveranse av ASMP-A ble inngått i 1996 og leveransene vil være sluttført i 2008.

MBDA viser komponenter av ASMP-A på sin egen hjemmeside.⁵ Det er ikke kjent at ASMP-A kan ha noen annen anvendelse enn å levere kjernevåpen.

EADS er også involvert i utviklingen av missilet M51.

*Jane's Missiles and Rockets*⁶ skriver 01.02.05: «EADS SPACE Transportation has signed a contract with the French armament procurement agency (DGA) for production of the M51 submarine-launched ballistic missile (SLBM) The contract covers series production of the M51 weapon system for a period of 10 years. Worth more than EUR3 billion (US\$4 billion), it includes a fixed tranche and several conditional options. EADS SPACE Transportation is prime contractor for the programme, while SNECMA, SNPE, DCN, Thales and Sagem are the main subcontractors... The M51 missile will enter service in 2010 on board the ballistic-missile submarine *Le Terrible*, followed by *Le Vigilant*, *Le Triomphant* and *Le Téméraire* after retrofit... The new missile weighs more than 50 tonnes compared with the 35 tonnes of the current M45. Maximum range will be more than 6,000 km, with altitudes of up to 1,000 km at the peak of its trajectory. It has an increased payload capacity and a higher accuracy than the M45. The M45 can carry up to six TN-75 warheads, each with an estimated yield of 100 kT.»

Dette dreier seg om utvikling av et nytt missilsystem (M51) for strategiske kjernevåpen for den franske marine. Data for våpenet er ikke offentlig kjent, men det sammenlignes i artikkelen med det eksisterende M45, som kan føre seks stridshoder, hver med sprengkraft tilsvarende 100 000 tonn TNT.

EADS omtaler utviklingen av M51 også på sine egne hjemmesider: «EADS SPACE Transportation is prime contractor for the ballistic missile systems in France's nuclear deterrent force. The company is responsible for the development and production of the M45 and M51 submarine-launched missiles, as well as for their operating systems and maintenance. Since 1971, the company has overseen the development of five generations of strategic missiles, helping to ensure that France's nuclear deterrent force is effective and operational at a moment's notice.»⁷

I brevet til Norges Bank av 21. mars d.å. bekrefter EADS at selskapet er involvert i MBDA og i utviklingen av M51: «On the other hand, our participation in MBDA and in the French M51 program is unquestionable. Unjustified association of EADS with cluster bomb business could impact EADS' reputation in Norway.»

Rådet har tidligere vurdert at missiler som ikke har annen funksjon enn å føre kjernefysiske stridshoder må anses som sentrale komponenter til kjernevåpen.⁸ Ved å medvirke til produksjon av missilene ASMP-A og M51 anser dermed rådet at EADS medvirker til produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

3 Tilråding

Etikkrådet for Statens pensjonsfond – Utland anser at grunnlaget for å utelukke EADS fra investeringer på grunn av produksjon av klasevåpen ikke lenger er tilstede.

Samtidig er det klart at selskapet medvirker til produksjon av kjernevåpen på en måte som gir grunnlag for å tilråde utelukkelse av selskapet fra investeringer. Det tilrådes derfor at utelukkelsen av selskapet EADS fra Statens pensjonsfond – Utland, opprettholdes. Grunnlaget for utelukkelsen er at selskapet medvirker til produksjon av sentrale komponenter til kjernevåpen.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Se <http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-210002/dok-bn.html>
- 2 Se <http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990072/dok-bn.html>
- 3 Eierstruktur er omtalt på selskapets hjemmeside:
http://www.mbda.net/site/FO/scripts/siteFO_contenu.php?lang=EN&noeu_id=37
- 4 PT Database levert av Jane's Information Group med oversikt over missilsystemer.
Se www.janes.com
- 5 http://www.mbda.net/site/FO/scripts/siteFO_contenu.php?noeu_id=77&lang=ENU
- 6 Database levert av Jane's Information Group med oversikt over missilsystemer.
Se www.janes.com
- 7 Se <http://www.eads.com/web/lang/en/1024/content/OFO000000400004/6/03/31000036.html>
- 8 «Rådet anser at utvikling og produksjon av missiler som ikke har annen mulig anvendelse enn levering av kjernefysiske stridshoder, omfattes av investeringskriteriet, da slike missiler må anses som sentrale komponenter til kjernevåpen»
Se <http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990072/dok-bn.html>

Brev til Finansdepartementet

Oslo, 15. mai 2006

Vedrørende investeringer med tilknytning til Midtøsten

Bakgrunn

Finansdepartementet mottok den 6. januar 2006 brev fra Mellomkirkelig råd for Den norske kirke vedrørende «*investeringar på Vestbreidda*». Statens pensjonsfond – Utland blir blant annet anmodet om å «*gå igjennom sine investeringar og eventuelt trekkje seg ut av selskap som er aktive i oppbygginga av mur og israelske busetnader på den okkuperte Vestbreidda. Dette gjeld og infrastruktur knytt til busetnadene, så som vatn og vegar.*» Mellomkirkelig råd ba også om et møte med representanter for Etikkrådet for å diskutere saken nærmere.

Etikkrådet for Statens Pensjonsfond – Utland fikk oversendt brevet den 10. februar d.å.

På Etikkrådets møte den 7. mars d.å. ble fondets mulige medvirkning til brudd på menneskerettigheter eller andre etiske normer gjennom investeringer i israelske selskaper drøftet. Det ble også drøftet hvorvidt investeringer ikke-israelske selskaper som har virksomhet i eller leverer produkter til Israel kan utgjøre slik medvirkning.

Etikkrådets leder og sekretariat hadde den 21. mars d.å. et møte med representanter for Mellomkirkelig råd. Etikkrådet har også hatt ytterligere diskusjoner om saken etter dette.

Hensikten med dette brevet er å redegjøre for Etikkrådets vurderinger av de overnevnte investeringer og utfallet av møtet med representantene for Mellomkirkelig råd.

Fondets investeringer i israelske selskaper og institusjoner

Norges Bank ble 10. februar d.å. kontaktet av Etikkrådets sekretariat med forespørsel om hvilke israelske selskaper som inngår i portefølje og referanseindeks til Statens Pensjonsfond – Utland. Norges Bank besvarte henvendelsen samme dag og gjorde samtidig oppmerksom på at Israel ikke inngår i referanseporteføljen som Finansdepartementet har fastsatt for fondet, men at Israel er et land det kan investeres i utenom benchmark.

Per 10. februar 2006 hadde fondet investeringer i fem israelske selskaper/institusjoner, hvorav tre aksjeinvesteringer og to investeringer i obligasjoner:

Aksjer

- **Bank Hapoalim BM** Internasjonal bank for næringsliv og privatpersoner.¹
- **Emblaze Ltd** IT-selskap (software), lager systemer for blant annet digital video og mobiltelefoni.²
- **Teva Pharmaceutical Industries Ltd** Farmasiselskap, produserer hovedsakelig generiske medisiner. 90 % av salget er fra markeder i Nord-Amerika og Europa.³

Obligasjoner

- **Israel Electric Corp** Energiselskap som står for all elektrisitetsforsyning i Israel. Selskapet er 99,8 % statseid.⁴
- **Israel AID** Verdipapir utstedt av den israelske stat, men med garanti fra den amerikanske stat gjennom US AID.

Etikkrådets vurdering av virksomheten til de israelske selskaper og institusjoner som inngår i fondet

Etikkrådet har ingen informasjon som tilsier at de selskaper som det er gjort aksjeinvesteringer i, på noen måte kan sies å medvirke til israelske myndigheters eventuelle brudd på menneskerettigheter eller andre etiske normer. Etikkrådet har videre ikke grunn til å anta at disse selskapene medvirker til byggingen av den omstridte muren som israelske myndigheter setter opp, eller til opprettholdelse av israelske bosettinger på okkupert territorium. Slik medvirkning virker også lite sannsynlig utfra en betraktning av selskapenes virksomhetsområder. Etikkrådet har derfor ikke funnet grunn til å foreta noen nærmere vurdering av disse selskapenes eventuelle medvirkning til normbrudd.

Etikkrådet har videre vurdert om investeringen i Israel Electric Corporation kan utgjøre en medvirkning til normbrudd dersom selskapet forsyner ulovlige israelske bosettinger med elektrisk energi. Selv om det ikke er kjent for Etikkrådet nøyaktig hvordan elektrisitetsforsyningen til israelske bosettinger på Vestbredden foregår eller hvilken rolle Israel Electric Corporation eventuelt spiller i denne, anser Etikkrådet at slik virksomhet ikke vil rammes av fondets etiske retningslinjer. Etikkrådet anser at det skal mye til for at forsyning av elektrisk energi til sivilbefolkning skal anses som ulovlig eller uetisk og at opprettholdelse av slik infrastruktur dessuten vil være til gagn for alle parter i området.

I brevet fra Mellomkirkelig råd henvises det også til utelukkelsen fra fondet av selskapet Kerr McGee Corp. på grunn av dets virksomhet utenfor kysten av Vest-Sahara⁵: «*Mellomkirkelig råd vil vise til at norske styresmakter i ei sak som gjaldt Vest-Sahara, har understreka at investering i næringsvirksomhet på okkupert område er i strid med internasjonal rett og norsk politikk.*»

Etikkrådet mener at sammenligningen med tilrådingen om å utelukke selskapet Kerr McGee Corp. ikke bør trekkes for vidt. Bakgrunnen for utelukkelsen av Kerr McGee var selskapets medvirkning til utvinning av naturressurser på okkupert territorium. Det folkerettslige regelverk, herunder FN-pakten og FNs Havrettskonvensjon, sier at virksomhet som omfatter utnyttelse av naturressurser i okkuperte, ikke-selvstyrte eller andre ikke selvstendige områder, skal utøves i samspill med ønskene til den berørte befolkning. Dette henger nettopp sammen med at tilgang til naturressurser ofte kan være en viktig begrunnelse for okkupasjon og voldelige konflikter. Folkerettens regelverk søker å gjøre økonomisk gevinst ved naturressursutnyttelse gjennom okkupasjon illegitimt. Selv om det kan være uklart om letevirkomheten utenfor Vest-Sahara utgjør et direkte brudd på folkeretten, har Etikkrådets vurdering vært at medvirkning til slik virksomhet i alle fall må anses som et grovt brudd på grunnleggende etiske normer og dermed omfattes av fondets etiske retningslinjer. Utelukkelsen av Kerr McGee innebærer imidlertid ikke at enhver investering i næringsvirksomhet, herunder opprettholdelse av infrastruktur, på okkupert territorium vil rammes av fondets etiske retningslinjer.

Når det gjelder fondets investering i verdipapir utstedt av Israel AID, har ikke Etikkrådet foretatt noen vurdering av denne. Det ligger utenfor Etikkrådets mandat å vurdere investeringer i statsobligasjoner.

Etikkrådets vurdering av ikke-israelske selskaper som har virksomhet i Israel

Også selskaper som ikke er israelske kan vurderes med hensyn til medvirkning til israelske myndigheters brudd på menneskerettigheter eller andre etiske normer og på denne måten omfattes av fondets etiske retningslinjer. Dette kan for eksempel dreie seg om selskaper som leverer militært materiell eller sivilt materiell med militær anvendelse til israelske myndigheter.

Etikkrådet er kjent med at en lang rekke selskaper leverer militært materiell til Israel. Etikkrådet legger til grunn at den israelske stat har en legitim rett til å holde militære styrker, og at salg av militært materiell til Israel i seg selv ikke vil rammes av fondets etiske retningslinjer, såfremt dette ikke gjelder våpen som omfattes av fondets spesifikke uttrekkskriterier for inhumane våpentyper. En vurdering av selskapers eventuelle medvirkning til brudd på etiske normer må derfor avgrenses til å gjelde selskaper som selger materiell med kunnskap om at dette utelukkende vil bli brukt til ulovlige eller uetiske handlinger.

Etikkrådet har i denne sammenheng foretatt en vurdering av fondets investering i det amerikanske selskapet Caterpillar Inc.⁶ Bakgrunnen for Etikkrådets vurdering er følgende:

Caterpillar Inc. leverer bulldosere og deler til slike til den israelske hæren. Dette er i utgangspunktet sivile maskiner som i Israel blir bygget om med pansring og utstyrt til militær bruk. Slike pansrede bulldosere har blitt brukt av den israelske hæren mot palestinsk sivilbefolkning blant annet ved å rive palestinske bosettinger og ødelegge palestinsk jordbruksland. Etikkrådet er også kjent med at det er rettet søksmål mot selskapet på bakgrunn av påstått medvirkning til menneskerettighetsbrudd ved å selge materiell til israelske myndigheter.

Etikkrådet anser det som klart at israelske myndigheter har brukt materiell levert av Caterpillar til å begå handlinger som trolig kan sies å utgjøre menneskerettighetsbrudd. Samtidig er det, fordi materialet som Caterpillar leverer til israelske myndigheter også har legitime anvendelser for disse, problematisk å skulle holde selskapet ansvarlig for enhver bruk av dets produkter. Etikkrådet legger til grunn at på samme måte som med alminnelig militært materiell, herunder ulike lovlige våpentyper, vil anvendelsen kunne være både legitim og lovlig, men også kunne benyttes til handlinger som må anses som uetiske eller til og med ulovlige. På samme måte som med komponenter til inhumane våpentyper som har flere bruksområder (ref. diskusjon av «*dual use*» i tilrådingen om uttrekk av selskaper som produserer komponenter til kjernevåpen), vil hovedregelen måtte være at slike produkter ikke faller innenfor fondets etiske retningslinjer.⁷ Det må altså foreligge et sterkt element av medvirkning fra Caterpillar til eventuelle normbrudd hvis selskapet skal utelukkes til tross for dette. Etikkrådet antar at det vil være vanskelig å finne fakta som vil gi grunnlag for utelukkelse av selskapet fordi det leverer materiell til israelske myndigheter.

Møte med representanter for Mellomkirkelig råd

Etikkrådets leder og sekretariat hadde den 21. mars d.å. et møte med generalsekretær Olav Fykse Tveit og to andre representanter for Mellomkirkelig råd.

På møtet ble det gitt en orientering om fondets etiske retningslinjer generelt og Etikkrådets vurdering av investeringene i de israelske selskapene inngår i fondet. Mellomkirkelig råd tok på eget initiativ opp spørsmålet om selskapet Caterpillar, og Etikkrådets syn

på selskapets mulige medvirkning til normbrudd ble formidlet muntlig. Videre ble sammenligningen med utelukkelsen av selskapet Kerr McGee diskutert, og det ble fra Etikkrådets side fremholdt at denne saken har liten relevans til konflikten mellom Israel og palestinere.

Konklusjon

Etikkrådet har ikke funnet grunnlag for å anbefale uttrekk av selskaper på grunn av deres virksomhet i Israel eller i områder under israelsk okkupasjon. Dette gjelder både for de israelske selskapene i fondet og utenlandske selskaper med virksomhet i dette området. Det har vært avholdt et møte med representanter for Mellomkirkelig råd hvor denne vurderingen ble lagt frem. Det utelukkes imidlertid ikke at det i fremtiden kan komme fram opplysninger som vil føre til nærmere undersøkelser og eventuelle tilrådninger.

Med hilsen

Aslak Skancke e.f.

Seniorrådgiver

Sekretariatet til Etikkrådet for Statens Pensjonsfond – Utland

Fotnoter

- 1 Se <http://www.bankhapoalim.com/>
- 2 Se <http://www.emblaze.com/contact.asp>
- 3 Se <http://www.tevapharm.com/>
- 4 Se <http://investor.i-ecnet.co.il/>
- 5 Se tilrådning om uttrekk av selskapet Kerr McGee Corp., 12. april 2005:
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990062/dok-bn.html>
- 6 Se <http://www.cat.com/>
- 7 Se Etikkrådets tilrådning om uttrekk av selskaper som utvikler og produserer kjernevåpen, 19. sept. 2005:
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990072/dok-bn.html>

Til Finansdepartementet

Oslo, 24. mai 2006
(Offentliggjort 1. september 2006)

Tilrådning om opphevelse av beslutning om uttrekk av KerrMcGee Corporation

1 Bakgrunn

Petroleumsfondets etiske råd, nå Etikkrådet for Statens Pensjonsfond – Utland («Etikkrådet»), ga 12. april 2005 Finansdepartementet tilrådning om utelukkelse av selskapet KerrMcGee fra det daværende Petroleumsfondets, nå Statens Pensjonsfond – Utland, investeringsunivers.

Selskapet drev, ved sitt datterselskap KerrMcGee du Maroc Ltd., lete- og kartleggingsvirksomhet knyttet til mulige olje- og gassforekomster på kontinentalsokkelen utenfor Vest-Sahara. Av de grunner som fremkommer i tilrådingen om uttrekk, vurderte Etikkrådet disse aktivitetene å være i strid med de etiske retningslinjenes punkt 4.4 siste kulepunkt «andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer».¹

Finansdepartementet tok Etikkrådets tilrådning til følge og ga 29. april 2005 Norges Bank instruks om at KerrMcGee skulle utelukkes fra Petroleumsfondets investeringsunivers. Nedsalget ble deretter gjennomført og Finansdepartementets beslutning ble offentliggjort 6. juni 2005.²

Den 3. mai 2006 tilskrev Etikkrådet KerrMcGee med spørsmål om hvorvidt selskapets virksomhet på kontinentalsokkelen utenfor Vest-Sahara var avsluttet.

I brev av 10. mai 2006 bekreftet KerrMcGee at selskapet har avsluttet sine aktiviteter på Boujdour feltet og at den letetillatelsen som de tidligere aktivitetene var basert på utløp i april 2006.

2 Rådets vurdering

I de etiske retningslinjenes punkt 4.6 heter det:

«Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.»

I henhold til de nye opplysningene som Etikkrådet har mottatt, er de aktivitetene som utgjorde grunnlaget for Etikkrådets innstilling om utelukkelse av selskapet, nå avsluttet. Etikkrådet finner derfor at grunnlaget for utelukkelse av KerrMcGee fra Statens Pensjonsfond – Utlands investeringsunivers ikke lenger er til stede.

3 Rådets tilråkning

Etikkrådet tilrår Finansdepartementet å oppheve beslutningen om å utelukke selskapet KerrMcGee fra Statens Pensjonsfond – Utlands investeringsunivers. Tiltrådningen foretas i henhold til de etiske retningslinjenes punkt 4.6, som hjemler anbefaling om opphevelse av beslutning om uttrekk når grunnlaget for uttrekk ikke lenger er tilstede.

Tiltrådningen er avgitt 24. mai 2006 av Etikkrådet for Statens Pensjonsfond – Utland:

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Tiltrådningen om uttrekk av KerrMcGee Corporation datert 12. april 2006 er tilgjengelig på <http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-990062/dok-bn.html>.
- 2 Finansdepartements pressemelding er tilgjengelig på http://odin.dep.no/fin/norsk/tema/statenspensjonsfond/p30005696/pressemeldinger/006071-07063_8/dok-bn.html.

Til Finansdepartementet

Oslo 6. September 2006
(Offentliggjort 6. desember 2006)

Tilråding om uttrekk av Poongsan Corporation

1 Innledning

I de etiske retningslinjene for Statens Pensjonsfond – Utland punkt 4.4. heter det: «Rådet gir tilråding om negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.» I NOU:22 2003 og senere i behandlingen av retningslinjene i Stortinget, er det forutsatt at produksjon av klasevåpen skal omfattes retningslinjenes punkt 4.4.

Etikkrådet har lagt dette til grunn og avga den 16. juni 2005 tilråding om uttrekk fra Petroleumsfondet av selskaper som produserer klasevåpen.¹ I denne tilrådingen var det angitt nærmere beskrivelse av klasevåpen og hvilke komponenter av slike våpen som faller inn under retningslinjene. Tilrådingen tok også høyde for at det kunne komme ytterligere tilrådninger på et senere tidspunkt: «Det understrekes at denne tilrådingen ikke inneholder en uttømmende liste over mulige produsenter av klasevåpen, og at nye tilrådninger om uttrekk på dette grunnlag vil kunne komme senere.»

2 Nærmere om klasevåpen produsert av Poongsan Corporation

Det sørkoreanske selskapet Poongsan Corp. produserer ulike typer ammunisjon til militær bruk, herunder 155 mm artillerigranater. På sine egne hjemmesider beskriver selskapet to av disse produktene.² Granaten som betegnes DP-ICM TP er oppgitt å inneholde 88 stk. «bomblets», dvs. små sprenglegemer som kjennetegner nettopp klasevåpen. Videre omtales granaten DP-ICM K305 slik: «This is fired from 155mm howitzer and used for blast, fragmentation, mining effects.» Ut fra sammenhengen kan det synes som at selskapet ved å bruke begrepet «mining effects» bevisst fremhever at denne ammunisjonstypen har en høy feilrate som fører til at et stort antall udetonerte sprenglegemer blir liggende igjen på bakken og således har samme virkning som antipersonell landminer.

På anmodning fra Etikkrådet har Norges Bank tilskrevet selskapet med forespørsel om hvorvidt selskapet produserer klasevåpen. Selskapet ble bedt om å svare på følgende spørsmål:

«In connection with the implementation of these Guidelines we have been asked by the Advisory Council on Ethics for the Government Petroleum Fund to enquire whether it is correct that your company, or subsidiaries of your company, are producing, assembling or planning to produce or assemble: key components to air delivered or surface delivered cluster dispensers such as aerial bomb dispensers, rockets or other containers, and/or sub-munitions for such dispensers, such as

ICM (Improved Conventional Munitions) or DPICM (Dual Purpose Improved Conventional Munitions) / CEM (Combined Effects Munitions).»

Selskapet besvarte ikke henvendelsen fra Norges Bank.

Etikkrådet legger til grunn at opplysningene på selskapets egen hjemmeside er oppdaterte og finner det godt gjort at selskapet tilvirker klasevåpen.

3 Tilrådning

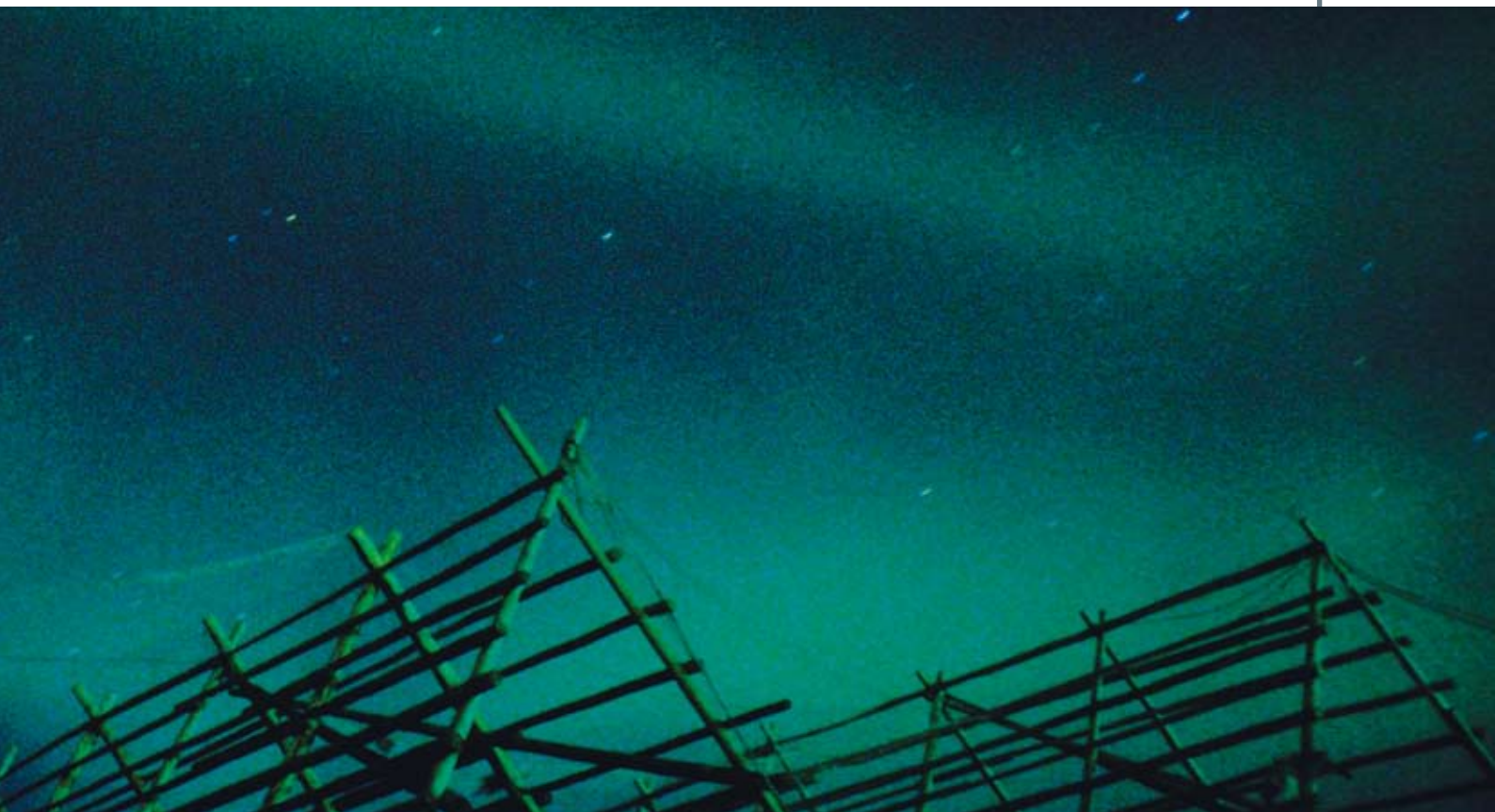
Etikkrådets tilrådning er å utelukke selskapet Poongsan Corporation fra investeringsuniverset til Statens Pensjonsfond – Utland i henhold til retningslinjenes punkt 4.4, som hjemler negativ filtrering av ett eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper.

Tilrådommen er avgitt den 6. september 2006 av Etikkrådet for Statens Pensjonsfond – Utland.

Gro Nystuen (Leder)	Andreas Føllesdal (sign)	Anne Lill Gade (sign)	Ola Mestad (sign)	Bjørn Østbø (sign)
------------------------	-----------------------------	--------------------------	----------------------	-----------------------

Fotnoter

- 1 Se tilrådning av 16. juni 2005:
<http://odin.dep.no/etikkradet/norsk/dokumenter/099001-210002/dok-bn.html>
- 2 Se selskapets hjemmeside: <http://www.poongsan.co.kr/english/>

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Etiske retningslinjer for Statens pensjonsfond – Utland

Er fastsatt i medhold av forskrift for forvaltning av Statens pensjonsfond – Utland av 19. november 2004

1 Grunnlag

De etiske retningslinjene for fondet bygger på to grunnlag:

- Fondet er et virkemiddel for å sikre kommende generasjoner en rimelig andel av landets oljerikdom. Denne finansformuen må forvaltes slik at den gir god avkastning på lang sikt, noe som er avhengig av en bærekraftig utvikling i økonomisk, økologisk og sosial forstand. Fondets finansielle interesser skal styrkes ved at eierposisjoner fondet har, brukes for å fremme en slik bærekraftig utvikling.
- Fondet skal ikke foreta investeringer som utgjør en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til uetiske handlinger eller unnløtelser som for eksempel krenkelser av grunnleggende humanitære prinsipper, grove krenkelser av menneskerettighetene, grov korrupsjon eller alvorlige miljødelegelser.

2 Virkemidler

Det etiske grunnlaget for fondet skal fremmes gjennom følgende tre virkemidler:

- Eierskapsutøvelse for å fremme langsiktig finansiell avkastning basert på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper
- Negativ filtrering fra investeringsuniverset av selskaper som selv eller gjennom enheter de kontrollerer produserer våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper
- Uttrekk av selskaper fra investeringsuniverset der det anses å være en uakseptabel risiko for å medvirke til:
 - Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
 - Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
 - Alvorlig miljøskade
 - Grov korrupsjon
 - Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer.

3 Eierskapsutøvelse

3.1 Det overordnede målet for Norges Banks utøvelse av eierrettigheter for fondet er å sikre fondets finansielle interesser. Utøvelsen av eierrettighetene skal bygge på at fondet har en lang tidshorison for sine investeringer, og at investeringene er bredt plassert i de markedene som inngår i investeringsuniverset. Eierskapsutøvelsen skal i hovedsak baseres på FNs Global Compact og OECDs retningslinjer for eierskapsutøvelse og for multinasjonale selskaper. Det skal framgå av Norges Banks interne retningslinjer for utøvelse av eierrettighetene hvordan disse prinsippene integreres i eierskapsutøvelsen.

3.2 Norges Bank skal i forbindelse med sin regulære årsrapportering redegjøre for sin utøvelse av eierrettigheter. Det skal gjøres rede for hvordan banken har opptrådt som eierrepresentant – herunder hva som er gjort for å ivareta de spesielle interessene knyttet til langsiktighet og bredde i investeringsomfang i henhold til punkt 3.1.

3.3 Norges Bank kan delegere utøvelsen av eierrettigheter i samsvar med disse retningslinjene til eksterne forvaltere.

4 Filtrering og uttrekk

4.1 Finansdepartementet treffer beslutning om negativ filtrering og uttrekk av selskaper fra investeringsmulighetene etter tilrådning fra fondets etiske råd. Tilrådingene og beslutningene er offentlige. Departementet kan i særlige tilfeller utsette tidspunktet for offentliggjøring dersom det anses nødvendig for en finansielt forsvarlig gjennomføring av uttrekk av selskapet.

4.2 Fondets etiske råd består av fem medlemmer. Rådet har sitt eget sekretariat. Rådet avgir årlig rapport om sin virksomhet til Finansdepartementet.

4.3 Rådet gir tilrådning om hvorvidt en investering kan være i strid med Norges folkerettslige forpliktelser etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.4 Rådet gir tilrådning om negativ filtrering av et eller flere selskaper på grunnlag av produksjon av våpen som ved normal anvendelse bryter med grunnleggende humanitære prinsipper. Rådet gir tilrådning om å trekke et eller flere selskaper ut av investeringsuniverset på grunn av handlinger eller unnlaterelser som innebærer en uakseptabel risiko for at fondet medvirker til:

- Grove eller systematiske krenkelser av menneskerettighetene, som for eksempel drap, tortur, frihetsberøvelse, tvangsarbeid, de verste former for barnearbeid og annen utbytting av barn
- Alvorlige krenkelser av individers rettigheter i krig eller konfliktsituasjoner
- Alvorlig miljøskade
- Grov korrupsjon
- Andre særlig grove brudd på grunnleggende etiske normer

Rådet tar opp saker under dette punkt på eget initiativ eller etter anmodning fra Finansdepartementet.

4.5 Rådet innhenter nødvendig informasjon på fritt grunnlag og sørger for at saken er så godt belyst som mulig før tilrådning om uttrekk eller utelukkelse fra investeringsuniverset gis. Rådet kan be Norges Bank om opplysninger om hvordan konkrete selskaper er håndtert i eierskapsutøvelsen. Henvendelse til vedkommende selskap skal skje gjennom Norges Bank. Vurderer rådet å tilrå uttrekk, skal utkast til tilrådning, sammen med grunnlaget for den, forelegges selskapet til uttalelse.

4.6 Rådet skal rutinemessig vurdere om grunnlaget for utelukkelse fortsatt er til stede og kan på bakgrunn av ny informasjon anbefale Finansdepartementet at en beslutning om utelukkelse oppheves.

4.7 De avgjørelser Finansdepartementet fatter i forbindelse med tilrådning fra rådet, skal umiddelbart meddeles Norges Bank. Finansdepartementet kan be Norges Bank meddele de berørte selskaper hvilken avgjørelse departementet har fattet og begrunnelsen for avgjørelsen.

241 379
Trykksak

Foto Nordlys over fiskehjeller, Vesterålen, aurora borealis, mørketid

© Trym Ivar Bergsmo/Samfoto

Design Tori Falch

Trykk PDC Tangen as